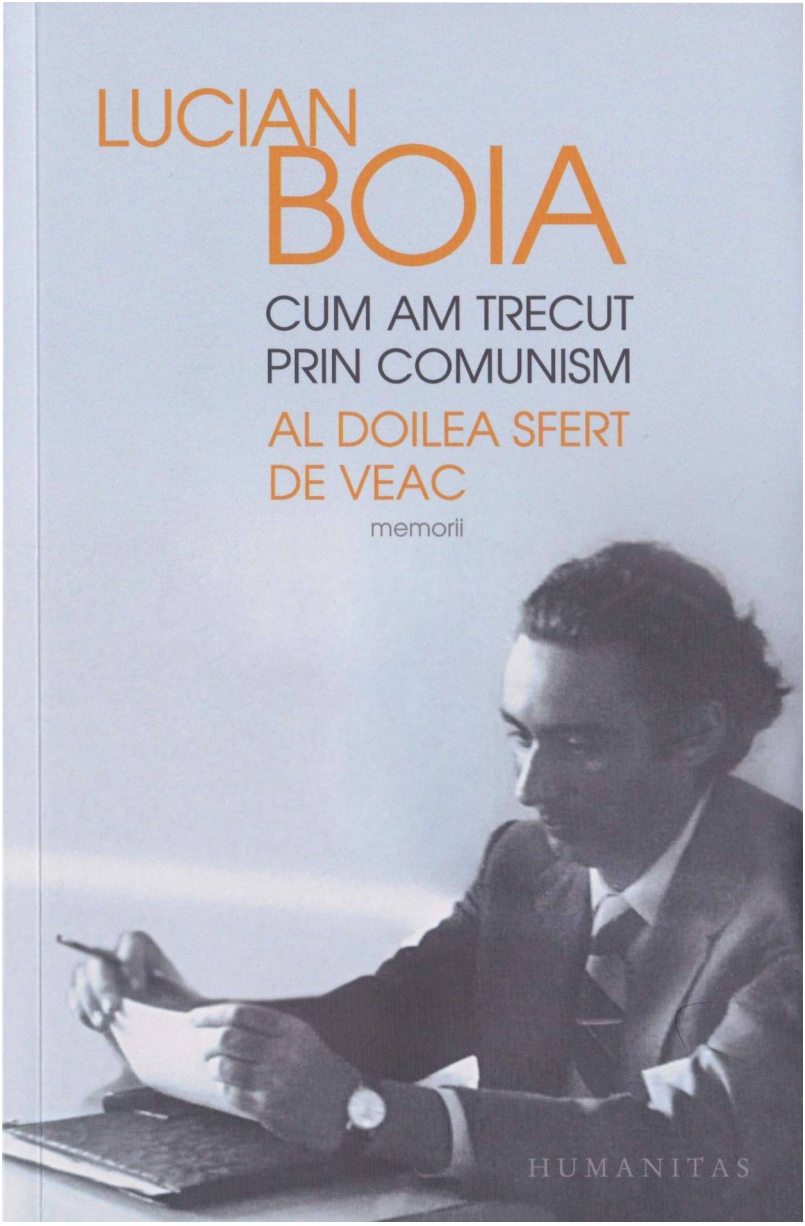

Volume publicate la Humanitas:

Istorie şi mit în conştiinţa românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011; 2017, ediţie ilustrată)

Jocul cu trecutul: *Istoria între adevăr şi ficţiune* (1998, 2002, 2008) *Două secole de mitologie naţională*

(1999, 2005, 2011)

Mitologia ştiinţifică a comunismului (1999, 2005, 2011)

Sfârşitul lumii: *O istorie fără sfârşit* (1999, 2007)

Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)

România, ţară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)

Mitul democraţiei (2003)

Între înger şi fiară: *Mitul omului diferit din Antichitate până* în *zilele noastre* (2004, 2011)

Jules Verne: *Paradoxurile unui mit* (2005)

Omul şi clima: *Teorii, scenarii, psihoze* (2005)

Tinereţe fără bătrâneţe: *Imaginarul longevităţii din Antichitate până astăzi* (2006)

Occidentul: *O interpretare istorică* (2007)

Napoleon III cel neiubit (2008)

„Germanofilii": *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010)

Franţa, hegemonie sau declin? (2010)

Tragedia Germaniei: *1914 – 1945* (2010)

Capcanele istoriei: *Elita intelectuală românească între 1930 şi 1950* (2011) *Istoriile mele*: *Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012) *Explorarea imaginară a spaţiului* (2012)

De ce este România altfel? (2012)

Eugen Brote (*1850 – 1912*): *Destinul frânt al unui luptător naţional* (2013) *Sfârşitul Occidentului*? *Spre lumea de mâine* (2013)

Balcic: *Micul paradis al României Mari* (2014)

Primul Război Mondial: *Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014) *Dosarele secrete ale agentului Anton*: *Petru Comarnescu* în *arhivele Securităţii* (2014)

Suveranii României: *Monarhia, o soluţie*? (2014)

Maria, regina României, *Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014 – 2015) *Cum s-a românizat România* (2015)

Mihai Eminescu, românul absolut: *Facerea şi desfacerea unui mit* (2015) *Strania istorie a comunismului românesc* (*şi nefericitele ei consecinţe*) (2016) *Un joc fără*

reguli: *Despre imprevizibilitatea istoriei* (2016) *în jurul Marii Uniri de la 1918*: *Naţiuni, frontiere, minorităţi* (2017) *De la Dacia antică la Marea Unire, de la marea Unire la România de azi* (2018)

Cum am trecut prin comunism: *Primul sfert de veac* (2018)

LUC folA

CUM AM TRECUT PRIN COMUNISM

Al doilea sfert de veac

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Alina Dincă
DTP: Dragoş Dumitrescu
Prelucrare foto: Dan Dulgheru
Tipărit la Art Group
© HUMANITAS, 2019
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României Boia, Lucian

Cum am trecut prin comunism: al doilea sfert de veac / Lucian Boia.

— Bucureşti: Humanitas, 2019 ISBN 978 – 973 – 50 – 6423 – 5

821.135.1

EDITURA HUMANITAS

Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021/4088350, fax 021/4088351 www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vânzărilibhumanitas.ro Comenzi telefonice: 0213112330

Început de carieră

ÎN 1967, LA 23 DE ani, am intrat, cum se spunea pe atunci, în „câmpul muncii”. Mi-am început cariera la Facultatea de Istorie; tot acolo aveam să o închei, aproape o jumătate de veac mai târziu.

În fond, ce urmăream? Ce voiam să fac cu viaţa mea?

în planul ascensiunii profesionale, obiectivul era simplu: să ajung profesor universitar. O tot auzisem pe mama mea spunând că nu există poziţie mai înaltă, de ordin intelectual.

Atunci, aşa să fie: voi ajunge profesor universitar. Cum zice francezul, „*c'était la moindre des choses*". Mai puţin decât atât mi s-ar fi părut nedrept; mai mult, în plan social, nu mi-am dorit nicicând. Nu m-au atras niciodată poziţiile de putere. Nu-mi place să fiu condus şi, în egală măsură, nu-mi place să conduc. Când, în 1990, eliberat din chingile comunismului, am devenit, în sfârşit, profesor, am declarat răspicat (şi nu ştiu câţi m-au luat în serios) „cu asta cariera mea s-a terminat". Unii socoteau că abia începea.

Oricum, nu profesoratul era obiectivul meu suprem. Voiam mult mai mult, sau, mai bine zis, *altceva*. Mă simţeam capabil, mă simţeam chemat să realizez o operă, să creez ceva ce avea să rămână şi după mine. Visam, cum s-ar zice, la glorie. Ce tânăr eram!

Am avut totuşi, dintotdeauna, un sentiment acut al nimicniciei şi zădărniciei lucrurilor. Mă văd şi acum – am scena în faţă –, să fi avut vreo 14 ani, stând de vorbă cu un coleg, la un colţ de stradă, în Cotroceni, şi încercând să-i explic de ce e preferabil să nu te naşti decât să exişti. Nu părea deloc dispus să-mi înţeleagă argumentele (după mine, absolut elementare), aşa că, după o lungă şi aprinsă discuţie, m-am lăsat păgubaş. Şi astăzi gândesc la fel. Aş fi preferat, într-adevăr, să nu fi ieşit nicicând din neant, mai ales că înţeleg din ce în ce mai puţin despre ce e vorba în lumea asta. Odată ce exist însă, mi se pare normal să intru în joc şi să nu fac degeaba umbră pământului.

Macůrek

NICI nu MĂ DEZMETICISEM bine în noua mea condiţie de asistent stagiar, că am fost chemat de Dumitru Berciu, decanul Facultăţii (succesorul lui Moş Patrulă, arheolog, ca şi acesta). „Vine la noi un important istoric ceh, Josef Macůrek. Te vei ocupa de el în cele trei săptămâni cât va sta în Bucureşti". Aşa a început o poveste

care mi-a schimbat în bună măsură traseul profesional, şi chiar mai mult decât atât. Este uimitor ce rol poate juca întâmplarea în viaţa omului. Multe din cele ce aveau să se petreacă cu mine îşi au un punct de plecare în întâlnirea cu profesorul ceh.

Născut în 1901, Macůrek avea pe atunci 66 de ani (a trăit până în 1992). Nu prea mare de stat (ca să mă exprim cronicăreşte), impresiona prin energia pe care o degaja, părea încărcat cu electricitate. Un entuziast incorigibil! La Praga tocmai înmugurise primăvara politică; se experimenta, sub direcţia lui Dubéek, „comunismul cu faţă umană". Macůrek s-a prins şi el în vârtej. Profesor la Universitatea din Bino, a fost chemat la Praga, ca director al Institutului de Istorie a Ţărilor Socialiste Europene, titulatură care, nu mai ştiu dacă oficial sau neoficial, avea să fie schimbată – din păcate pentru scurt timp – în aceea de „Institutul de Istorie a Ţărilor din Europa Răsăriteană". Nimeni nu era mai potrivit decât el pentru a se afla în fruntea unei asemenea instituţii. Cunoştea bine toate ţările din regiune şi nu cred că era vreuna dintre limbile vorbite în această parte a Europei în care să nu se poată descurca. Româneşte vorbea aproape fără greşeală. În tinereţe, petrecuse o vreme la noi în ţară şi publicase, în 1930, o carte despre România. Îi cunoscuse pe Iorga, pe C.C. Giurescu, pe P.P. Panaitescu… îşi amintea, amuzat, de o vizită cu totul specială, acasă la Iorga. Fusese invitat la o oră puţin obişnuită: miezul nopţii. Când mai tot omul dormea, Ia Iorga se lucra de zor, toată lumea fiind mobilizată, istoricul, fireşte, dar şi soţia şi fiicele sale.

Cam „teatralist" de felul său, Macůrek era un specialist al „efectelor de scenă", menite să-şi lase interlocutorii cu gura căscată. L-am văzut odată îngenunchind şi sărutând o carte pe care i-o oferise Ştefan Pascu, profesorul de la Cluj (măcar de i-ar fi oferit-o Iorgai). Cel mai tare se distra jucându-se cu limbile străine. Era un spectacol să-l vezi şi să-l auzi, atunci când prezida lucrările unui simpozion internaţional. Trecea în chipul cel mai firesc de la franceză la germană, de la

română la maghiară şi aşa mai departe. „Dragul meu – aşa mi se adresa de regulă – (mi-a mărturisit odată, luându-şi un aer uşor conspirativ), asta e foarte greu de făcut, nu e la îndemâna oricui!”

Ce căuta în România? Lansase, la institutul în fruntea căruia se afla, proiectul unei lucrări privitoare la relaţiile dintre români, cehi şi slovaci între anii 1848 şi 1918, perioadă în care atât cehii şi slovacii, cât şi o bună parte dintre români se aflau între hotarele monarhiei habsburgice; era de urmărit, aşadar, colaborarea lor în mişcarea de afirmare naţională, care a condus în cele din urmă, în condiţiile înfrângerii Puterilor Centrale în Primul Război Mondial, la destrămarea Austro-Ungariei şi la crearea atât a României Mari, cât şi a Cehoslovaciei.

La Bucureşti, Macůrek dorea neapărat să arunce o privire asupra presei româneşti din Transilvania, din perioada dualismului austro-ungar. Colecţiile complete se găsesc la Biblioteca Academiei. Eram, de atâţia ani, un obişnuit al locului. Am lucrat cot la cot cu el şi l-am ajutat să adune cât mai multă informaţie. Ziarele transilvănene le vedeam şi eu pentru întâia oară, după cum, pentru întâia oară aflam o mulţime de lucruri privitoare la disputele naţionale din monarhia habsburgică. În presa românească erau multe referiri, într-adevăr, la cehi şi la slovaci, şi lui Macůrek, entuziast cum era, îi sclipeau ochii de bucurie. M-a impresionat cât de repede lucra. Învârtea foile cu o frecvenţă uimitoare, şi nu-i scăpa niciun detaliu. Mai târziu, am căpătat şi eu viteză, şi mai că m-aş putea lua la întrecere cu Macůrek, dar atunci era pentru prima dată când vedeam la lucru, de aproape, tin istoric experimentat.

Comentariile, de fiecare dată, le făceam la restaurant, în prelungite discuţii. Locul potrivit nu era uşor de găsit, întrucât Macůrek nu agrea defel localurile mari şi impersonale, iar de restaurantele de hotel nici nu voia să audă. Se simţea în largul lui „într-o cârciumioară, la şosea”, cum spune cântecul, cât mai mică şi mai intimă şi cu cât mai mult specific. Nu rămăseseră prea multe în Bucureşti; la Praga însă, aveam să constat, „cârciuma”, în

sensul elevat al termenului, făcea parte din peisajul intelectual, ca loc tradiţional de socializare, în jurul unei halbe de bere.

Au fost şi două ieşiri din Capitală. Mai întâi la Cluj (care nu devenise încă Cluj-Napoca).

Pentru mine, e dublă premieră: prima întâlnire cu capitala Transilvaniei şi primul zbor cu avionul! Iar apoi, cu trenul, la Constanţa, o excursie de relaxare, fără vreun scop „ştiinţific". Macůrek dorea să vadă marea (ceea ce, evident, n-ar fi reuşit în Cehoslovacia). Pe ţărm, m-am dat, discret, la o parte şi l-am lăsat să privească îndelung întinderea albastră. La întoarcere, în tren, părea că aţipise. Falsă impresie: oriunde s-ar fi aflat, Macůrek nu-şi pierdea vremea. „Am lucrat", mi-a spus, la capătul unei ore, deschizând ochii.

Mulţumit, se vede, de prestaţia mea, m-a întrebat dacă aş fi interesat să primesc o bursă la Praga, pentru a mă alătura echipei formate în jurul proiectului de istorie a relaţiilor româno-cehoslovace. Cum aş fi putut să refuz? Avea să fie prima bursă de studii pe care am primit-o în viaţa mea. Şi ultima.

Napoleon III: un subiect amânat urma, aşadar, SĂ MĂ ocup de cehi şi de slovaci şi să studiez raporturile lor cu românii. Era o schimbare radicală de proiect. Privisem mai întâi spre Franţa; acum mă apropiam de frontierele României. Oricum, mă aflam într-o perioadă de căutări. Îmi încheiasem socotelile cu de Gaulle şi cu al Doilea Război Mondial, nu vedeam cum aş fi mers mai departe într-o cercetare cât de cât originală. Macůrek a picat în momentul când îmi găsisem, tot în istoria Franţei, o nouă preocupare, pe cale de a deveni o pasiune, cum de regulă mi se întâmplă; mă îndrăgostesc uşor de subiecte! Intraseră acum în viaţa mea Napoleon III şi al Doilea Imperiu francez. Timp de câteva luni, am parcurs cam tot ce se putea găsi pe această temă la Biblioteca Academiei: destul de mult, dar şi cu destule goluri. Mi-au căzut ochii asupra colecţiei (completă, din fericire) a anuarelor statistice franceze din perioada respectivă. Matematica nu

s-a prins deloc de mine, paradoxal însă am o slăbiciune pentru statisticile de tot felul. Mi-am propus să reconstitui, într-un tablou de ansamblu, structura şi dinamica comerţului exterior al Franţei în timpul celui de-al Doilea Imperiu şi, pornind de aici, ponderea sa economică şi politică pe mapamond. Cred că un asemenea studiu nu se mai făcuse. Mă disperau istoricii care aruncau la întâmplare date statistice fragmentare care nu se îmbinau deloc unele cu altele (de genul: Franţa a produs într-un anume an atâtea tone de fontă, iar Marea Britanie atâta cărbune, câţiva ani mai târziu). Tânjeam după serii statistice coerente, cu alte cuvinte complete şi comparative, pe care nu prea le găseam în cărţi, în niciun caz cu privire la subiectul care mă interesa. Una peste alta, mi-a ieşit în cele din urmă un text, zic eu, destul de bun şi complet (pe cât se putea), în total vreo 50 de pagini, pe care l-am prezentat într-o şedinţă a Catedrei de istorie universală (cu sprijinul binevoitor al lui Mihai Berza, şeful Catedrei). De publicat, n-am mai apucat să-l public. De fapt, în intenţia mea, n-ar fi fost decât o etapă spre alcătuirea unei cărţi cuprinzătoare despre Napoloeon III şi al Doilea Imperiu. Socoteam că pot s-o închei în vreo doi ani. Dacă n-am făcut-o, „vina”, ca în atâtea privinţe, o poartă Macůrek, care m-a împins spre alte orizonturi. Mai bine aşa; ştiind în prezent cum au mers aventurile mele editoriale, sunt convins că nu mi-ar fi publicat-o nimeni, atunci, în România. împăratul a trebuit să mai aştepte, nu mult la scara istoriei, vreo 40 de ani, mai precis până în 2008, când mi-a apărut în Franţa *Napoléon III, le Mal-Aimé* (*Napoleon III cel neiubit*), carte în care am inclus câte ceva şi din studiul meu de pe vremuri.

Simpozion româno-cehoslovac

ÎNTRE TIMP, MACŮREK NU STĂTEA DEGEABA. Pusese la cale un simpozion româno-cehoslovac, pe tema raporturilor istorice dintre cele două (sau trei) popoare. Din fericire, se deschisese atunci (nu pentru multă vreme) o fereastră în comunism, un proces de „liberalizare”, mai accentuat la ei, dar prezent cât de cât şi în România. Nu cu

mult timp înainte, şi în curând şi după, asemenea iniţiative pornite de la „bază” ar fi fost retezate din primul moment sau s-ar fi înnămolit în hăţişul birocraţiei de partid. Întrunirea s-a petrecut la Bucureşti, în decembrie 1967, aşa că m-am revăzut cu Macůrek la numai două luni după prima noastră întâlnire. Urma ca în curând partea cehă să-şi ia revanşa, primindu-i pe istoricii români la Praga. Am prezentat şi eu un scurt text (mai curând o intervenţie decât o comunicare propriu-zisă) pe tema raporturilor dintre români, cehi şi slovaci reflectate în presa românească din Transilvania în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea (rezultat al investigaţiei desfăşurate la Biblioteca Academiei alături de Macůrek).

S-a organizat şi o excursie la Sinaia. Înarmat cu preistoricul meu aparat Zeiss (de fapt nici nu era pe atunci chiar atât de preistoric) am făcut o serie de fotografii care mă ajută acum mai bine decât memoria să reconstitui episodul. Iată-l pe Macůrek într-o discuţie animată cu C.C. Giurescu şi cu slavistul Traian Ionescu-Nişcov. Iată şi delegaţia cehă în toată splendoarea ei, cu Macůrek în frunte, cu directorul-adjunct Václav Král (comunist de încredere, fost director plin înainte de Macůrek şi revenit în aceeaşi funcţie după retragerea acestuia), precum şi cei doi istorici mai tineri, specialiştii în istoria României, Tejehman şi Kutina, ambii vorbind şi româneşte, cel dintâi cam chinuit, al doilea aproape perfect. N-am s-o uit pe Sonja, o frumoasă slovacă, stabilită însă la Praga, unde lucra la un institut al Armatei, sau cam aşa ceva. Şi ea o rupea pe româneşte, într-o manieră destul de amuzantă.

Pasul următor, în ce mă priveşte, era Praga. Deocamdată, mai aveam însă de făcut un drum, ceva mai scurt… până la Bacău. Era un cântecel pe vremuri: „La Bacău, la Bacău, într-o mahala/ S-a întâmplat, s-a întâmplat o mare dandana”. Îmi pare a fi un motto cât se poate de potrivit pentru ceea ce urmează.

Şase luni de militărie

PE ATUNCI, ABSOLVENŢII DE FACULTATE URMAU să efectueze, după încheierea studiilor, un stagiu militar de

şase luni, la capătul cărora deveneau ofiţeri în rezervă. Am fost repartizat la infanterie, locul iniţierii în tainele milităriei urmând să fie o unitate militară din Bacău (situată, fireşte, la marginea oraşului, aşa cum spuneam, „la Bacău, într-o mahala”).

Nu-mi surâdea deloc jumătate de an de militărie. Nu-mi place să răspund la ordine şi nici să decidă alţii pentru mine. Parcă nu ajungea să am comunismul pe cap, mai trebuia şi armata. Am luat trenul spre Bacău chiar în noaptea care a urmat zilei mele de naştere. 1 februarie 1968: împlinisem 24 de ani. Venise, pentru a înfrunta împreună vitregiile sorţii, şi colegul meu Hans

Schuster, neamţ din Mediaş, cu care mă împrietenisem în anii de facultate. Nu a fost o călătorie prea veselă. Am descins în zorii zilei, într-o atmosferă sinistră, în gara din Bacău. Întuneric, frig, umezeală: o ambianţă tocmai potrivită pentru starea mea de spirit. Ofiţerii ne aşteptau şi ne-au mânat ca pe o turmă până la faimoasa unitate militară.

Ne-am preschimbat repede din civili în militari. Dintr-un morman de uniforme uzate, mi-am ales una care să mi se potrivească cât de cât, completând-o cu o pereche de bocanci cam deformaţi care aveau să-mi chinuie picioarele preţ de câteva săptămâni, până au reuşit să se pună de acord cu ele. E drept că aveam şi o uniformă nouă-nouţă, rezervată însă pentru ieşirile în oraş şi pentru diverse alte ocazii mai mult sau mai puţin solemne, precum depunerea jurământului. Până la jurământ (primele 40 de zile) nu s-a putut ieşi din cazarmă. Apoi, primeam învoire strict în zilele de duminică, între orele 14 şi 20, cu condiţia însă de a nu fi fost sancţionat pentru o culpă sau alta. În oraş se putea merge oriunde (dar „oriunde” la Bacău nu însemna prea mare lucru); excepţie făcea hotelul Bistriţa (cred că aşa se numea), care trebuia ocolit cu grijă, fiindcă acolo trăgeau de regulă străinii, iar aceştia, desigur, tare ar fi vrut să afle de la noi niscaiva secrete militare.

Dimineaţa eram treziţi la 5 şi jumătate (excepţie făcând duminicile, când ne puteam lăfăi în pat până la şase

şi jumătate). Apoi, până la prânz, instrucţie, iar după prânz şi o scurtă odihnă, ne aşezam în sala de studiu, unde ne delectam cu regulamentele militare. Mâncarea nu-mi amintesc prea bine cum a fost (probabil comestibilă, dat fiind că încă sunt în viaţă), cu excepţia unei luni întregi când zi de zi ni s-a servit o carne de oaie al cărei miros deloc îmbietor bănuiesc că se simţea până departe. După masa de seară, urma stingerea, la nouă şi jumătate. Dormitoarele erau înghesuite, dormeam cam zece într-o încăpere, în paturi suprapuse. Dimineaţa, ne făceam o toaletă foarte sumară, într-un spălător înzestrat doar cu chiuvete. La duş eram mânaţi (cu turma) o dată pe săptămână. Sigur, ne cam miroseau picioarele, dar adevăratul ostaş nu se lasă doborât de asemenea inconveniente. Ofiţerii, cu grade destul de mari (de la maior în sus), ne tratau cam urâcios, pe ton de comandă, se înţelege, că doar eram la armată, şi mereu nemulţumiţi de una sau alta. Mă gândesc că erau complexaţi, având de-a face cu ditamai intelectualii, absolvenţi de facultate. Maiorul Stancu, comandantul plutonului din care făceam parte, ne privea cu silă cum nu eram în stare să aranjăm ca lumea uniformele pe noi. „Arătaţi ca nişte cobai”, ne apostrofa, invariabil. Vorbele astea ale lui ne-au dat mult de gândit, fiindcă nu prea înţelegeam sensul lor profund. Până când unul dintre noi, mai deştept decât ceilalţi, a găsit dezlegarea enigmei. Nu „cobai” voia să spună maiorul, ci „cowboy”.

Ce n-am putut să suport în ruptul capului a fost îngrădirea aproape totală a libertăţii. Nu era obligatoriu să fie aşa. Cei care şi-au făcut, la Bucureşti, de pildă, stagiul militar au avut parte de un regim cât se poate de relaxat. Îi observam pe unii colegi cărora tocmai lipsa de libertate li se părea un soi de avantaj. Nu mai aveau nicio răspundere, gândeau şi decideau alţii pentru ei.

Dacă vreţi ceva ce nu mi-a reuşit deloc, a fost pasul de defilare şi, în general, mersul în cadenţă. Noroc că iar mi-a sărit rotula de la genunchiul stâng, aşa că până să se dreagă am fost scutit de eforturi: mă târam, şchiop, pe

lângă pluton.

Tragerile mi-au mers însă destul de bine, arma automată folosită fiind redutabilul „kalaşnikov”, cu 30 de cartuşe în încărcător. La prima şedinţă, nu ştiu cum se face, dar am trimis toate gloanţele foarte aproape de punctul central al ţintei. Ofiţerul care supraveghea tragerea a pus ochii pe mine (poate că asista la naşterea unui campion!). La următoarele trageri, de tot felul: culcat, în picioare, din mers, pe lumină, dar şi în miez de noapte, m-am comportat onorabil, însă departe de vreo performanţă. Aruncatul grenadei ne-a pricinuit oarecare emoţii, dat fiind că ofiţerii ne avertizaseră că nu-i de glumă; după ce îi scoteam inelul care ţinea blocat sistemul declanşator, trebuia s-o ţinem strâns dacă nu aveam gânduri de sinucidere şi s-o aruncăm cât mai repede, pitindu-ne bine în tranşeea unde ne aflam, ca să nu ne atingă schijele împrăştiate. Cu emoţii a fost şi exerciţiul din „camera de gazare”, cu faţa acoperită cu masca de gaze, fireşte. Băieţi isteţi, ni le aleseserăm cât mai largi, ca să putem respira în voie, atunci când trebuia să le purtăm la instrucţie, aşa că acum respiram din plin aerul infestat. Aproape să-mi vină rău. Timp de câteva zile nu m-a părăsit gustul scârbos al gazului toxic.

Nu era neglijată nici educaţia patriotică. Soldatul trebuie să ştie pentru ce luptă! Am avut parte şi de câteva lecţii de istorie, ţinute de maiorul Ungureanu, „locţiitorul politic”. La una dintre ele, despre bătăliile lui Ştefan cel Mare, a apelat şi la cunoştinţele mele. Se pare că m-am descurcat binişor; am primit nota 8.

Cum am ajuns să înot în Şiret stingerea, cum spuneam, se dădea seara la nouă şi jumătate. Întreaga unitate se cufunda în întuneric. Toată lumea trebuia să adoarmă: era ordin! Câţiva îndrăzneţi aveau însă alte planuri. Erau atraşi irezistibil de gardul de sârmă ghimpată care separa, pe una din laturi, cazarma noastră de „lumea liberă”, mai precis de străduţele din preajma gării, şi încă şi mai precis, de o cârciumioară aflată nu departe. Nu ştiu cine o fi fost descoperitorul interesantului

traseu; când m-am alăturat şi eu curentului, erau deja destul de mulţi care intraseră în acest joc. Se stătea de vorbă, la pomenita cârciumioară, la un pahar (sau la mai multe) până spre miezul nopţii, când reveneam la dormitoarele noastre, trecând înapoi prin gardul de sârmă ghimpată.

Eram şapte, când ne-am trezit cu maiorul Ungureanu peste noi (acelaşi Ungureanu cu bătăliile lui Ştefan cel Mare), în noaptea respectivă, ofiţer de serviciu pe unitate. Apăruse în urma unui denunţ. Prima impresie – cum eram şi puţin băuţi – a fost aceea de irealitate. Ne-am dat însă seama, destul de repede, că era cât se poate de adevărat. Zis şi făcut: la arest cu noi. Dimineaţa, am fost scoşi în faţa şcolii adunate, unde comandantul cel mare ne-a „înfierat", sub acuza principală că stăteam şi ne „cafeleam" (nu mai auzisem expresia; bietul comandant credea că noi cafea beam acolo), în timp ce colegii noştri se odihneau pentru a fi proaspeţi a doua zi la instrucţie. Drept consecinţă, ne-am pricopsit cu şapte zile de arest.

Am constatat, în această „încercare", o mare solidaritate din partea colegilor. Ne admirau pur şi simplu pentru că am făcut ceea ce le-ar fi plăcut şi lor, dar nu îndrăzniseră. Cum cădea chiar atunci şi ziua de Paşte, am primit din partea multora cozonac şi tot felul de delicatese (primite şi de ei, la pachet, de acasă), de nu mai ştiam ce să facem cu atâtea provizii. Partea bună e că am scăpat de rutină, pe parcursul celor şapte zile. E drept că noaptea ne odihneam cam prost, pe o laviţă de lemn, fără pernă şi fără saltea. În rest însă, n-aş zice că a fost rău. Mai întâi, am trecut prin experienţa inedită de a nu mai saluta niciun ofiţer. Ni se luaseră centurile, cureaua de la pantaloni şi şireturile de la bocanci, ca să nu ne dea cumva prin minte să ne spânzurăm (probabil de necaz că am intrat la arest). Or militarul n-are voie să salute (aşa era cel puţin pe atunci) decât dacă are echipamentul complet. Aşa că ne uitam la toţi maiorii şi coloneii, cu regret în suflet, dar n-aveam ce face; dacă ţineau neapărat, n-aveau decât să ne salute ei, oricum noi n-aveam cum să le răspundem.

Ni se spunea „cei şapte magnifici”, prin analogie cu eroii unui film american de succes. Pe profesii, eram un istoric, un geograf, un medic veterinar şi patru absolvenţi de Arte plastice, printre aceştia din urmă Helmut Stunner (cu o bogată carieră de scenograf) şi Gerd Fabritius, cu care raporturile de prietenie au continuat şi după lăsarea la vatră.

Ieşeam, în sfârşit, din rutină şi făceam lucruri inedite. Am mers într-o zi – cu încă unul sau doi dintre pedepsiţi – la Siret, pentru a încărca într-un camion pietriş din albia râului. Cum vremea se încălzise – eram în aprilie – am făcut baie şi am înotat. La întoarcere, tânărul ofiţer care era cu noi a oprit la o cârciumă şi ne-a făcut cinste cu o bere. Aşa, da, să tot faci militărie.

Artiştii plastici” n-au avut parte de baie în Şiret, dar îşi aflaseră o îndeletnicire şi mai profitabilă. Fuseseră puşi să picteze tot felul de panouri; îşi făceau singuri programul şi erau lăsaţi în pace, să-şi vadă de treabă.

Când s-a sfârşit „minivacanţa”, chiar că am regretat-o. Din păcate, mai aveam de dat socoteală, alături de unul dintre colegi, şi în calitatea mea (n-ar mai fi fost!) de membru de partid. S-a convocat o şedinţă specială unde am fost straşnic scărmănaţi; aveam, de altfel, experienţa asta din facultate. Am primit şi o sancţiune, cred că „mustrare scrisă” sau ceva asemănător. Asta chiar că nu-mi plăcea, să mă întorc la facultate cu o asemenea etichetă. Nici nu m-am întors: eticheta dispăruse. N-au comunicat nimic la universitate. Fusese, cum s-ar zice, doar un joc.

Dimpotrivă, se pare că armata prinsese drag de mine. La câteva săptămâni după „liberare”, am primit o convocare la comisariatul militar unde mi s-a făcut pe neaşteptate propunerea de a mă integra în armată! Or fi avut nevoie şi de câte un intelectual indisciplinat! Am declinat politicos oferta, asigurându-i pe cei de la comisariat că deocamdată mă simt convenabil la facultate. Totuşi, de militărie n-am scăpat complet. Am şi uitat numărul concentrărilor de care am avut parte, de regulă, e

drept, fără „scoatere din producţie” (cum se spunea pe atunci); ni se ţineau nişte cursuri o dată pe săptămână timp de mai multe luni; odată, m-am pricopsit totuşi şi cu o convocare în toată regula, în uniformă, vreme de o lună. Totul, în inimitabilul stil comunist de a nu-i lăsa pe oameni în pace. Armata „de după armată” se înscria în inepuizabilele procedee ale regimului comunist de a te pune să mai faci câte ceva, cu noimă sau fără noimă, pur şi simplu pentru a fi ocupat şi încadrat.

August 1968

LA O LUNĂ DUPĂ REVENIREA MEA ÎN VIAŢA CIVILĂ, a sosit şi invitaţia de la cehi: scrisă în româneşte (cu unele greşeli măruţe).

Iată textul:

Stimate tovarăşe.

Direcţia Institutului de Istorie a Ţărilor Socialiste Europene ČSAV vă invită la şedere de studii la Cehoslovia în durată de 2 luni. Cheltuielile şederii Dumneavoastră va achita Academia Cehoslovacă de Ştiinţe. În timpul şederii Dumneavoastră veţi primi 1.800 kčs lunar. Şederea, Dumneavoastră cazare o vă va asigura şi va achita ČSAV.

Prof. Josef Macůrek directorul Institutului

Ulterior, cele două luni au fost prelungite, devenind şase. Era însă cât pe ce să nu mai plec deloc. În noaptea de 20 spre 21 august 1968, trupele sovietice (şi ale ţărilor aliate din Pactul de la Varşovia, mai puţin România) au invadat Cehoslovacia, cu scopul de a pune capăt Primăverii de la Praga. „Normalizarea” a fost ceva mai complicată decât plănuiseră conducătorii de la Kremlin. Echipa lui Dubček s-a menţinut încă mai bine de o jumătate de an, până în martie-aprilie 1969; dacă ar fi căzut din primul moment, mă îndoiesc că aş mai fi ajuns în Cehoslovacia (cum, evident, nici Macůrek n-ar mai fi rămas în fruntea Institutului).

Atunci s-a petrecut – pe 22 august 1968 – cel mai faimos episod din lunga domnie a lui Ceauşescu: „scena balconului”, atunci când, în faţa a sute de mii de oameni adunaţi în Piaţa Palatului, dictatorul comunist a afirmat cu

tărie independenţa României, condamnând totodată intervenţia Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia.

Aici apare, în ce mă priveşte, o curioasă problemă de memorie, sau de „gol de memorie”. Nu-mi amintesc aproape deloc ce am făcut în zilele acelea. Singurul lucru pe care-l vizualizez, destul de vag, este o noapte petrecută la Universitate, fiind de gardă alături de colegi de la alte facultăţi. Cineva dăduse la maximum radioul şi se auzea până departe emisiunea Europei

Libere, până atunci ascultată pe furiş, cu destule precauţii. Se părea, într-adevăr, că ne îndreptăm spre Europa Liberă!

Nu ţin minte defel dacă am fost sau nu de faţă la discursul din Piaţă al lui Ceauşescu. Din fericire, am la îndemână o scrisoare pe care i-am trimis-o chiar atunci mamei (care era în vacanţă, la mare). Aflu de aici că, într-adevăr, am asistat la „scena balconului”. Reproduc câteva pasaje din această scrisoare:

Miercuri-dimineaţă, când voiam să mă apuc şi eu de treabă, am aflat sinistrele evenimente […]. *M-am dus pe la ora 11 la Facultate, unde am aflat că decanul nu e în Bucureşti şi de unde am fost îndrumat spre mitingul din faţa C.C. (Comitetului Central).*

Acolo – mulţime mare, n-am întâlnit pe nimeni cunoscut, în schimb, în speranţa că tot începe, am aşteptat până la ora 13, când, într-adevăr, a început spectacolul. A fost cu adevărat impresionant, mulţimea era în delir. Cu asta s-a dus ziua; m-am întors la Facultate după ora 2, dar n-am mai găsit pe nimeni […] *După câte înţeleg, pe aici, lumea, ca lăcustele, devastează magazinele. Naivităţi populare.*

Azi-dimineaţă, pe la 9 şi ceva m-am dus iar la facultate. Secretara se plângea că n-a putut dormi toată noaptea, şi spre dimineaţă, auzind zgomot de tancuri (exerciţii pentru defilare), s-a speriat cumplit. L-am întâlnit pe prietenul meu, prodecanul Gheorghiu [conferenţiar la Istoria modernă a României; „prietenul meu” e, desigur, o ironie]; am discutat cu el puţină politică (antirusă) [un

detaliu: îşi *făcuse studiile în Uniunea Sovietică, iar soţia lui era rusoaică*] *şi i-am arătat fiţuica cehilor. Susţine că afacerea e ratată. M-a anunţat că la ora 13 e adunare cu membrii de partid la Universitate.*

M-am întors acasă şi de la 10 la 12 am asistat la televizor la lucrările M.A.N. (*Marea Adunare Naţională*). *Interesant, dar discursul atât de tare de ieri* (*care trebuia văzut, nu citit, nici măcar auzit*) *a făcut ca urmarea să fie ceva mai palidă.*

La ora 13 mă prezint la Adunare. Printre prezenţi, prietenul Iorgu [*Iorgu Stoian, cu care avusesem un mic conflict de partid*], *şefii direcţi: Lupu şi Cazan, panglicarul Vianu, venerabilul Macin, Manolescu, Velichi. I-am arătat mai întâi lui Velichi scrisoarea, omul e sigur că până în octombrie totul se va aranja. Credinţa lui are, desigur, un temei. Aş vrea să îl cred, mai ales că e unul din puţinii oameni pe care nu i-am auzit spunând niciodată vreo prostie. Vianu, care nu e deloc prost şi,* în *plus, mare sforar, susţinea însă contrariul. Ceilalţi erau mai mult de părerea sa; spuneau că invitaţia cehilor e o afacere frumoasă, dar... Iorgu, pripăşit şi el pe acolo, a sărit la mine, spunând că nu care cumva să răspund acum la invitaţie, că trebuie consultat şi ministerul* etc., *parcă asta ar fi piedica acum. Oricum, de răspuns n-am cum răspunde, cel puţin câteva zile, dat fiind că Praga e izolată.*

Adunarea a avut ca scop crearea unui pluton de 100 de oameni pentru Gărzile Patriotice. Oamenii erau puţini, şi în general bătrâni. Cazan m-a întrebat dacă vreau să intru în Gărzi şi, ce era să zic? Să le dau apă la moară lui Iorgu şi altora? Mai bine să se zică într-o zi că am participat decât că m-am eschivat. împreună cu mine, s-a înscris şi Vianu, alt semn că e o treabă bună. Alţii nu aveau serviciul militar, tinerii în general lipseau (*Buşe e concentrat, Zbuchea infirm, ceilalţi sunt pe acasă, că sunt provinciali*). *Cu timpul vor intra însă aproape toţi, inclusiv studenţii cu stagiu militar, dat fiind că trebuie să se facă mai multe plutoane a 100 de oameni.*

Cum s-ar organiza nu se ştie precis. Zilele astea

trebuie să ne întrunim zilnic şi să nu părăsim Bucureştiul. În momentele când vom fi în exerciţiul funcţiunii, vom avea şi uniformă, şi armă.

Mâine, la 630 dimineaţa, la defilare [defilarea de 23 august, ziua naţională a României]. Vine şi Cazan care mi-a spus că vom vorbi mai mult mâine […].

Partida e probabil pierdută 90% pentru cehi, dar 10% şanse există, cred, şi ele sunt reale. Şefii lor, adoptând pasivitatea, au mizat pe două idei:

1) că nu se va produce nici e violenţă, nimic care să poată justifica o schimbare brutală a regimului;

2) că nu se va găsi niciun ticălos care să trădeze. De fapt, nu de un ticălos au nevoie ruşii, ci de cel puţin câteva sute, să confecţioneze un C.C., un guvern, nu stat-major, un parlament etc. *Până acum au rezistat, dar până când1*?

Au. rezistat exact atât cât a trebuit ca să-mi consum eu bursa de şase luni! în aşteptarea plecării, am luat şi câteva lecţii de cehă, cu Anca Irina Ionescu, o persoană puţin mai tânără decât mine care tocmai îşi încheia studiile universitare şi îşi începea cariera la Catedra de limbi slave. Aşa că am plecat la Praga şi cu un mic bagaj de cuvinte şi expresii ceheşti, începând cu atât de necesarul *nerozumím*, „nu înţeleg”.

Primele zile la Praga

AM AJUNS LA PRAGA PE DATA DE 2 DECEMBRIE 1968. La aeroport mă aştepta Kutina, „romanistul” Institutului, perfect vorbitor de română. El m-a condus „acasă”. Aveam să locuiesc într-o vilă, la o familie, într-o încăpere pe care o descriam astfel: „Camera e foarte frumoasă. Posedă: un balcon, un calorifer, două paturi (?), o masă, o măsuţă, un scaun, 2 fotolii, un dulap, etajere etc. etc. Ca dimensiuni cred că are 5/3, poate mai mult”. Cu Macůrek m-am văzut a doua zi; ne-a invitat la restaurant pe Kutina şi pe mine.

Iată şi primele mele impresii (extrase dintr-o scrisoare adresată mamei):

Dacă urci să-ţi imaginezi Praga, pot să-ţi spun că e exact inversul Bucureştiului (abia acum înţeleg de ce

cehilor le place Bucureştiul). *La noi numeri pe degete clădirile mai vechi de o sută de ani, la ei pe cele mai noi. Centrul e un fel de labirint, cu case medievale, biserici, străzi înguste, întortocheate, trotuare late de un metru, uneori şi mai puţin, aproape totul în pantă* (*până la institutul lui Macůrek te încălzeşti bine urcând, iar eu stau chiar pe un deal*). *Desigur, toate instituţiile, de la cantina mea până la ministere, sunt adăpostite în clădiri de sute de ani. Institutul lui Macůrek e o asemenea clădire, cu 3 etaje, scări înguste şi tavane boltite. Tavanul cantinei nu e boltit, în schimb este prevăzut cu grinzi pictate, care Dumnezeu ştie câte sute de ani vor fi având. Cred că până la urmă te poţi plictisi de tot acest ev mediu. Mi-e greu să spun dacă e frumos sau nu*: *este o lume cu totul diferită, din alte secole. Cum naiba s-a păstrat totul, şi cum viaţa modernă a unei capitale se poate desfăşura într-un cadru din secolul XIV, ăsta e secretul cehilor*.

De Sfântul Nicolae, „Svátý Mikuláš" la cehi, sărbătoare mare la ei, am primit daruri (bomboane, ciocolată, alune, plus o portocală) din partea gazdelor (cei doi părinţi, o fiică şi un fiu, cel din urmă inginer) şi am luat masa cu ei. Discuţia cu şeful familiei s-a dovedit foarte interesantă, el neştiind altă limbă decât ceha, iar eu ştiind în cehă să spun mai ales *nerozumím*. Mi-a trebuit ceva timp până să mă lămuresc că Mikuláš e totuna cu Nicolae, mă tot întrebam cine o mai fi şi Mikuláš ăsta, un sfânt de care nu auzisem până atunci. „Şocul civilizaţiilor" s-a produs însă pe fond cinematografic. Văzusem în oraş afişe mari care anunţau filme cu acinţe celebre: Gina Lollobrigidova şi Brigitte Bardotova. I-am spus gazdei că, după mine, persoanele respective s-ar numi mai curând Gina Lollobrigida şi Brigitte Bardot. Nu, mi-a replicat el, greşeşti, le cheamă aşa pentru că sunt femei. Eu o ţineam una şi bună, că nu-i corect. Bine, să-ţi explic, m-a luat el cu duhul blândeţii. Eşti căsătorit? Nu sunt, am răspuns. Nu face nimic, a zis el, să admitem că te vei căsători. Cum îşi va spune soţia ta? Boia, cum altfel? Nu e adevărat, se va numi Boiova. Imposibil, i-am zis. Ba da, odată ce e femeie.

N-are cum să-şi zică Boia, fiindcă Boia e nume de bărbat. Am mai continuat un timp disputa pe această temă, dar în cele din urmă m-am lăsat păgubaş. Degeaba încearcă omul să le dea o mână de ajutor; n-au decât să vorbească după cum le place!

…Şi următoarele câteva luni

JUMĂTATEA DE AN PETRECUTĂ LA PRAGA S-a scurs destul de monoton. Mă apucase un dor nebun de Bucureşti. Ce oraş încântător! Cum de nu-l apreciasem până atunci!

Îmi petreceam cea mai mare parte din zi la marea bibliotecă „Klementinum”, luptându-mă în principal cu ziarele cehe şi slovace de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Am adunat până la urmă o informaţie destul de bogată şi puţin cunoscută. Masa o luam la una din „cârciumile” istorice atât de caracteristice peisajului praghez. Renunţasem la cantina care-mi fusese recomandată, şi aceasta, fireşte, istorică, instalată undeva în imensul palat Waldstein (care aparţinuse cândva lui Waldstein, zis şi Wallenstein, eroul Războiului de 30 de ani). N-aveam nimic împotriva lui Waldstein ca personaj istoric, dar mâncarea servită acolo – foarte ieftină, e drept – era mult prea cehească, din punctul meu de vedere, cu tot felul de arome care nu mă atrăgeau prea tare. La micul restaurant unde mâneam de regulă, meniul complet, plus o halbă de bere, fără a uita bacşişul, se ridica la vreo 20 de coroane (oarecum echivalentul a 20 de lei româneşti), cu alte cuvinte, neaşteptat de ieftin. Bursa pe care o primeam însuma 1.800 de coroane lunar (cam 1.500 în mână). Viaţa la Praga era sensibil mai ieftină ca în România.

Şi încă un aspect caracteristic: „viaţa de noapte” (aproape inexistentă la Bucureşti) se afla la Praga în plin avânt. Peste tot, localuri de tot felul, multe dintre ele cu program de striptease. Inedit pentru o ţară „socialistă”, dar în deplin acord cu ofensiva spiritului de libertate, care nu mai cunoştea oprelişti.

Cu „socializarea” nu am progresat prea mult. Cehii nu sunt prea expansivi, ba chiar deloc, şi, cum nici eu nu

sunt, vă puteţi imagina rezultatul. La Institut se organiza uneori câte o agapă, cu ocazia Anului Nou sau a vreunei susţineri de doctorat. Se bea atunci vârtos! Româneşte puteam vorbi cu Kutina şi cu Tejehman, şi încă şi mai bine cu Libuše Glotzmanovă (devenită între timp Valentová), pe atunci documentaristă, iar mai târziu o foarte apreciată profesoară de literatură română (şi autoare a unui excelent dicţionar de scriitori români).

Macůrek rămânea principala mea relaţie. Continua să locuiască şi să predea la Bino, venind la Praga săptămânal sau la două săptămâni. De fiecare dată mă invita la restaurant. Ce pot să spun, cu mine s-a purtat ireproşabil.

Proiectul însă cam scârţâia din încheieturi. Eu lucram intens la partea ce-mi revenea, dar nu sunt chiar sigur că Tejehman şi Kutina (specialişti, oricum, în altă problematică) făcuseră măcar un prim pas.

Mai grav era faptul că Macůrek se iluziona asupra relaţiilor româno-cehe. Cu slovacii, nicio dificultate. Se aflau, în cadrul Ungariei, într-o situaţie similară cu românii transilvăneni şi, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, ajunseseră să coopereze strâns cu aceştia în mişcarea de emancipare naţională. Cehii însă, cum se zice în sport, jucau în altă ligă. Cehia (Boemia) era regiunea cea mai dezvoltată economic din întreaga Austro-Ungarie. Nu numai burghezia germană, dar şi burghezia cehă profitase de acest avânt. La 1900, din cei 223.000 de locuitori ai Pragăi, 195.000 erau cehi şi doar 18.000 germani. Simţindu-se puternici, cehii pretindeau nici mai mult, nici mai puţin decât transformarea dualismului austro-ungar în „trialism” austro-ungaro-ceh. O alianţă cu românii nu-i interesa defel, la ce le-ar fi folosit? Mergând pe linia lui Macůrek am fi ajuns să facem din ţânţar armăsar, amplificând fără temei unele mici episoade de colaborare. Nu însemna că cehii trebuiau excluşi din proiect, dar trebuiau, cum să zic, puşi la „locul lor”.

Am ajuns astfel, păstrând desigur măsura, la unele „confruntări” istoriografice cu „patronul” proiectului. Iată

un extras dintr-o scrisoare datată 18 februarie 1969:

Cred că ajung la cu totul alte concluzii decât Macůrek. I-am comunicat, cu ocazia ultimei noastre vizite comune la restaurant, un lucru banal: că, până la Primul Război, relaţii directe, politice, *româno-cehe nu au existat. Vorbeam cu un istoric, nu cu preşedintele Asociaţiei (Asociaţia de Prietenie Româno-Cehoslovacă). A sărit în sus 10 poşte, mi-a comunicat că după părerea, lui nu prea cunosc cum stau lucrurile şi că aşa relaţii ca ale noastre, mai rar, că trebuie multă răbdare, nu trebuie să-mi pierd entuziasmul. Că se vede că nu am citit ultimul lui studiu (care va apărea în* Slovansky přehled, *dar pe care n-a vrut să mi-l arate) dacă susţin asemenea lucruri. Că nu. putem să-i lăsăm la o parte pe slovaci (dar eu vorbeam de români şi de cehi) şi nici pe Urban Jarnik cu activitatea lui culturală (eu vorbesc de relaţii politice).*

Şi, mai departe: „Prietenia şi admiraţia mea pentru om rămân intacte", rezervele îl privesc, scriam eu, strict pe „omul de ştiinţă". „Macůrek crede ce vrea să creadă, şi, la urma urmei, fericiţi sunt oamenii ăştia. Eu, dacă izbutesc să fac tot ce-mi propun, voi avea suficient material pentru a scrie o carte întreagă".

Cu ceha am progresat, încetul cu încetul. Spre sfârşit citeam bine şi vorbeam binişor (astăzi, cred că am ajuns să citesc ca vai de lume, iar de vorbit am uitat complet). Mi-a încolţit şi ideea că, odată ce în a ocupam de monarhia austro-ungară, n-ar fi rău să învăţ şi ungureşte. Din aceeaşi scrisoare adresată mamei: „Ţi-am scris că vreau să mă apuc de maghiară. Zis şi făcut. Mi-am cumpărat manualul şi am făcut deja 5 lecţii. Ştiu vreo 150 cuvinte şi câteva reguli gramaticale".

Intermezzo slovac

ÎN APRILIE 1969 AM FĂCUT O CĂLĂTORIE de două săptămâni în Slovacia. Să treci „brusc" de la Praga la Bratislava poate fi o experienţă memorabilă. Pe cât de bine seamănă limbile vorbite, ceha şi slovaca, pe atât de deosebiţi între ei simt oamenii, cehii şi slovacii. Cei dintâi, extrem de „rezervaţi", ceilalţi deschişi la maximum şi

expansivi. Notam la sfârşitul şederii mele:

Surpriza cea mare sunt slovacii. Vorbesc o limbă aproape identică cu ceha, însă asta e singura asemănare. Sunt oameni foarte vioi, comunicativi, amabili etc., *în totul exact opusul cehilor. De altfel, relaţiile între ei se pare că nu sunt prea cordiale. Desigur, mie mi-a plăcut mult mai mult aici decât la Praga. Oraşul, fără a fi extraordinar, este totuşi destul de interesant. Unde mai pui că trece Dunărea prin el, ca Dâmboviţa la noi.*

Da, m-am simţit foarte bine printre slovaci. Am lucrat cu spor la arhivele din Bratislava. Iar în a doua săptămână, am luat trenul şi am vizitat mai multe oraşe: Tmava, Martin, Zilina, Mikuláš, mergând până spre nord, în munţi. La Zilina am avut o întâlnire mai specială cu episcopul Ruppeldt, înrudit cu Gustav Augustini, jurnalistul slovac care a trăit mai mulţi ani în România şi în Transilvania spre sfârşitul secolului al XIX-lea, un personaj care îmi devenise simpatic şi despre viaţa căruia aveam să scriu, încă nu-i cunoşteam chipul şi am fost încântat când episcopul mi-a dăruit o fotografie de-a lui.

Într-un compartiment de tren, o familie, destul de numeroasă, m-a „cooptat" de cum mi-am făcut apariţia şi, înşirând merindele de tot felul, m-a invitat la un adevărat ospăţ, stropit cu palincă din belşug. Nu mai avusesem parte de relaţii umane atât de „facile". A urmat un bogat repertoriu de cântece slovace. Când te întâlneai cu un slovac, parcă îi erai prieten de când lumea.

„Mă simt mult mai bine la Budapesta decât la Praga", mi-a mărturisit un tânăr coleg slovac! Probabil că nu era singurul care gândea aşa.

Sfârşitul Primăverii

CEHII ŞI SLOVACII AU REZISTAT CÂT AU PUTUT. Forţa nu era însă de partea lor. Au fost episoade dramatice, cel mai emoţionant fiind sinuciderea (prin foc) a studentului Jan Palach, în ianuarie 1969. Am fost în piaţa Týn, când a trecut pe acolo cortegiul funerar, dar nu se vedea nimic, doar o mare de oameni.

Decisiv însă, în plan politic, a fost, spre sfârşitul lunii

martie 1969, meciul de hochei pe gheaţă Cehoslovacia-uniunea Sovietică. Mă întorceam acasă după o zi de lucru. Gazdele, dimpotrivă, tocmai se pregăteau să plece: familia completă! Mi-au spus că merg la marea manifestaţie care va avea loc în piaţa Václav, pentru a sărbători victoria. Nu vin şi eu? Eram obosit, nici nu ştiam ce va fi, aşa că am preferat să rămân acasă. Am ieşit în oraş a doua zi dimineaţa. Peste tot era scris pe clădiri, cu cretă albă, scorul meciului: 4 la 3 pentru Cehoslovacia. Se imaginaseră reprezentări amuzante: câte un 4 imens alături de un 3 minuscul, sau 4 alături de un 3 răsturnat... Piaţa Václav, ca după o tornadă. Din sediul Aeroflotului (liniile aeriene sovietice) nu mai rămăseseră decât pereţii. Manifestanţii l-ar fi făcut arşice. Aşa am crezut şi eu; mai recent ni s-a spus – şi e cu siguranţă varianta corectă – că a fost pur şi simplu o provocare, pentru a da apă la moară sovieticilor, şi nicidecum o acţiune violentă a manifestanţilor paşnici. Cert este că, pornind din acest moment, „normalizarea" s-a precipitat, în scurt timp căzând şi capul lui Dubček, înlocuit la conducerea partidului de Husák, un fidel al Moscovei.

Pentru a urmări mersul evenimentelor, citeam zilnic *Lidová Demokracie* (*Democraţia populara*), organul de presă al Partidului Popular (creştin democrat). Spre deosebire de România, regimul comunist din Cehoslovacia acceptase supravieţuirea unor partide-satelit, precum socialiştii sau creştin-democraţii. Odată cu Primăvara de la Praga, acestea câştigaseră o oarecare autonomie, iar ziarele lor nu mai cântau toate aceeaşi arie. Cel mai de „dreapta", adică cel mai departe de comunişti, era *Lidová demokracie* (de altfel, nici comuniştii nu mai erau chiar comunişti!). Am publicat aici, pe data de 10 martie 1969, un articol, nu prea lung, dar consistent, în care rezumam istoria raporturilor românocehoslovace.

Lovitura jurnalistică cea mare ar fi urmat să o dau însă la *Reporter*. Aceasta era revista cea mai independentă şi deosebit de combativă, care dădea fiori „normalizatorilor". Am scris pentru ei un articol destul de

întins, pe care îl intitulasem „Preistoria Micii înţelegeri”, în mare parte, tot o istorie a raporturilor româno-cehoslovace, dar mult mai detaliată decât în articolul precedent. Până să apară, „săptămâna viitoare”, *Reporter* a fost suspendat. Şi suspendat a rămas! Odată cu *Reporter* (şi cu articolul meu nepublicat) s-a încheiat şi Primăvara de la Praga.

Românii la Praga

SE APROPIA ÎNTOARCEREA ÎN ŢARĂ, şi ca întotdeauna lucrurile se îngrămădeau spre sfârşit. Cele şase luni s-ar fi împlinit în primele zile ale lui iunie, dar decisesem să-mi iau rămas-bun de la Praga imediat după mijlocul lunii mai. Spre sfârşitul lui aprilie s-a inaugurat Asociaţia de Prietenie Româno-Ceho-Slovacă, cu Macůrek, firește, în frunte, ca preşedinte. Zice-se că eram şi eu pe acolo, dar nu mai ţin minte nimic. Găsesc însă (tot în scrisorile mele) informaţii amuzante despre pregătirea simpozionului româno-cehoslovac; primul, vă amintiţi, se desfăşurase la Bucureşti în decembrie 1967; acum urma replica, la Praga.

Comentariile mele (de atunci):

Macůrek pregăteşte simpozionul din mai, în stil chermeză. A comandat 3 portrete mari ale lui Mihai Viteazul, după Sadeler (unul pentru ambasador, altul pentru Oţetea, al treilea să-l atârne în institut) şi a făcut vreo 15 fotocopii după un articol al lui despre acelaşi Mihai Viteazul, să le împartă în dreapta şi în stânga. Îi va preda lui Oţetea şi un plic cu documente privind istoria României, şi scoate un număr special închinat României în Slovanský přehled. […] *Trebuie recunoscut că are un geniu miraculos al reclamei.*

Slovanský přehled se deschidea cu un lung articol al lui Macůrek despre istoria raporturilor româno-cehoslovace (cu materialul strâns împreună cu mine la Biblioteca Academiei). Urma articolul meu (la loc de cinste, imediat după Macůrek), intitulat „Dvě návštěvy, Rumuni v Praze a Slovaci v Bukurešti (1891 a 1895)” („Două vizite: Românii la Praga şi slovacii la Bucureşti”),

cum arată şi titlul, referitor la două episoade ale raporturilor româno-cehoslovace.

Într-una din scrisori dau peste o schiţă a programului conferinţei: „Sâmbătă, 3 mai, vine delegaţia. Duminică – o excursie. Luni, o petrecere încă nedefinită (eu am propus striptease, dar mi s-a zis că nu sunt bani destui); marţi şi miercuri «lucrările» (trebuie să pregătesc şi eu o discuţie de vreo 10 – 15 minute). Tot miercuri, se pare, cocteil la ambasadă".

Din primul moment, membrii delegaţiei române mă chestionaseră cu privire la localurile unde se putea petrece seara. Le-am oferit toate informaţiile de rigoare. A doua zi dimineaţa păreau că ezită să-mi dea raportul. Până la urmă, unul dintre ei şi-a luat inima în dinţi şi mi-a mărturisit că au fost cu toţii (mai puţin Oţetea, şeful delegaţiei) la un prea frumos spectacol de striptease (pe cheltuiala lor, nu a Institutului, dar oricum, nu era prea scump). M-ar fi mirat să nu ajungă acolo. De altfel, trebuia profitat, fiindcă sezonul se apropia de încheiere. Normalizarea" avansa cu paşi repezi, şi printre victimele sale se va afla în curând şi viaţa de noapte, cu barurile ei deşănţate.

Ce s-a discutat la simpozion mi-a ieşit complet din minte. Îmi amintesc doar cum l-am însoţit pe Oţetea într-o lungă plimbare prin Praga. Andrei Oţetea era încă, la 75 de ani, directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga". Ardelean de fel, fusese profesor la Universitatea din Iaşi în anii interbelici şi rămăsese în comunism unul dintre puţinii supravieţuitori ai istoriografiei anterioare. Asta i-a ridicat cota, ajungând, în lipsă de concurenţă, să fie considerat un istoric de nivel înalt. Nu era, desigur, o nulitate, dar nici chiar atât de important! Una peste alta, ziceam că m-am plimbat cu el; îl interesa Praga, nu zic nu, dar îl preocupa în primul rând să găsească undeva un articol rar (inexistent la Bucureşti), şi anume „siguranţe automate". Cred că de asta mă luase cu el, nu atât ca ghid, cât ca „vorbitor de cehă", capabil să explic prin diverse magazine cam ce dorim noi să cumpărăm. Învăţasem între timp ceva

cehă, dar nu ajunsesem încă la lecţia despre siguranţele automate, aşa că n-aveam nici cea mai mică idee cum li se zice în limba locală. Ne-am lămurit totuşi până la urmă că nici cehii nu aveau aşa ceva. Putea să mai încerce Oţetea în alte capitale europene!

Imediat după simpozion, am primit şi vizita mamei mele. Se înscrisese într-o excursie, trezindu-se în respectivul grup şi cu câteva persoane de la Facultatea de Istorie, printre care secretara-şefă şi Ion Şendrulescu, un lector ceva mai vârstnic şi nu chiar strălucitor în profesie, care a reuşit să creeze o confuzie totală prin faptul că n-a vrut în ruptul capului să-şi potrivească ceasul, trecându-l de pe ora României la ora Cehoslovaciei. N-aveam să mai întâlnesc vreodată o asemenea manifestare de patriotism şi de legătură indestructibilă cu ţara. Necazul e că, aflat în permanenţă la altă oră, numai a lui, dădea informaţii nu tocmai corecte. Bine că totuşi nu au pierdut avionul! mai vreţi să ştiţi dacă au avut la rândul lor parte de un spectacol erotic?

Întrebarea e inutilă, evident că au avut. Şi nu unul oarecare, ci susţinut de un travestit. Lasă că vine „normalizarea” şi în viaţa de noapte!

La câteva zile după plecarea mamei, am luat trenul spre Bucureşti. Peste puţin timp, Macůrek a fost debarcat de la Institut. Întregul lui proiect româno-cehoslovac s-a pierdut în neant.

Descoperirea Transilvaniei

S-AR PUTEA CREDE CĂ JUMĂTATEA MEA de origine ardelenească (din partea tatălui) m-ar fi orientat spre Transilvania. Nu este deloc aşa. La Transilvania, am ajuns prin Praga. Raporturile româno-cehe şi româno-slovace la care începusem să lucrez, sub impulsul lui Macůrek, se petrecuseră aproape în totalitate (până la 1918) în interiorii monarhiei habsburgice. Aşa că era firesc – şi chiar necesar – să mă ocup temeinic de mişcarea naţională a românilor transilvăneni, îndeosebi înjumătăţea de secol (1867 – 1918) a regimului dualist austro-ungar. Ardeam de nerăbdare să reiau mai sistematic presa românească din

Transilvania (începutul îl făcusem cu Macůrek la Bucureşti) şi să intru în cât mai multe fonduri de arhivă ardeleneşti. Începuse să mă intrige un personaj, pe numele lui Eugen Brote, la un moment dat (în anii mişcării memorandiste) vicepreşedinte al Partidului Naţional Român din Transilvania; el a condus şi tratativele cu slovacii şi cu sârbii, în vederea înfăptuirii „alianţei naţionalităţilor" din Ungaria. Asta aflasem deja. Dar în rest nu ştiam nimic despre el, absolut nimic; nici măcar când s-a născut şi când a murit. M-am înverşunat şi am decis să-i reconstitui viaţa întreagă, pas cu pas. I-am ales viaţa şi activitatea ca teză de doctorat. Maciu, căruia m-am adresat (el patrona „Istoria modernă a României"), a fost de acord să-mi conducă lucrarea şi mi-a dat mână liberă în toate privinţele, între timp, nu mai ştiu ce mică „lucrătură" a făcut decanul Berciu, că m-am trezit mutat de la Catedra de istorie universală condusă de Berza (care s-a cam supărat pe mine, deşi nu eu solicitasem aşa ceva) taman la Catedra lui M aciu, de istorie a României. Într-un fel lucrurile se legau, odată ce, măcar pentru un timp, renunţasem la vastele orizonturi universale, concentrându-mă asupra Transilvaniei.

La Facultate, în calitate de preparator, nu făceam mare lucru. Erau de altfel mai mulţi colegi aflaţi în aceeaşi situaţie care se plângeau de... lipsă de ocupaţie. Unul dintre ei, pe care îl uitase Dumnezeu în postul de preparator, a declarat într-o şedinţă că rostul nostru ar fi acela de a păzi paltoanele lăsate la cuier. Foarte bine, dar asta doar pe timpul sezonului rece. Vara, ce mai păzeam?

Nu vreau să exagerez. Apăreau uneori diverse treburi administrative, iar în ce mă priveşte am fost un timp secretar de Catedră, în care calitate, Maciu, ca şef direct, m-a bătut insistent la cap cu ideile lui fixe. Instituise un adevărat ceremonial al proceselor-verbale. În timpul şedinţei, eu, ca secretar, luam notiţe; apoi, elaboram textul, iar la şedinţa următoare, îl citeam în faţa participanţilor; aceştia îşi dădeau cu părerea, mai propuneau una, alta şi, în sfârşit, completat, aprobat,

puteam să-l trec în registrul de procese-verbale.

Teoretic, după trei ani de stagiatură (ca asistent stagiar, termen schimbat apoi în cel de preparator) ar fi trebuit să urmeze titularizarea, pe un post de asistent. Doar că aceasta era condiţionată de orele disponibile pentru a alcătui o normă (care, pentru un asistent, era destul de mare: 12 ore). Or normele nu prea aveau de unde să iasă. De altfel, nici profesorii, nici conducerea facultăţii nu făceau mari eforturi pentru a rezolva problema. Riscul era să rămân toată viaţa preparator sau să fiu la un moment dat eliminat din facultate. Cert e că visurile mele de avansare rapidă s-au dovedit complet iluzorii. Până la urmă, am stat preparator „doar" şase ani (în loc de trei), oricum mai puţin decât alţii – vom vedea cum a căzut norocul peste mine; evident, cu fiecare an care se adăuga, fără să se întrevadă vreo schimbare, adunam în mine tot mai multă insatisfacţie şi nesiguranţă.

Proiectele mele (cele care depindeau doar de mine) se mişcau însă repede şi destul de bine. În vara anului 1969, abia întors din Cehoslovacia, am inaugurat seria de „expediţii" în Transilvania. Totul pe cheltuiala mea (şi nu eram foarte bogat). Am găsit însă o soluţie destul de ieftină: biletele în circuit. Puteai, timp de o lună, să te opreşti în mai multe locuri pe traseul convenit, iar costul era sensibil mai mic decât dacă ai fi plătit bilet de fiecare dată. Iar în ce priveşte „cazarea", cel puţin în oraşele universitare, cu legitimaţia mea de preparator, puteam trage la câte un cămin studenţesc. Aşa am călătorit în mai multe rânduri: la Braşov şi la Sibiu, la Cluj şi la Arad… şi aşa mai departe. La 21 iulie 1969, când Neil Armstrong punea piciorul pe Lună (evenimentul s-a transmis în direct şi la Televiziunea Română), eu puneam piciorul în Transilvania. Am fost unul dintre românii care n-au văzut aselenizarea. Fiecare cu proiectul lui! Cele mai mari satisfacţii le-am avut la Arhiva Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu, unde am descoperit o mulţime de scrisori ale lui Brote şi fel de fel de alte documente privitoare la mişcarea naţională a românilor (cu sprijinul, atât de binevoitor, al

părintelui Ioan Beju, directorul Arhivei). Treptat, Brote prindea o nouă viaţă, dar nu numai el, ci întreaga mişcare naţională românească, în detaliile căreia pătrundeam tot mai adânc.

Trebuia neapărat să învăţ şi ungureşte. Am găsit în persoana lui Avram P. Thdor un profesor de excepţie. Era trecut de 70 de ani şi fusese toată viaţa funcţionar la Biblioteca Academiei. Ardelean, desigur, ştia perfect ungureşte şi avea în mod evident (lucru destul de rar pe meleagurile româneşti) o vie simpatie pentru cultura maghiară şi pentru unguri în genere. Tradusese întreaga operă a lui Petőfi. Nu m-a luat cu binişorul, cu primele cuvinte uzuale, ci am început să descifrăm direct o carte de istorie. Era sinteza lui Makkai László, din 1948: *Magyar-román kbzós mult*. Pe româneşte, *Trecutul comun maghiaro-român*). Greu, nu glumă! Se întâmpla să înţeleg toate cuvintele (luate separat) dintr-o frază, dar să nu dibuiesc sensul frazei. Ca limbă din afara familiei indo-europene, maghiara îşi are logica ei, cu totul alta. Nu poţi să o gândeşti pe româneşte!

Era necesar să ajung şi în Ungaria. Mi se părea obligatoriu să completez informaţia românească privitoare la mişcarea naţională a românilor transilvăneni măcar prin câteva sondaje în arhivele maghiare. Şi mai aveam de rezolvat o chestiune punctuală care îl privea pe Eugen

Brote. Studiase agronomia la Academia de Agricultură de la Magyaróvár, un orăşel din vestul Ungariei. Speram să-i dau de urmă. Dacă nu reuşeam, rămânea un gol destul de supărător în reconstituirea vieţii sale.

Dar cum să ajung în Ungaria? Nu mai eram în 1968, când, odată cu „scena balconului”, a existat un moment iluzia unei „deschideri” româneşti, în spiritul Primăverii de la Praga. Independenţa, de altfel relativă, faţă de blocul sovietic nu s-a combinat deloc cu un plus de libertate, ci cu un minus. În privinţa fidelităţii faţă de comunismul „ortodox”, Ceauşescu s-a dovedit mult mai aproape de Brejnev decât de Dubček. Aşa se face că, începând din

1968, an după an, şurubul n-a încetat să se strângă, iar libertăţile, aşa firave cum erau, au devenit şi mai anemice. S-au restrâns şi deplasările în străinătate, iar birocraţia obţinerii vizelor *a* ajuns să fie sufocantă. N-aş fi reuşit să plec (nu mă lua nimeni în seamă, cui îi păsa de Brote?) dacă n-ar fi intervenit pentru mine o persoană influentă (aşa funcţionau lucrurile în comunism). Nicolae Totu' era în plină ascensiune politică; asta îl va aduce până în Comitetul Politic Executiv al Partidului şi, inevitabil, pentru un timp, la închisoare după decembrie 1989; a sfârşit prin a se sinucide. îl avusesem profesor de economie politică în anul II de facultate şi eram coleg de

Catedră cu soţia lui, care era asistenta lui Maciu. A fost un scurt lanţ al slăbiciunilor: doamna Totu' i-a spus o vorbă soţului, iar tovarăşul Totu' a spus la rându-i o vorbă… acolo unde trebuia. De unde iniţial n-aveam nicio şansă, am primit urgent două luni la Budapesta, pe cheltuiala Ministerului învăţământului, se înţelege, în cadrul schimburilor culturale dintre cele două ţări „prietene".

Povestea primei mele cărţi

ÎNAINTE DE A PORNI SPRE ALTE ORIZONTURI, aveam de încheiat socotelile cu Cehoslovacia. Cum altfel decât cu o carte? Cu atât mai mult cu cât cehii nu mai aveau cum să o scrie, iar eu adunasem material suficient. Am lucrat fix două luni: ianuarie-februarie 1970, iar rezultatul a fost o lucrare de aproape 200 de pagini, pe care am intitulat-o *Relaţii între români, cehi şi slovaci, 1848 – 1914*. M-am adresat Editurii Academiei, unde a fost inclusă în portofoliul colecţiei „Bibliotheca Historica Romaniae", specializată în versiuni ale cărţilor româneşti în limbi de largă circulaţie, în principal engleză şi franceză. În cazul cărţii mele s-a optat pentru engleză. Redactoare de carte mi-a fost Angara Niryi, o doamnă deosebit de drăguţă atât la propriu, cât şi la figurat, una dintre soţiile rusoaice aduse în România de tinerii trimişi la studii în Uniunea Sovietică, în anii '50.

Lucrarea a primit mai întâi un referat negativ din

partea slavistului Traian Ionescu-Nişcov, care nu se iubea prea mult cu Macůrek şi probabil nici nu vedea cu ochi buni apariţia unui intrus pe teritoriul său. Redacţia nu a fost prea impresionată de opinia lui Nişcov (a mai fost şi un alt referat, favorabil), aşa că a dat lucrarea la tradus. Şi cu asta… punct. Ar fi trebuit să apară în 1970 sau 1971. Imposibil însă, din înalte raţiuni politice. După mereu pomenita „scenă a balconului" şi afirmarea în continuare a independenţei României, se vede că Ceauşescu n-a vrut să-i mai irite în mod suplimentar pe sovietici punând în evidenţă mai ştiu eu ce legături cu Praga. Aşa că Cehoslovacia a devenit pentru un timp un subiect „tabu". Publicarea cărţii a fost amânată de la an la an. În sfârşit, când toate lucrurile astea s-au mai liniştit, a venit şi rândul ei. A apărut în 1977, după o aşteptare de 7 am. Cel puţin nu mi s-a umblat în mod supărător pe text. Angara Niryi m-a întrebat totuşi, cu vădită jenă, dacă sunt de acord să includă în „Introducere" un scurt pasaj din *Programul Partidului Comunist Român*. Ce era să-i spun? Să nu-l includă? L-a inclus.

Pentru mine însă, apariţia, în sfârşit, a cărţii (sub titlul *Relationships between Romanians, czechs, and Slovaks, 1848 – 1914*), a primei cărţi pe care o scrisesem, de fapt, n-a mai prezentat mare interes. Îmi devenise aproape indiferentă. Aveam deja cu totul alte preocupări.

Budapesta

LA BUDAPESTA AM STAT DOUĂ luni: din 26 aprilie până la 23 iunie 1971. M-a întâmpinat la aeroport un istoric, nu-i reţin numele, conferenţiar la Universitate. Primire, aşadar, la nivel de conferenţiar: începea promiţător pentru un pârlit de preparator ca mine. Locuinţa semăna oarecum cu cea de la Praga: tot o cameră, în apartamentul unei familii, soţ şi soţie, destul de vârstnici. Şi acum, ca şi în cazul Cehoslovaciei, tentativa mea de reconstituire a perioadei respective se bazează în mai mare măsură pe corespondenţa schimbată cu mama decât pe ceea ce mi-a rămas în memorie. Mă amuz acum recitindu-mi scrisorile: vedeam peste tot ciudăţenii!

Ghidul meu, mai întâi:

La ora 13 a venit omul (e conferenţiar la Istoria modernă a Ungariei) şi m-a luat cu el. Merge foarte repede. N-am cunoscut niciodată un om care să meargă aşa repede. Mereu era cu vreo doi paşi înaintea mea. O fi puţin şui. Altfel, a avut multă grijă de mine; de la 1 la 5 m-a purtat prin biblioteci, arhive, librării, anticariate, mi-a arătat oraşul. Partea cea mai interesantă e că individul nu ştie franţuzeşte, aşa că ne înţelegem în maghiară, singura limbă pe care o posedăm amândoi într-o măsură mai mică sau mai mare. Cum ne înţelegem, îţi închipui.

Prima impresie asupra Budapestei:

Oraşul nu mă entuziasmează de fel. Praga e simţitor mai frumoasă. Clădirile de aici sunt şi mai negre ca la Praga. De altfel, şi atmosfera mi se pare încărcată cu nu ştiu ce, are un miros specific. Parcă ar fi un imens oraş minier. Casele sunt mari, unele monumentale. Cred că Buda (pe malul drept al Dunării), unde n-am fost încă, e mai frumoasă. E aşezată pe dealuri, şi încă nişte dealuri destul de înalte.

Curioasă descriere, cu atât mai mult cu cât impresia finală cu care am rămas până azi este aceea a uneia dintre cele mai arătoase capitale europene. Pesemne nu-mi reuşea mie primul contact. Veţi vedea puţin mai încolo cum a fost cu Parisul.

Despre locuitori însă, numai de bine:

Oamenii mi s-au părut foarte amabili, în orice caz mai amabili ca la Praga. De fapt, la asta mă aşteptam; sper să nu mă bucur prea devreme.

Se confirmă, câteva zile mai târziu:

Oamenii par foarte politicoşi şi serviabili. Până acum, din punctul ăsta de vedere n-am de ce mă.

plânge.

Greu de comunicat, din motive de ordin lingvistic:

Cu limba e încurcătură mare; nu înţeleg mai nimic din ce se vorbeşte şi. mă. exprim ca un înapoiat mintal. Era de aşteptat. Am mai vorbit însă şi franţuzeşte şi chiar româneşte (sunt într-adevăr destui care ne ştiu limba).

Făceam eforturi disperate să leg două cuvinte (oricum stâlcite) în maghiară şi aveam surpriza că mi se răspundea adesea româneşte, şi chiar foarte corect. Erau, fireşte, maghiarii (nu puţini) de origine ardelenească. Într-un restaurant cu autoservire, am încercat să-i zic ceva casierului.

„Sunteţi spaniol?”, m-a întrebat. L-am asigurat că nu. „Atunci înseamnă că sunteţi român”, mi-a zis el pe româneşte. Şi ne-am înţeles foarte bine. Am avut de fiecare dată impresia că le făcea chiar plăcere să schimbe câteva vorbe în română.

Toate ca toate, dar mi s-a părut aproape neverosimil faptul că multe femei (nu şi bărbaţi) mergeau prin oraş fumând. De unde am tras următoarea concluzie (nu ştiu cât de corectă, probabil puţin exagerată!):

Deosebirea esenţială între Bucureşti şi Budapesta stă probabil mai ales în atitudinea femeilor pe stradă. *Merg şi trag din trabuc. Bărbaţi n-am văzut încă fumând pe stradă; la femei se vede însă că e o modă.*

Ce să mai zici, când şi Poşta funcţiona după alte reguli:

Scrisorile nu se plătesc potrivit greutăţii lor, ci după dimensiuni; asta înseamnă că, în loc să le pună pe cântar, le măsoară cu centimetrul. Nenorocirea este că plicurile mele măsoară cu vreo doi milimetri mai mult decât trebuie, ceea ce este foarte grav... Sunt unele lucruri, foarte greu de priceput pentru un cap de indo-european.

În sfârşit, intrarea la bloc era la rându-i supusă unor ritualuri speciale:

Nu mi s-a dat nicio cheie pentru poartă. După ora 11 (zice-se că e un obicei vechi de câteva sute de ani) suni frumos, trezeşti din somn pe un cetăţean care face şi pe portarul de noapte, ti pui doi forinţi în palmă şi intrarea e liberă.

Ce am mai făcut în Ungaria

LĂSÂND MICILE ANECDOTE LA O PARTE, important rămâne faptul că am lucrat cu spor în capitala Ungariei. La Arhivele Statului din Budapesta, am dat peste

numeroase dosare cu informaţii despre mişcarea naţională românească. Am făcut şi unele „descoperiri” punctuale (o corespondenţă a lui B.P. Haşdeu, plus o fotografie inedită a acestuia; o foarte interesantă convenţie româno-maghiară din 1865…).

În sfârşit, am călătorit şi prin ţară. Puteam, precum prevedeau schimburile româno-maghiare, să vizitez trei oraşe. Primul – trebuia neapărat să ajung acolo – a fost Magyaróvár (în germană: Ungarisch Altenburg), în româneşte ar fi „Vechea cetate maghiară”, spre vestul ţării, nu departe de frontiera cu Austria. Slavă Domnului, am avut aici satisfacţia de a găsi tot ceea ce căutam cu privire la Brote: foaia sa matricolă, cu indicarea materiilor studiate şi cu calificativele obţinute. Dosarul Brote era astfel complet! Am mers apoi la Pécs, în sudul Ungariei, de data asta strict în plimbare. Mi-a plăcut mult oraşul, cu tenta lui orientală, încă prezentă: stătuse aproape un secol şi jumătate sub turci (între 1543 şi 1686). Impresii mai neutre, la Debreţin, aproape de graniţa cu România.

Peste tot, lume amabilă. Ungurilor le place să se comporte aristocratic. Mai bine aşa decât ţopeşte, nu credeţi? Totuşi, relaţii prea strânse n-am înnodat. La Universitate, în tot cazul, am simţit o rezervă. Au ezitat să mă invite la activităţile sau reuniunile lor. O singură excepţie, spre sfârşitul şederii mele, la Catedra de limbă şi literatură română. Veniseră cu toţii (inclusiv Ladislau Găldi, un specialist acum destul de vârstnic, cu mare autoritate în filologia românească). Veniseră să-l asculte pe un emisar (să-i zic ambasador itinerant) al lui Victor Eftimiu. Îşi mai aminteşte cineva de Eftimiu? Aproape uitat astăzi, şi-a avut momentele lui de glorie în prima jumătate a secolului trecut. Ca dramaturg în primul rând, însă a practicat toate genurile: şi poezie, şi proză… A rămas faimos prin faptul că şi-a comandat propria statuie, mai precis un bust pe care l-a aşezat la una din intrările în Cişmigiu, lângă propria-i locuinţă. Pornea, se vede, de la ideea că nu e prudent să-ţi laşi celebritatea pe mâna altora; e mult mai sigur să ţi-o cultivi singur. Trimisul său

întreprindea un turneu prin mai multe ţări europene, rostind pretutindeni o conferinţă din care rezulta explicit că maestrul Eftimiu e de departe cel mai de seamă scriitor român, comparabil doar cu Eminescu. M-am crucit, nu alta. Am fost de-a dreptul scandalizat. Membrii Catedrei, politicoşi cum ziceam că sunt ungurii, n-au avut însă nicio reacţie. Ar fi trebuit să-l scoată afară, în şuturi. Au ascultat însă, cu răbdare: doar nu era să facă ei ordine în literatura română!

Nu mai am nimic important de spus cu privire la şederea în Ungaria. Gata, mă întorc la Bucureşti. Într-o familie, din păcate, îndoliată, în lipsa mea, murise Victor, soţul mamei. Cancer pulmonar. 58 de ani.

Alte preocupări

În afară DE istorie, mă mai bântuia o pasiune, de cu totul altă natură: îmi plăcea să înot, la nebunie. Cum se încălzea vremea şi se deschideau ştrandurile, mă aflam şi eu acolo, printre cei dintâi care inaugurau sezonul. Lacurile Băneasa şi Floreasca erau în întregime amenajate pentru iubitorii de plajă şi de scăldat, într-o apă, ce-i drept, de o puritate aproximativă. Eram capabil să mă bălăcesc ore în şir şi, înotând, mă simţeam complet detaşat de grijile cotidiene.

Cam tot atunci, în 1970 mai precis, s-a încheiat şi cariera mea de „alpinist”, cu o ultimă expediţie în munţii Ciucaş (drept mărturie, o poză unde mă aflu alături de doi simpatici măgăruşi). De acum înainte, vară după vară, aveam să merg la mare, renunţând la „căţărat” de dragul înotului.

Serile, le petreceam adesea în „mediul artistic”. Mă împrietenisem, aşa cum am mai povestit, în timpul stagiului militar, cu Helmut Stürmer şi, prin el, cu alţi scenografi, graficieni şi actori. Ne întâlneam serile, fie la familia Stürmer (Helmut şi soţia sa, Vicky, asistentă de regie), fie la Radu şi Miruna Boruzescu, un talentat şi agreabil cuplu de scenografi (Radu Boruzescu lansându-se în aceeaşi perioadă şi ca actor, în rolul lui Felix din filmul *Felix şi Otilia*, după romanul *Enigma Otiliei* al lui G.

Călinescu). Printre obişnuiţi, actorii Valeria Seciu, Ovidiu Schumacher, Costel Constantin... Se discuta ore în şir, până după miezul nopţii. Subiectele nu lipseau, era o perioadă de efervescenţă artistică, ilustrată, printre altele, de curajosul film *Reconstituirea* al lui Lucian Pintilie (şi, câţiva ani mai târziu, prin punerea în scenă, de către acelaşi regizor, a piesei lui Gogol *Revizorul*, spectacol interzis în cele din urmă de cenzură). În oraş, locul predilect de adunare era restaurantul *Berlin* (aproape de intersecţia străzii Sărindar cu Calea Victoriei). Se bea acolo bere germană (fie ea şi din Germania Răsăriteană) şi se puteau comanda unele feluri de mâncare „inedite". Acolo am mâncat, după multe ezitări, carne crudă, sub forma unui „biftec tartar".

Toate s-au pierdut în „negura vremurilor": şi ştrandurile de pe lacuri, şi întâlnirile noastre, şi restaurantul *Berlin*... Doamne, cât timp a trecut! Oare eu însumi oi mai fi acelaşi cu cel de acum o jumătate de veac?

Eugen Brote şi doctoratul

PRINTRE CURIOASELE LEGENDE CARE CIRCULĂ pe seama mea, este aceea că nu prea m-am omorât cu scrisul până în 1989; am izbucnit apoi aşa, deodată. Nimic mai fals. Dacă numărăm paginile scrise, nu ies deloc puţine, iar problemele abordate sunt multe şi variate. Ceea ce mi-a lipsit a fost vizibilitatea. Mi-a lipsit un editor precum, mai târziu, Humanitas. Am bătut zadarnic la porţile multor edituri. Mai mult succes am avut cu revistele de specialitate, îndeosebi *Revista de istorie* (numită iniţial *Studii. Revistă de istorie*, în prezent *Revista istorica*) şi *Analele Universităţii Bucureşti*, seria *Istorie*. Dacă s-ar pune cap la cap articolele publicate (adesea studii de dimensiuni considerabile), ar ieşi sigur câteva volume.

Primii ani i-am consacrat în cea mai mare parte mişcării naţionale româneşti din Transilvania, în strânsă legătură şi cu pregătirea tezei de doctorat. Astfel, au apărut în *Revista de istorie*: „Activitatea ziaristului slovac Gustav Augustin! în Transilvania (1893 – 1900)", nr.

5/1970; „Contribuţii privind criza Partidului Naţional Român şi trecerea de la activism la pasivism (1893 – 1905)”, nr. 3/1971; „Contribuţii privind mişcarea-naţională a românilor din Transilvania în anii 1910 – 1914”, nr. 4/1972. Toate pun în circulaţie o cantitate apreciabilă de material inedit, extras din numeroase fonduri de arhivă; sunt totodată interpretări, zic eu, destul de originale, fiindcă nu m-am mulţumit niciodată doar să înşir documente.

Cu Brote, treaba mergea ca pe roate. Am avut şi şansa de a da, chiar la Bucureşti, peste una din fiicele sale, pe numele ei Ana Dogaru (o doamnă frumoasă şi distinsă, în jur de 70 de ani), care mi-a pus la dispoziţie documente preţioase. În sfârşit, teza a fost gata în 1972; am susţinut-o la Facultatea de Istorie, pe data de 25 noiembrie 1972. Alături de Maciu, conducător ştiinţific, din juriu au mai făcut parte Vasile Curticăpeanu (imediat vine vorba şi despre el), Constantin Nuţu, prorector şi director al Bibliotecii Universitare din Bucureşti, şi Carol Göllner, istoric german din Sibiu. Iată-mă „preparator doctor”; cred că nu a mai existat un caz similar în Universitate. Eram deja de cinci ani preparator şi neliniştea pe care mi-o stârnea viitorul meu profesional era în creştere. Göllner mi-a propus să vin la Sibiu, unde aş putea, având acum doctoratul, să ocup un post de lector la recent înfiinţata Facultate de Filologie-Istorie. Nu mă încânta să plec din Bucureşti, dar aş fi făcut-o, la nevoie, şi pe asta. Doar că totul a căzut baltă, fuseseră nişte vorbe, atâta tot. În acelaşi timp, Maciu credea că mi-ar sta foarte bine la Craiova, la Facultatea de Istorie-Geografie. Dar la Bucureşti nu mă dorea nimeni? Răspunsul la întrebare, ceva mai încolo. Deocamdată, să termin cu Brote.

Voiam neapărat să-mi public teza. Aici, m-am lovit de un zid. Nicio editură nu părea să fie dispusă să-mi întindă o mână de ajutor. Editura Dacia din Cluj, care ar fi fost cea mai potrivită, îmi dădea următorul răspuns, la 10 martie 1973: „Referitor la oferta Dvs. privind editarea lucrării *Eugen Brote (1850 – 1912)*, vă facem cunoscut că, în

conformitate cu unele dispoziţii recente ale forurilor noastre tutelare, asemenea lucrări nu mai intră în profilul editurii noastre”. Semna Şerban Polverejan, istoric şi el. Ce însemna „asemenea lucrări”, Dumnezeu ştie. De fapt, nu însemna nimic; orice editor care te refuză zice câteva vorbe, aşa, de politeţe.

Până la urmă, am recurs la Editura Litera. Fusese înfiinţată ca să dea o oarecare satisfacţie autorilor nepublicaţi. Cine dorea să-şi tipărească opera aici plătea preţul cuvenit şi apoi, în funcţie de vânzare, îşi recupera banii în totalitate sau parţial (sau deloc, dacă nimeni nu cumpăra cartea). Bani nu aveam, aşa că m-am împrumutat; cred că a costat vreo 10.000 de lei, cam patru salarii de-ale mele. Redactor mi-a fost Radu Albala, o figură destul de cunoscută a vieţii literare din epocă; îşi găsise şi el un refugiu la faimoasa editură! Am redus textul cât am putut, fără să-i afectez conţinutul. Fiecare rând mă costa! A urmat însă şi a doua reducere, mai dureroasă, încă mai funcţiona Direcţia Presei. Fiecare carte, fiecare articol, fiecare text tipărit treceau, înainte de apariţie, pe la cenzură. (Câţiva ani mai târziu această instituţie avea să dispară, responsabilitatea publicării trecând la edituri şi redacţii. Aparent un act de liberalizare, în realitate însă un control şi mai sever: „noii cenzori” suflau şi în iaurt de teamă să nu greşească, lăsând să se strecoare mai ştiu eu ce „năzbâtie” care i-ar fi costat scaunul.) Aşa că, atunci când au venit observaţiile de la Direcţia Presei, am fost convocat la o discuţie cu directorul (nu mai ştiu cine era) şi cu redactorul, şi vreo două ore am stat cu ei să punem textul la punct. Erau chestiuni delicate: mişcarea naţională, unguri, mai ştiu eu ce. Multe fraze, dovedindu-se de nerecuperat, au fost eliminate fără milă. Altele s-au pretat, de bine, de rău, la formule de compromis. Aşa masacrată, cartea a apărut în 1974. Tiraj modest, desigur: 1.500 de exemplare. Difuzare slabă; doar în câteva librării. Până la urmă, s-au vândut vreo 1.000 de exemplare, aşa că mi-am recuperat o parte din bani şi am putut cel puţin să-mi plătesc datoriile.

O şansă neaşteptată: istoriografia

ÎNTRE TIMP, O DISCIPLINĂ NOUĂ SE INTRODUSESE la Facultate: istoriografia (mai explicit spus ar fi „istoria istoriografiei”, şi încă şi mai explicit, evoluţia gândirii şi scrierii istoriei de-a lungul timpului). Iniţial, a fost doar istoriografia românească. Asta însemna un post de conferenţiar, croit („cu dedicaţie”, cum s-ar spune astăzi) pentru Vasile Curticăpeanu. L-am pomenit deja ca membru al comisiei mele de doctorat. Ardelean de origine, Curticăpeanu scrisese o carte despre mişcarea culturală pentru unirea Transilvaniei cu România; era redactor şi şef de secţie la Editura Academiei şi, se spunea, un protejat al lui Miron Constantinescu, liderul de partid care, după o lungă dizgraţie, revenise acum pe scena politică, ocupând, printre alte funcţii, şi pe aceea de preşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. Graţie înaltei protecţii, abia instalat la Facultatea de Istorie, Curticăpeanu a fost numit consilier cultural la ambasada României din Germania Federală. Orele de istoriografie rămâneau descoperite. Cine ar fi putut să le predea? Oamenii îşi aveau cu toţii normele lor. Doar preparatorii nu aveau ore, dar n-aveau nici doctoratul, cu excepţia mea. A fost de fapt singura soluţie şi astfel am primit, în toamna anului 1973, întreaga normă de istoriografie, cursul, precum şi seminarele. Vreo două luni, am predat în calitate de asistent stagiar doctor, apoi, în sfârşit, în noiembrie 1973, am fost avansat la gradul de „asistent titular”. Câtă luptă pentru un biet post de asistent! în ce priveşte salariul, săream de la 1.910 lei lunar la 2.300 de lei (după cum constat acum, uitându-mă pe o copie a cărţii de muncă).

N-aveam niciun fel de pregătire în materie de istoriografie. Nici măcar ca student nu trecusem prin disciplina asta, nu se preda aşa ceva. Tot ceea ce ştiam erau frânturi de istoriografie, din cultura mea generală de istoric. M-am pus pe lucru, desprinzându-mă de tot ceea ce făcusem până atunci. Cu atât mai mult cu cât după un an s-a adăugat şi istoriografia universală (care nu figurase în

norma moştenită de la Curticăpeanu). Iniţial, aveam doar un semestru de istoriografie românească, acum, din toamna anului 1974, erau două semestre, unul de istoriografie românească, altul de istoriografie universală.

Adio, aşadar, Transilvaniei, adio monarhiei habsburgice, adio tuturor proiectelor care răsăreau de aici. Aş fi vrut să scriu o istorie a presei româneşti din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar; mă tenta, după Brote, şi o nouă reconstituire biografică: ar fi putut fi Ioan Russu-Şirianu, nepot al lui Slavici, un foarte interesant ziarist şi luptător naţional. Gata cu toate. Treceam la cu totul altceva.

Îndrăznesc să spxm că m-am „recalificat" destul de repede. În 1975 publicasem deja prima parte a cursului de istoriografie românească, iar în anul următor, 1976, apărea cursul întreg, un volum de aproape 400 de pagini, sub titlul *Evoluţia istoriografiei române* (la Tipografia Universităţii, aşa cum vor apărea şi alte lucrări de-ale mele, în lipsa unui alt editor). Un tratat similar de istoriografie universală nu-mi era la îndemână, materialul fiind aproape nesfârşit. Aşa că am optat pentru formula unui dicţionar de istorici reprezentativi. I-am zis *Mari istorici ai lumii* –, a apărut în 1978, tot la Tipografia Universităţii. Eram conştient de limitele şi de lacunele unei asemenea lucrări. Cum să acoperi de unul singur atâtea epoci, ţări şi culturi? Soluţia ar fi fost aceea a unei largi colaborări internaţionale. Încetul cu încetul, ideea aceasta mi-a încolţit în minte. Urmările se vor vedea curând.

Parcurgerea întregii istoriografii, de la Herodot până în prezent, m-a pus în faţa unei extraordinare diversităţi. O singură istorie „adevărată", dar câte reprezentări ale ei! Au început să mă preocupe problemele teoretice ale domeniului: cum şi de ce se scrie istoria într-un fel sau altul.

Privind spre America la FEL ca PE mulţi alţi români, mă obseda gândul de a ajunge în Occident. Mai întâi pentru a respira un alt aer, dar şi din motive pur profesionale. Nu aveam de gând să renunţ la problematica

românească, dar nici să mă închid între marginile ei. Visam, s-ar putea spune, la o istorie „fără frontiere”. Dacă aş fi aşteptat ca statul român să-mi ofere o bursă, în Franţa, de pildă, cred că aş fi apucat calendele greceşti, sau, pe româneşte spus, paştele cailor. N-aveam nici „origine sănătoasă” (ăsta era un criteriu important: să fii fiu de ţăran sărac, Doamne, ce şansă!), mai eram şi necăsătorit (ceea ce nu dădea bine; în logica comunistă, un celibatar se rupea mai uşor de ţară decât un om cu familie, care şi-ar fi lăsat zălog nevasta şi copiii) şi nu aveam nici atât de utilul obicei de a mă gudura pe lângă un profesor sau altul. Ce să mai zicem: dacă până şi pentru Ungaria avusesem nevoie de o pilă!

Aşa că, singur, de capul meu, am desfăşurat ofensiva spre Occident. De capul meu, într-un regim totalitar, unde totul era controlat (şi care se închidea tot mai tare, de la un an la altul), sună oarecum neverosimil. Totuşi, aşa a fost.

Prima direcţie: Statele Unite ale Americii. Aveam deja câţiva cunoscuţi americani, printre ei bunul prieten Philip Eidelberg (omul cu răscoala din 1907), despre care am mai pomenit în aceste amintiri. În septembrie 1972 i-am scris lui Keith Hitchins, informându-l cu privire la apropiata susţinere a tezei mele de doctorat. El se ocupa de ani buni cu mişcarea naţională a românilor transilvăneni, aşa că aveam un teren comun de cercetare. Mi-a răspuns imediat, înştiinţându-mă că în octombrie va veni în România. Ne-am întâlnit la Bucureşti cu acest prilej şi astfel a început o trainică prietenie, care ne leagă şi astăzi. Aveam în minte şi o temă de cercetare româno-americană, în prelungirea studiilor mele transilvănene: emigraţia românească în Statele Unite la începutul secolului XX, marea majoritate a emigranţilor fiind români transilvăneni. Hitchins m-a sprijinit în acest sens pentru a obţine o bursă, pe care până la urmă n-am mai căpătat-o. Va fi părut subiectul puţin marginal?

Oricum, bine că n-am primit-o, fiindcă nu cred că mi s-ar fi permis să ies din ţară şi până la urmă ne-am fi

încurcat degeaba, şi unii, şi alţii. A rămas cel puţin un articol pe care l-am scris în legătură cu acest subiect (tradus de Philip Eidelberg din română în engleză): „On the History of Rumanian Immigration to America, 1900 – 1918", apărut în volumul III (1973 – 1975) din *Rumanian Studies*, publicaţia îngrijită de Hitchins. Este, zic eu, un articol bine documentat şi cât se poate de interesant, cu multe informaţii inedite. Din păcate, cred că nimeni nu mai ştie de existenţa lui!

Un al doilea proiect, nedus la rându-i până la capăt, ar fi fost o carte cu titlul *Zece istorici americani despre România*. O carte? Evident, nicio editură românească n-ar fi publicat-o. Până la urmă, textul, într-o versiune restrânsă, şi-a găsit adăpost în *Revista de istorie* (nr. 6/1974), sub titlul „Istoriografia americană despre România".

Noua istorie franceză

TOT FRANŢA MĂ ATRĂGEA MAI TARE. Pe la mijlocul anilor '70, am descoperit „noua istorie franceză", ilustrată de „Şcoala de la *Annales*". Aceasta a fost, probabil, cea mai amplă şi mai radicală revoluţie istoriografică a secolului trecut, începând, în anii interbelici, cu Lucien Febvre şi Marc Bloch, continuând cu Fernand Braudel, imediat după al Doilea Război Mondial, şi, în sfârşit, în deceniile următoare, cu o a treia generaţie, o întreagă pleiadă de istorici, de la Pierre Chaunu la Jean Delumeau, de la Georges Duby la Emmanuel Le Roy Ladurie… Cu toţii au extins teritoriul istoriei în multiple direcţii, detaşându-se de simplismul abordării evenimenţiale şi politico-naţionaliste, în favoarea unei istorii „structurale" şi tratate multidisciplinar, o istorie cu ambiţii de „totalitate", din care nimic nu avea să lipsească, nici dimensiunea materială, dar nici mentalităţile şi imaginarul.

Am citit cu pasiune o bună parte din operele acestor istorici. Cei din prima generaţie erau din fericire prezenţi, cu toate scrierile lor importante, şi în bibliotecile noastre. M-a captivat Lucien Febvre, cu talentul lui de polemist, pus în slujba unei reînnoiri totale a istoriei. Dintre cei în

viaţă, Pierre Chaunu m-a atras mai întâi, îndeosebi cu îndrăzneţele lui interpretări demografice (declinul Occidentului, explicat prin scăderea natalităţii: după el, o adevărată sinucidere!). Am devenit apoi un admirator al lui Emmanuel Le Roy Ladurie, impresionat de capacitatea acestuia de a inventa, pe bandă rulantă, noi şi noi teme de cercetare, de la istoria climatului (incontestabil, o operă de pionierat în domeniul climatologiei istorice), până la Montaillou, satul pierdut în Pirinei, readus la viaţă prin reinterpretarea unei anchete a Inchiziţiei. Cu Chaunu, cu Le Roy Ladurie, dar şi cu alţi istorici (Georges Duby, Bernard Guenée...) am schimbat multe scrisori în anii respectivi; mi-au trimis şi din cărţile lor.

Probabil că sunt primul care a scris la noi în detaliu despre această revoluţie istoriografică. În principal, o suită de articole apărute în revista *Contemporanul*. Lui Le Roy Ladurie, de pildă, i-am recenzat atât *Montaillou*, cât şi *Le Territoire de l'historien*, precum şi atât de interesantul lui studiu privitor la „unificarea microbiană a lumii". Erau articole consistente, o pagină de revistă corespunzând cu vreo şapte pagini dactilografiate.

Analele Universităţii

ÎN 1975, ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU A FOST NUMIT DECAN al Facultăţii (fiind în acelaşi timp şi director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga"). Era destul de tânăr (născut în 1929), ajunsese însă deja profesor titular, şi mai era pe deasupra şi membru în Comitetul Central al Partidului. Ce a făcut sau ce n-a făcut în toate aceste funcţii nu e treaba mea acum să apreciez. Pe mine îndrăznesc să spun că m-a apreciat şi m-a simpatizat.

Odată cu această schimbare de „garnitură", am primit şi eu funcţia de secretar de redacţie la *Analele Universităţii*, seria *ùe Istorie*, Ştefan Ştefănescu, ca decan al Facultăţii, fiind redactor responsabil. Din 1975 până în 1985, am făcut cam tot ce-am crezut de cuviinţă cu această revistă. Ştefănescu mi-a delegat practic întreaga răspundere. Dispărând, cum am mai spus, Direcţia Presei, „cenzura" trecea în totalitate în seama redacţiei. Pot să

spun cu siguranţă că n-am cenzurat pe nimeni, şi nici alţii nu m-au cenzurat pe mine. Explicaţia stă, în bună măsură, în caracterul oarecum „confidenţial” al publicaţiei. Era destinată mai ales schimbului cu universităţile străine şi, desigur, bibliotecilor mai importante din România. Nu se difuza „pe piaţă”. Colaboratorii puteau primi, în funcţie de comenzile noastre, un anumit număr de exemplare. Aşa stând lucrurile, am decis, Ştefănescu şi cu mine, să publicăm strict articole în limbi de circulaţie, franceză şi engleză în principal. Asta făcea ca revista să fie şi mai puţin solicitată în România, dar nici străinii nu se îmbulzeau ca să şi-o procure! Scriam la ea, cum s-ar zice, în bună măsură, ca să ne aflăm în treabă. M-a amuzat o vorbă a lui Ştefănescu: „Bine că n-are difuzare, putem în felul acesta să scriem ce vrem, nimeni nu ne controlează”. În felul lui, Ştefănescu era un liberal: atât cât puteai fi în comunism, şi în plus cu statutul lui politic (ajunsesem mai târziu să-l compar, păstrând proporţiile, cu Gorbaciov!). Era extraordinar totuşi să te bucuri că nu citeşte mai nimeni revista, fiindcă asta îţi asigura o anumită libertate. Bineînţeles că funcţiona „autocenzura”, ştiam unde să ne oprim. Fapt este că am scos revista fără niciun fel de aprobare (alta decât a lui Ştefănescu). Am publicat şi istorici străini, din proprie iniţiativă şi, se înţelege, pe răspunderea mea. Fireşte, o gafă de proporţii l-ar fi atins şi pe Ştefănescu. Câtă încredere a putut să aibă în mine!

Tot la Facultate îşi avea sediul şi revista intitulată *Studii şi articole de istorie* (editată de Societatea de Ştiinţe Istorice, care îi aduna în special pe profesorii din învăţământul preuniversitar). Am publicat la ei un articol despre Lucien Febvre, pe atunci istoricul meu preferat, şi un altul, care a avut un oarecare impact, despre Gheorghe Brătianu. A fost primul articol apărut în România comunistă cu privire la acest important istoric, a cărui „reabilitare” a trebuit să aştepte mai mult decât aceea a colegilor săi de generaţie. Prea îl chema Brătianu şi, pe deasupra, mai murise şi într-o închisoare comunistă. În ce mă priveşte, i-am precizat data morţii: 1953, dar nu şi

locul. Toată lumea ştia că a murit în închisoare, dar era o informaţie care nu se putea tipări.

Şi cu privire la Şcoala de la *Annales*, am vrut să scriu o carte, şi chiar am scris-o, sub titlul *Istorici de la Annales*; firește, ca şi altele, a rămas nepublicată. Am extras însă din ea un text destul de mare (cred că vreo 80 de pagini), pe care l-am tradus în franceză şi l-am publicat în două numere consecutive din *Analele Universităţii Bucureşti*, seria *Istorie*. Însemna, desigur, să cam îngrop textul… Dar în lipsa altor soluţii!…

Cum se falsifică un text

LE SPUN UN MIC SECRET CELOR CARE STUDIAZĂ fenomenul comunist şi îndeosebi atitudinea intelectualilor faţă de regim: nu tot ceea ce apare sub o anume semnătură aparţine neapărat autorului respectiv. Mai cu seamă în presa de mare tiraj, ziare sau reviste, redacţiile îşi permiteau să intervină brutal, eliminând pasaje întregi şi aşezând altele în locul lor, de multe ori fără a mai cere, măcar formal, consimţământul celui în cauză. Voi da câteva exemple, din „bogata" mea experienţă în materie.

Când eram încă student, am participat la o anchetă a *Vieţii studenţeşti*, nu mai ţin minte cu ce temă. Era ceva despre literatură, probabil, fiindcă eu spuneam la un moment dat că îmi place foarte mult Marin Sorescu, cu bine-cunoscutul său poem *Eminescu*. Toate bune şi frumoase, doar că la data respectivă Marin Sorescu îmi era cu totul necunoscut, la fel, bineînţeles, şi poezia sa. Nu rostisem niciunul dintre cuvintele care mi s-au pus în seamă.

În ianuarie 1974 a apărut în *Magazin istoric* un interviu pe care i l-am luat lui Keith Hitchins. Mi-au arătat totuşi, înainte de publicare, forma finală pe care o căpătase textul. Pur şi simplu, m-am luat cu mâinile de păr! Fusese complet rescris, cu mai multe pasaje eliminate şi cu altele, nu puţine, adăugate. Printre altele, Hitchins era pus să-l laude pe un confrate american, pe care de fapt nu-l aprecia deloc, şi să mai laude, de-a valma, şi câţiva istorici români, despre care nici vorbă nu fusese în

interviu. Printre ei figura, cu neruşinare, până şi directorul revistei. Nu cred că Cristian Popişteanu va fi pretins aşa ceva, probabil că cineva din redacţie s-a gândit că n-ar fi rău să se pună bine cu şeful. Din fericire, Hitchins se afla chiar în acele zile la Bucureşti. Ne-am apucat, împreună, să reparăm textul. Ce era chiar de neadmis a fost scos; restul, până la urmă, a rămas. Hitchins n-a vrut să comită impoliteţea de a-i elimina pe istoricii români, deşi nu el îi invitase să participe la interviu. A rămas şi Cristian Popişteanu, despre care se spunea că „în urmă cu doi ani a conferenţiat la Boston Collège". Ce mai ştia Hitchins pe unde au conferenţiat românii! Dar încheierea vă place?

„Numărul mare al lecturilor cititorului român, receptivitatea lui faţă de ştiinţa şi literatura autohtonă şi universală sunt, pentru un străin, semne preţioase ale gradului de înaltă emancipare culturală a societăţii româneşti". Recunoaşteţi stilul lui Hitchins? Eu mărturisesc că nu prea. Tot e bine că nu l-au „obligat" să spună câteva vorbe şi despre academicianul doctor inginer Elena Ceauşescu!

Aveam o ambiţie, aproape un „legământ", să nu pomenesc nicăieri numele lui Ceauşescu. Cam naivă formă de protest, dar, în sfârşit, atâta m-a dus capul! Am publicat pe atunci câteva articole în *Munca* (ziarul sindicatelor), strict pe teme de istorie. Pentru unul dintre ele (nu mai ştiu, ceva despre vreun eveniment istoric sau vreo personalitate) găsisem o încheiere pe cinste: un pasaj din Dimitrie Bolintineanu, care îmi plăcuse foarte mult. Bănuiesc că intuiţi urmarea. Fără să-mi zică nimeni nimic, l-au înlocuit pe Bolintineanu cu un pasaj din vasta operă a lui Ceauşescu. Ce era să le fac? Să dau foc la redacţie? Să public un comunicat în care să spun că nu-l vreau în ruptul capului pe Ceauşescu? Din păcate, nu voi mai intra în istorie ca omul care nu l-a citat niciodată pe marele conducător!

Anul marelui cutremur multe S-au întâmplat ÎN 1977. Mai întâi, am devenit în sfârşit lector, începând din februarie 1977. Mai devreme nu s-a putut, fiindcă regula

era să rămâi trei ani pe un post (în cazul meu, cel de asistent) pentru a putea avansa. A fost funcţia cea mai înaltă pe care am obţinut-o în comunism!

A fost şi anul marelui cutremur (4 martie 1977). Tragicul eveniment nu ne-a mai prins în Cotroceni. Devenise greu de locuit acolo: prea multe persoane pe metrul pătrat! Aşa că m-am înscris la un mai ştiu ce serviciu al Universităţii (totul se făcea centralizat, pe instituţii) pentru a obţine, de fapt pentru a cumpăra, un apartament în regim de proprietate personală. Cred că am aşteptat un an de zile, până am găsit ceva cât de cât convenabil. Un apartament cu patru camere în Militari! Mama mea prefera această zonă, aproape de Cotroceni, putând astfel ţine mai uşor legătura cu cealaltă jumătate a familiei rămasă în vechea casă. Chiar şi aşa, în reprezentările ei, cartierul Militari însemna, în fond, tot vechea comună Militari, un tărâm nu tocmai recomandabil, Bucureştiul, cum se ştie, terminându-se acolo sus, la Leu. M-am mutat şi cu mama, şi cu bunica, şi cu un căţel negru, pe numele lui Gavroche. Asta s-a petrecut în octombrie 1976. Mutarea s-a dovedit spectaculoasă; am reuşit să închiriez un camion, ne-au ajutat verii mei, cei rămaşi în Cotroceni; aveam mobilă grea, cum se făcea pe vremuri, în bună parte din casa de la Câmpulung, aşadar de secol XIX, de urcat la etajul VI! Şi cărţi, nenumărate (un localnic ne-a întrebat dacă se instalează cumva o librărie!).

Şi a urmat cutremurul de la 4 martie 1977 (ora 21). Nu eram acasă în momentul respectiv, ci în vizită undeva, la o casă cu curte. Am ieşit în faţa casei şi am simţit cum pământul de sub picioarele mele se mişca valuri-valuri. Blocul din Militari s-a clătinat teribil, dar a rezistat; s-au prăbuşit însă bucăţi din zidărie, plus că ar fi putut fi afectată structura de rezistenţă a clădirii. Aşa că am fost evacuaţi, la mai puţin de şase luni după ce ne mutaserăm, şi trimişi să locuim într-un bloc din cartierul Giuleşti; era un apartament cu trei camere, terminat, dar încă nedat în folosinţă. Am stat aici până s-a consolidat blocul, operaţie terminată în luna august, când a urmat a treia mutare,

adică revenirea în Militari. Ne specializaserăm: ultima mutare a mers incomparabil mai repede decât prima. Cea mai încântată de noua locuinţă a fost bunică-mea; scăpase de toate servituţile din Cotroceni: nu mai era obligată să facă focul în toate camerele, nici să pregătească de mâncare pentru un trib întreg.

Eram încă în „refugiu" în Giuleşti, când am prezidat prima mea comisie de bacalaureat (ca asistent nu avusesem acest drept). S-a petrecut la un liceu din Tulcea, unde am rămas mai bine de o săptămână. Am avut parte de un tratament special, dat fiind că, printre absolvente, se afla fiica şefului Securităţii din judeţ. Aşa se face că ni s-a pus la dispoziţie celor din comisie o şalupă care, în orele libere, ne-a plimbat cam peste tot prin Delta Dunării. Iar la plecare am primit plocon cea mai mare cantitate de peşte pe care am văzut-o vreodată adunată la un loc. Multe zile la rând, aveam să mâncăm peşte cu nemiluita.

Surpriza cea mare a venit însă de la Ministerul învăţământului. Se vede treaba că le rămăsese un rest din schimburile pe care le făceau cu diverse universităţi din străinătate. Două săptămâni la Praga! Nu ştiu cum şi-au amintit de mine: într-adevăr, numele meu se lega într-un fel de Cehoslovacia. Aşa că, pe nepusă masă, fără să cer nimic şi fără să am vreun proiect de cercetare, am primit acest cadou: o vacanţă de două săptămâni la Praga.

Vacanţă la Praga

A FOST POATE CEA MAI FRUMOASĂ şi cea mai fără de griji călătorie din câte am avut parte în anii comunismului. De data asta eram o persoană ceva mai importantă, venită „oficial", aşa că mi s-au acordat toate onorurile! Am fost primit şi însoţit de Josef Haubelt, un coleg de la Universitatea pragheză. Pe lângă plimbările prin Praga, m-a dus cu maşina lui mai întâi la Karlovy Vary şi Mariánské Lázně (pe vremuri, mai cunoscute sub denumirea lor germană: Karlsbad şi Marienbad, printre cele mai vestite staţiuni balneare din Europa), apoi la Bino, unde m-am revăzut cu Macůrek (plin de vitalitate, ca întotdeauna). S-au adunat şi câţiva universitari pentru a

mă primi cum se cuvine, iar Macůrek mi-a făcut o laudatio cum numai el ştia să facă; de data asta chiar cu un motiv întemeiat, fiindcă tocmai îmi apăruse (în sfârşit!) cartea despre relaţiile cu cehii şi slovacii.

Am ajuns şi la Austerlitz, scena celei mai celebre victorii a lui Napoleon, la vreo 15 kilometri de Bino (denumirea cehă a localităţii este Slavkov). Ştiam bătălia asta pe de rost, în toate detaliile ei. Pe teren n-am mai recunoscut însă nimic. Am tot căutat un deal, dealul Pratzen, unde se instalase iniţial Kutuzov şi de unde coborâse, lăsându-se păcălit de o falsă manevră a lui Napoleon. S-ar părea că dealul dispăruse, sau n-am privit eu acolo unde trebuia!

Într-o dimineaţă, Haubelt m-a invitat să merg cu el la Strahov, vestita bibliotecă pragheză. Cât timp şi-a rezolvat nişte treburi pe acolo, m-a lăsat de capul meu în sala cataloagelor. Dar ce să caut în cataloage? Nu mă mai interesa nimic: terminasem cu Cehoslovacia. Mai era o persoană acolo, la fel de nedumerită şi fără de rost ca mine. Am intrat în vorbă şi am aflat că o chema Helga Abret, nemţoaică la origini, dar căsătorită în Franţa; locuia la Nancy, unde lucra la Universitate, în calitate de conferenţiar, şi era specializată în literatură germană, cu o teză despre Gustav Meyrink, autorul romanului fantastic *Golem*, de inspiraţie pragheză. A fost, ca să reiau o replică celebră, „începutul unei frumoase prietenii”. O săptămână întreagă la Praga, am fost nedespărţiţi. O ceaţă deasă se lăsase peste oraş, învăluind totul: uliţele medievale, turlele bisericilor, râul Vltava… Ne-am promis să ne revedem.

Întoarcerea a fost cu peripeţii. Din pricina ceţii (se vedea doar la câţiva metri în faţă), avionul nu a putut decola. Ne-au dus undeva într-o pădure, la o pensiune sau ceva similar, unde ne-au dat să mâncăm, am primit chiar şi bere, şi ne-am culcat seara, claie peste grămadă. A doua zi, iar la aeroport: tot ceaţă, n-aş zice că era mult mai bine ca în ziua precedentă. Pilotul şi-a luat în cele din urmă inima în dinţi şi a deco lat. Am ajuns cu bine la Bucureşti.

Prietenia cu Helga s-a dovedit indestructi bilă. Aveam

să ne întâlnim de nenumărate ori. Între 1978 şi 1985, a venit an de an la Bucureşti (câte o săptămână, peste vară), iar din 1980, de câte ori am mers eu însumi în „lumea liberă" am aranjat lucrurile în aşa fel încât să ne putem vedea măcar câteva zile.

Inspecţii şi sacoşe

AJUNS LA ÎNALTA DEMNITATE DE LECTOR, am intrat automat în sistemul inspecţiilor de grad. Pentru a căpăta gradul I (poziţia „supremă" în învăţământul preuniversitar), profesorul respectiv trebuia să elaboreze o lucrare ştiinţifică (sub conducerea unui universitar) şi să fie inspectat la ore de o comisie formată din doi universitari şi un inspector sau profesor delegat de inspectoratul judeţean. Universităţii din Bucureşti îi revenea toată partea de sud a ţării: Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Banatul şi sudul Transilvaniei (judeţele Sibiu şi Braşov).

Preşedintele Comisiei era neapărat profesor sau conferenţiar. Nu era cazul meu. Am condus însă lucrări de grad şi am fost „numărul doi" în numeroase comisii: cam între 12 şi 15 în fiecare an; socotind din 1977 şi până în 1989, rezultă în total peste 150 de inspecţii. Am ajuns în colţuri de ţară de care abia auzisem. În termeni „turistici", a fost interesant. Dar încă şi mai interesant din punct de vedere „alimentar".

Totul se petrecea potrivit unui ritual de la care, în principiu, nimeni nu se abătea. Profesorul primea aproape sigur nota 10. Or fi fost şi vreo doi de 9, dar nu mai mult, în cele 150 de inspecţii ale mele. 9 era socotită a fi o notă slabă, o trecere la limită, aproape ruşinoasă. Cât despre vreun profesor care să fi picat la inspecţie, asta era o situaţie rarisimă, cu care, personal, nu m-am întâlnit (vor fi fost câteva cazuri în toată ţara). Pe partea cealaltă, noi, inspectorii, primeam sacoşe încărcate cu cele mai reprezentative produse locale, alimentare în primul rând: came, brânză şi ce mai doriţi, lista rămâne deschisă. Desigur, examenul nu era condiţionat de asemenea „atenţii". Profesorul, dacă s-ar fi prezentat bine, ar fi

obţinut probabil nota 10, chiar dacă nu ne-ar fi oferit nici măcar un pahar cu apă! Doar că lucrurile se fixaseră într-un mecanism invariabil, şi nimeni nu s-ar fi hazardat să inventeze un alt scenariu, cu mai puţine note de 10 şi mai puţine sacoşe.

Prada, în cea mai mare parte, şi-o împărţeau de la bun început profesorii titulari. Unii dintre ei ajungeau să aibă vreo 30 de inspecţii anual.

Socotind şi drumurile, asta însemna vreo două luni. Unul dintre ei (n-are rost să dau şi nume) a murit, pur şi simplu, la întoarcerea dintr-o inspecţie. Era bolnav în ultima fază, dar la inspecţii nu renunţa. Şi cu ce grijă le alegea! Cât mai variate, să cuprindă toate zonele de relief şi de vegetaţie, fiecare cu specificul său turistic şi mai ales alimentar! Cu un profesor, bine specializat în chestii din astea, am fost într-o comisie, undeva, pe Valea Prahovei, cred că la Sinaia; când s-a terminat inspecţia, eu m-am dus cuminte acasă, el a mai rămas încă un număr de zile la Buşteni, într-o cameră de hotel plătită fireşte de profesorul inspectat.

Mărturisesc că şi mie, în anii ’80, când s-a declanşat criza alimentară, inspecţiile mi-au asigurat, parţial, aprovizionarea cu ceea ce n-aş fi putut cumpăra din magazinele fie complet goale, fie asaltate de cozi interminabile. N-am avut niciun moment sentimentul unei vinovăţii. Atunci când statul însuşi înfometa populaţia, ce reguli mai puteau fi respectate?

Este interesant că toate se făceau cu nonşalanţă, în văzul lumii. Nimeni n-a fost vreodată luat la rost pentru acest gen de trafic, în care într-un fel sau altul întreaga societate era implicată (şi profesorii care ne „dădeau” nouă se aprovizionau la rândul lor prin părinţii elevilor). De altfel, în oraşele de provincie, oamenii ajungeau mai uşor la surse decât noi, cei din Bucureşti, aşa că părea o chestiune de solidaritate naţională să ne transmită şi nouă câte ceva. Actuala corupţie din România îşi are în bună măsură originea în comportamente deprinse în anii comunismului.

În unele oraşe, am stat uneori, peste noapte, şi la hotelurile partidului (rezervate activiştilor de partid). Aveau bufete, de unde puteam cumpăra diverse produse care (în anii ’80) dispăruseră de mult de pe piaţa „vizibilă”. Dădeam iama mai ales în crenvurşti, care deveniseră într-un fel o specialitate de partid. Da, a fost o vreme când oamenii visau la crenvurşti. (Asta îmi aminteşte de o colegă de facultate, pe care am auzit-o tânguindu-se că îi era dor de câteva felioare de parizer! „Dor”, cuvântul românesc intraductibil, cu atâtea tainice înţelesuri, iată, îşi găsea locul şi la taraba de mezeluri!)

Dar inspecţiile de-a dreptul fabuloase erau cele făcute în compania lui Gheorghe Ioniţă, istoric, însă, sufleteşte vorbind, mai mult activist de partid, o vreme la Comitetul Central, venit apoi la Facultate, unde a ajuns profesor şi chiar decan (între 1985 şi 1989). Fieful lui Ioniţă era Banatul, unde avea de fiecare dată parte de o primire „regească” (dacă se poate folosi, în context comunist, acest termen). Era de spaimă cât se putea mânca şi bea, masa era pusă în permanenţă, şi de la masa de prânz, mult prelungită, se trecea, pe nesimţite, la masa de seară. Odată, după inspecţie, ne-au dus undeva la munte. O pensiune ne era rezervată (o fi fost tot un hotel al partidului). Un grup de fete, îmbrăcate folcloric, ne-au prezentat un program artistic şi apoi ne-au luat la dans. S-a aprins şi un foc de tabără. Doar venise Ioniţă în judeţ!

Când ne-am întors cu trenul, în vagonul de dormit, eram singuri în compartiment. Dar abia mai aveam loc să ne mişcăm. Nu cele două sacoşe ale mele deranjau, ci nenumăratele sacoşe ale lui Ioniţă, o duzină, sau câte or fi fost. Când a intrat conductorul, a rămas cu gura căscată. „N-aveţi dreptul – i-a spus lui Ioniţă – să transportaţi atâtea sacoşe”. Adevărul e că nu ştiu dacă exista vreo lege sau vreo reglementare care să limiteze numărul de sacoşe admis pe calea ferată. Probabil că nu. Aşa că Ioniţă era în dreptul lui. Luându-şi aerul de „comitet central”, l-a făcut cu ou şi cu oţet pe bietul om, care n-a mai avut ce să zică şi s-a lăsat păgubaş. Sacoşele au ajuns cu bine la

Bucureşti.

„Cercetează, dragă, cercetează”.

DE PE la mijlocul anilor ’70 şi până în decembrie 1989, am fost târât prin toate birourile organizaţiei de bază a partidului de la Facultatea de Istorie. Nomenclaturist sadea! Pe aceeaşi treaptă ca Emil Constantinescu, la Geologie. Dacă îmi aduc bine aminte, s-a spus despre el că ar fi fost „mai nomenclaturist” decât Ion Iliescu, dat fiind că a ocupat funcţii în partid, pe când celălalt le pierduse pe toate. În fapt, birourile organizaţiei de bază (BOB) erau structura cea mai de jos a partidului, „forţa conducătoare” care îi aduna pe toţi cei aproape 4 milioane de membri de partid. La Istorie, toţi profesorii, conferenţiarii, lectorii şi asistenţii eram membri de partid, facultatea fiind considerată cu profil ideologic. Spre sfârşit, rămăseserăm puţini, sub 30 de persoane, întregul corp profesoral, aşa că aproape fiecare avea câte o funcţie: câţiva la nivel superior (precum Ştefănescu în Comitetul Central), alţii în biroul de partid de la Istorie, iar după fuziunea celor două facultăţi, Istorie şi Filosofie, unii ajungând şi în comitetul de partid al facultăţilor reunite. Funcţii, nu glumă. În realitate, nimeni n-avea nici cea mai mică putere, şi ne prefăceam şi noi că făceam ceva. Eu am fost când secretar cu sectorul organizatoric, când cu partea profesională, când cu propaganda. Acum îmi chinui minţile să găsesc ceva concret de povestit, şi nu-mi vine în minte nimic, absolut nimic! Erau, desigur, adunările lunare ale organizaţiei de bază, când se prezenta câte o dare de seamă, în genere copiată după una mai veche, cu o uşoară actualizare, urmând fireşte ceva discuţii, toate acestea neînsemnând până la urmă nimic. Cum nu eram prea priceput la limba de lemn, nu cred că am luat cuvântul de mai mult de trei ori în toată cariera mea de membru de partid la Facultatea de Istorie. Alţii aveau talentul să vorbească, să vorbească oricât de mult, despre nimic. Îţi trebuie un anume fel de talent pentru a ţine discursuri pe teme fictive.

A fost mare fierbere ideologică, atunci când a trebuit

să explicăm ceea ce se hotărâse la nivelul cel mai de sus, şi anume de ce partidul şi-a încheiat misiunea de „detaşament de avangardă al clasei muncitoare” pentru a deveni „centru vital al naţiunii”. Vorbele astea trebuiau dezbătute şi răsdezbătute, analizate şi răsanalizate…

Vremurile deveneau tot mai vitrege. Mereu se mai strângea puţin şurubul. Odată cu fuziunea Istorie-Filozofie, rămăsesem o jumătate de facultate (secţia de Istorie-Filozofie, ceilalţi fiind secţia de Filozofie-Istorie). Scăzuse şi numărul studenţilor, de la vreo 100 în fiecare an de studiu, la 50, şi în final la 40…

În acelaşi timp, s-au reintrodus, în recrutarea studenţilor, norme discriminatorii în funcţie de dosar, care dispăruseră de la începutul anilor ’60. Înscrierea pentru examenul de admitere se făcea cu o lună mai devreme, timp în care dosarele erau verificate, cele necorespunzătoare fiind date la o parte. Slavă Domnului, n-am făcut parte nicicând din comisia însărcinată cu această penibilă misiune. Criteriile erau clare: nu aveau dreptul să dea examen de admitere la Facultatea de Istorie cei care nu erau utecişti (membri ai Uniunii Tineretului Comunist) sau membri de partid, cei cu rude în străinătate, de asemenea, copiii de preoţi şi cei cu condamnări în familie. Iniţial, la categoria „rude în străinătate” au intrat nu doar „transfugii” care fugiseră de comunism, ci şi cetăţenii cu rude în ţările vecine, de pildă în Basarabia, ca şi când ei ar fi fost vinovaţi pentru anexarea acestei provincii de către sovietici.

S-a reintrodus, şi încă din plin, şi munca patriotică, după ce dispăruse câţiva ani, spre mijlocul anilor ’60. Ca student n-am făcut muncă patriotică decât o singură dată, la sfârşitul anului I; în schimb, ca asistent, apoi ca lector am mers „în agricultură” în repetate rânduri. Studenţii, în genere, se distrau, şi puţin le păsa de ordinea şi disciplina cerute de conducerea întreprinderilor agricole respective. Neînţelegerile ivite se spărgeau în capul nostru, al celor care reprezentam Facultatea.

Odată, cred că eram prin Teleorman, am prins şi o

duminică, aşadar o zi liberă, şi am pornit într-o plimbare spre Turnu Măgurele, împreună cu o colegă de la Litere. Am ajuns în port şi ne-am aşezat alături, pe iarbă, chiar pe malul Dunării. Mi-a venit ideea să „încerc" apa, aşa că m-am descălţat şi m-am cufundat în Dunăre... până la glezne. Imediat a apărut o maşină militară cu câţiva grăniceri. Ne-au comunicat că suntem arestaţi şi ne-au dus cu ei. Am ajuns la o unitate militară, unde ne-a luat în primire un ofiţer, nu-mi amintesc ce grad avea. Interogatoriul s-a desfăşurat în jurul întrebării „de ce am intrat în Dunăre". Am răspuns cu toată sinceritatea că nu ştiam că e interzis. Este o lege, ne-a explicat ofiţerul, care interzice „scăldatul în ape publice". Am ajuns astfel la teoria şi practica scăldatului. I-am spus că nu consider că m-aş fi scăldat, odată ce am intrat în apă doar până la glezne, la câţiva centimetri de mal. Asta l-a descumpănit, se vede că i se raportase că noi chiar ne scăldam (de altfel, colega mea nici nu se atinsese de apă). A devenit mai înţelegător. Ne-a întrebat unde lucrăm, i-am zis că la Universitate, ne-a spus că şi el are acolo pe un ştiu cine, chestii din astea. După care, fireşte, ne-a dat drumul, ce era să facă cu noi? La rândul nostru, i-am promis că vom fi mai atenţi când vom mai da în drumurile noastre de „ape publice".

În ultimul deceniu de comunism, tocmai când munca patriotică se înteţise, noi, cei de la Istorie, am avut şi noi o dată noroc şi am scăpat de agricultură. Începuse, la ordinul lui Ceauşescu, dărâmarea vechiului Bucureşti. S-a permis, în acest context, Muzeului de Istorie al oraşului Bucureşti, să întreprindă o cercetare arheologică peste tot unde se dărâmase şi urma să se construiască. Şi cum pentru treaba asta era nevoie de muncitori care să dea cu sapa, s-a recurs la Facultatea de Istorie. În loc să culeagă struguri sau porumb, studenţii noştri aveau să facă munca patriotică pe şantierele din Bucureşti. Iar noi, lectori sau asistenţi, nu mai plecam cu ei pe ogoarele patriei, câte o săptămână sau două, ci îi vizitam, aşa, de formă, în diversele locuri din oraş, unde se mai dărâmase câte ceva.

Nu ştiu dacă trebuie să-mi pară bine sau rău, dar am

ratat, în acest context, o întâlnire de neuitat cu familia Ceauşescu. Nu eram eu „de serviciu” în ziua aceea, era o colegă. Iar locul acţiunii a fost Lacul Morii, care tocmai căpăta contur. Studenţii noştri dădeau cu sapa, undeva, pe un dâmb, doar – doar or găsi ceva. Ceauşescu venise în inspecţie, cu nevastă cu tot (se vede că ea nu-l slăbea din ochi). Cum a văzut grupul de studenţi s-a repezit în ei, avusese impresia că îi deteriorează bunătate de lac. Colega mea i-a explicat că ei nu strică nimic, întreprind doar o cercetare arheologică. La auzul acestei justificări, intervine Elena Ceauşescu, dându-i completa dezlegare: „Cercetează, dragă, cercetează”. Doar şi ea era cercetătoare, om de ştiinţă şi eminent savant!

Linia Muşat-Ardeleanu

PARTIDUL AVEA MARE GRIJĂ DE NIVELUL IDEOLOGIC al membrilor săi, care trebuia să se menţină la înălţime. Cu toţii urmam seminarele de învăţământ ideologic. Mă exasperau pur şi simplu. Ca să te descurci, trebuia să fi deprins limba de lemn, în toate subtilităţile ei. Îi admiram pe unii cum reuşeau să ţină discursuri întregi (pe teme fictive), eu abia de izbuteam să îngân câte ceva. Aşa că n-a fost rău când am devenit, din „cursant”, „propagandist”. Asta s-a întâmplat în momentul când „istoria patriei şi a partidului” a fost inclusă în sistemul de învăţământ ideologic (alături de disciplinele „clasice”: filosofie marxistă şi socialism ştiinţific). În sfârşit, nu mai trebuia să răspund, puneam eu întrebări (colegilor de la alte facultăţi). Se dădea în încheiere şi un soi de examen: evident, toţi cursanţii îl luau cu „foarte bine”!

De pe la începutul anilor ’80, s-a introdus o amplă dezbatere ideologică în deschiderea anului universitar. Ne adunam, în aula Academiei „Ştefan Gheorghiu” (universitatea de partid), toată suflarea istoricilor, din facultate, institute de cercetare, istorici militari… pentru a afla cum trebuie interpretată Istoria. Mereu apăreau interpretări noi, unele de-a dreptul amuzante, pentru cine se simţea capabil să facă haz de necaz. Scena era dominată de vestitul cuplu Muşat şi Ardeleanu şi de

generalul Ilie Ceauşescu, fratele „istoric” al conducătorului iubit. Muşat şi Ardeleanu (aşa trebuie zis, rareori separat: Muşat sau Ardeleanu, funcţionau de regulă în cuplu, e drept, cu preeminenţa lui Muşat), Muşat şi Ardeleanu, aşadar, reprezentau linia oficială a partidului; erau, pentru istoria „naţional-comunistă”, ceea ce fusese cândva Roller pentru viziunea opusă, „antinaţională”. Mi-l amintesc pe Muşat (iată-l totuşi separat, fără Ardeleanu) cum ne-a declarat triumfător că, în sfârşit, a pus ordine în domeniul informaţiilor meteorologice. De acum înainte nu avea să se mai spună că ninge în Moldova sau plouă în Dobrogea, ci, mult mai adecvat, că ninge în nord-estul ţării şi plouă în sud-est. Se interziceau numele de provincii. Exista o singură România, perfect sudată, fără frontiere regionale! Decizia asta a picat tocmai în momentul când apăruse în Ungaria o *Istorie a Transilvaniei*, scrisă, evident, din punct de vedere maghiar, cu interpretări intolerabile pentru partea română. Soluţia ar fi putut să fie, în replică, o altă istorie *a* Transilvaniei, scrisă „corect”, de istoricii români. Din păcate, nu se mai putea, Transilvania încetase să mai existe, nu exista decât România, cu toate provinciile la un loc. „Dar ce ne facem cu Dobrogea”, a întrebat cineva, „bulgarii se cam agită în această chestiune, pretinzând că ar fi fost cândva a lor”. „Într-adevăr – a răspuns Muşat (şi de data asta fără Ardeleanul, poate că ar trebui să se facă ceva, însă, în orice caz, nu sub titlul de *Istoria Dobrogei*, odată ce Dobrogea nu mai există, să-i spunem eventual *Românii din sud-estul ţării*”. Până la urmă, doar Banatul cred că a beneficiat de această nouă orientare. A apărut, într-adevăr, o istorie a Banatului, sub titlul de *Românii din sud-vestul ţării*.

Nici Ilie Ceauşescu nu se lăsa mai prejos cu interpretările originale. Avea şi el o dorinţă: ca românii să se tragă doar din daci, nu şi din romani. Argumentul avansat era extrem de clar: românii existau de 2000 de ani, ceea ce ne trimitea, în raport cu anii 1980, spre 20 înaintea erei noastre, aşadar cu mai bine de un secol

înainte de cucerirea romană. „Realitatea” aceasta, insista el, e confirmată documentar. „Cum, prin ce document?” „Prin documentul de partid”, a răspuns imperturbabil generalul istoric. Luaţi *Programul Partidului* şi veţi vedea: scrie acolo negru pe alb că poporul român are o vechime de 2000 de ani!

Tot în anii ’80, s-au introdus „dezbateri ideologice” şi la Centrul Universitar de Partid (organizaţia de partid a tuturor institutelor de învăţământ superior din Capitală). Temele cu profil istoric erau asigurate de facultatea noastră. Îmi amintesc de una dintre ele, la care au ieşit ceva scântei. Tema era: „Caracterul unitar al istoriei româneşti”, se putea altfel? Discuţia o conducea Gheorghe Ioniţă. Un cercetător de la Institutul „Iorga” (Apostol Stan, dacă nu mă înşel) s-a trezit să pună sub semnul întrebării caracterul strict unitar al Revoluţiei române de la 1848. Nu nega faptul că a fost în ansamblu una singură, spunea doar că trebuie luate în considerare şi unele trăsături specific regionale. La auzul acestor vorbe, Ioniţă aproape că a făcut o criză de isterie. Cum îndrăzneşte cineva să spună aşa ceva? Doar la Europa Liberă se mai pot auzi asemenea vorbe.

E dovedit, am fost întotdeauna perfect „unitari”, între graniţe neschimbate de mii de ani. Unii mai cred şi acum în această ficţiune. Doar n-au trecut degeaba prin comunism.

Trebuie să recunosc, totuşi, că nimeni nu mi-a impus să le vorbesc studenţilor într-un fel sau în altul. Nimeni nu m-a vizitat la vreo oră de curs sau de seminar. Singura limită a fost propria autocenzură (destul de „blândă”, îmi permit să spun).

Parisul, în sfârşit…

DOUĂ GÂNDURI NU-MI DĂDEAU PACE; CU timpul, adevărate obsesii. Occidentul, în primul rând. Cum puteam să fac un salt până acolo? Şi apoi, alcătuirea unui dicţionar al marilor istorici, realizat printr-o colaborare internaţională cât mai largă.

Se anunţa un moment interesant. Congresul

Internaţional de Ştiinţe Istorice (eveniment care se petrecea o dată la cinci ani) urma să aibă loc la Bucureşti, în vara anului 1980. Alegerea României ca ţară-gazdă era rezultatul deschiderii spre Occident a regimului Ceauşescu, chiar dacă de câtva timp semnele erau mai curând de închidere decât de deschidere. Avea să fie, de altfel, ultimul eveniment de acest gen şi de asemenea amploare găzduit de România. Comitetul Internaţional de Ştiinţe Istorice, organizatorul

Congresului, îşi desfăşura activitatea, pe de o parte, prin intermediul comitetelor naţionale (inclusiv în România), iar pe de altă parte prin diverse comisii internaţionale, specializate fiecare pe o anumită problematică. Exista astfel o Comisie de istorie a oraşelor, alta de istorie a universităţilor, alta de istorie a Revoluţiei Franceze (sper că nu greşesc, citez din memorie) şi aşa mai departe. Până acum, adică „până la mine", nu se gândise nimeni la înfiinţarea unei Comisii de istorie a istoriografiei. Istoricii se arătau preocupaţi de tot felul de subiecte, dar prea puţin de propria lor istorie. Din punctul meu de vedere, primul obiectiv al unei asemenea asocieri a specialiştilor în istoriografie ar fi trebuit să fie pomenitul dicţionar al marilor istorici. Tot prin Comisie, aş fi reuşit şi eu să ies, în sfârşit, din ţară, măcar câteva zile pe an…

I-am scris lui Michel François, secretarul general (din vremuri „imemoriale") al Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice. Era un specialist de „şcoală veche", preda la École des Chartes, şcoala de arhivistică a francezilor. Un istoric riguros şi, pe deasupra, un bun organizator. Timp de decenii, pe el s-a bazat Comitetul Internaţional. Mi-a trimis un răspuns entuziast; îmbrăţişa cu totul proiectul meu. Mi-a recomandat să iau legătura şi cu Charles-Olivier Carbonell, profesor la Universităţile din Toulouse şi Montpellier, care era preocupat de un proiect similar, dar nu prea ştia de unde să-l apuce. Aveam să-l cunosc bine pe Carbonell: era preocupat de multe! Aveam însă nevoie şi în România de cineva cu mai multă greutate decât umila mea persoană (un lector oarecare de la Facultatea de Istorie).

N-a fost greu de găsit persoana potrivită. Era Mihai Berza, profesor la Facultatea de Istorie, director al Institutului de Studii Sud-Est Europene, şi mai ales fost coleg, cândva, cu Michel François, cu sprijinul căruia căpătase şi un loc în biroul Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice. A acceptat, firește, să reprezinte România în acest proiect, rămânând ca eu, în continuare, să trag sforile „din umbră”. Prea mult nu ne-am bucurat însă de prezenţa lui Berza; a murit pe neaşteptate în octombrie 1978 (avea 71 de ani). Aşa că tot eu am rămas şi cu munca, şi cu reprezentarea; în fond, aşa şi era drept, fusese doar ideea mea. Am alcătuit un comitet de iniţiativă, format din trei persoane, alături de Carbonell şi de mine cooptându-l pe Georg G. Iggers, profesor la Universitatea statului New York din Buffalo şi specialist recunoscut în istoriografie (îndeosebi în cea germană). O primă reuniune, la Paris, s-a ţinut spre sfârşitul anului 1979, fără mine însă, dat fiind că Ministerul învăţământului n-a binevoit să-mi aprobe participarea. Ministru era Aneta Spornic, un personaj în plină ascensiune (avea să-şi frângă însă gâtul în scandalul „Meditaţiei transcendentale”, acuzată de lipsă de vigilenţă). Cineva i-a atras atunci atenţia că ne facem de râs, cu respingerea participării mele. „Ne-am mai făcut şi altă dată de râs”, a căzut replica ei, în fond o constatare plină de bun-simţ!

Ca să mă aducă totuşi şi pe mine, Comitetul Internaţional a repetat invitaţia, în vederea unei întâlniri suplimentare, tot la Paris, programată în februarie 1980. De data asta, mi s-a aprobat (cred că, pe lângă minister, a mai trebuit un aviz şi de la Comitetul Central al Partidului). Aprobarea a ieşit exact în dimineaţa zilei când s-a desfăşurat reuniunea. Am alergat la consulatul Franţei, unde am dat peste un diplomat înţelegător, care mi-a aplicat viza într-un timp record. Apoi, repede, la agenţia Tarom, pentru biletul de avion. Şi din nou, cât se poate de repede, la aeroport. Important e că nu am ratat avionul. E drept, am ratat reuniunea care tocmai se încheiase când am ajuns eu la Paris. E greu în viaţă să le ai pe toate.

Românii deveniseră proverbiali prin faptul că ajungeau în Occident sau în ultima zi a unei reuniuni, sau în ziua imediat următoare. Helga mă aştepta la aeroport, o anunţasem că (probabil) voi veni. Îmi rezervase cameră la un hotel lângă Luvru. Eram într-o stare jalnică: răcit cobză, obosit peste măsură, cu nervii întinşi la maximum. Parisul mă primea cu o vreme rece şi umedă, învăluit în ceaţă. Mi s-a părut un oraş îngrozitor. Nu mi-a plăcut deloc, (între timp, mărturisesc că mi-am schimbat opinia. N-am văzut toate capitalele lumii, dar din câte am văzut, nu puţine, e cu siguranţă cea mai frumoasă. Nu te pui însă cu răceala şi cu ceaţa.)

Cel puţin Carbonell nu plecase încă din Paris, aşa că, în dimineaţa zilei următoare, am putut sta de vorbă cu el. M-a invitat să vin, după ce voi încheia programul parizian, (întâlnirea cu Helga în principal) la el acasă, la Toulouse, pentru o relaxare de două-trei zile. El şi soţia lui (istoric de artă) s-au ocupat de mine cu desăvârşită amabilitate. M-au plimbat şi prin împrejurimi, la Albi, locul de naştere al lui Toulouse-Lautrec, şi la Carcassonne, oraşul medieval fortificat. Carbonell era un francez din Sud, din „Extremul Sud”, aş zice, de fapt un catalan (doar că în Franţa nu există oficial minorităţi, toţi francezii sunt francezi). Se simţea la el pecetea meridională; era volubil şi se entuziasma uşor. În sfârşit, s-a dovedit colaboratorul ideal în ceea ce priveşte realizarea planurilor mele.

Să nu uit: la Paris l-am vizitat şi pe Mihai, primul soţ al mătuşii mele, cel care reuşise să fugă din ţară în 1948. Se recăsătorise, avea un copil şi era proprietarul unui mic atelier de blănărie situat în inima Parisului, la doi paşi de

Operă. Mă gândisem de multe ori la aventura lui; fusese, pentru mine, un soi de erou. Aveam să-l văd şi în anii următori, de câte ori am ajuns în Franţa.

Comisia de istoriografie

LA CONGRESUL MONDIAL AL ISTORICILOR (august 1980), totul a mers strună. Din păcate, memoria, imprevizibilă ca întotdeauna, mi-a şters din minte detaliile şedinţei de constituire a Comisiei. Prefer să citez dintr-o

prezentare pe care am făcut-o atunci, pentru primul număr al revistei noastre de istoriografie. Lucrurile s-au petrecut cam aşa:

La 9 august 1980, Adunarea Generală a CISH (Comitetul Internaţional de Ştiinţe Istorice) şi-a dat acordul pentru înfiinţarea unei comisii de istoriografie, care să funcţioneze în cadrul Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice. Trei zile mai târziu, cu ocazia şedinţei constitutive, aproape o sută de istorici din diverse ţări s-au reunit în sala 206 a Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti, umplând atât localul respectiv, cât şi culoarele. Această afluenţă depăşea previziunile organizatorilor reuniunii, care contaseră pe o participare de 35 – 40 de persoane, număr socotit suficient pentru o comisie care era doar pe punctul dea se constitui. Or această masivă participare, cu totul neprevăzută, dovedea interesul special ataşat istoriei istoriografiei, justificând pe deplin eforturile depuse în vederea creării unei asemenea comisii.

La şedinţa de constituire, precum şi în zilele următoare, adeziunile au venit din partea a 106 istorici din 26 de ţări, şi anume: Argentina, Belgia, Bulgaria, Canada, China, Cuba, Egipt, Spania, Statele Unite, Franţa, Marea Britanie, Ungaria, Israel, Italia, Nigeria, Olanda, Polonia, Republica Democrată Germană, Republica Federală a Germaniei, România, Senegal, Suedia, Elveţia, Cehoslovacia, URSS, Iugoslavia. Mai târziu, aveau să se înscrie istorici din câteva alte ţări: Australia, Brazilia, Noua Zeelandă…

Iată ce ispravă am reuşit să fac: la scară mondială! Dar, cum spuneam, nu mai ţin minte nimic: nici măcar propriul meu discurs. În schimb, am şi azi în faţa ochilor scena finală. S-a ciocnit câte o cupă de şampanie. Apoi, participanţii s-au retras, şi am rămas doar doi: Andrzej Grabski, un polonez masiv şi volubil, şi organizatorul, adică eu, iar împreună cu noi, vreo trei sticle de şampanie. Le-am dat gata de-a lungul unei conversaţii prelungite (purtată în franceză), cu o contribuţie minoră din partea mea, cel puţin două treimi reprezentând contribuţia lui

Grabski care, la capătul acestui tur de forţă, nu părea câtuşi de puţin afectat. S-a dovedit, încă o dată, că *boire comme un Polonais*, cum zic francezii, nu sunt chiar vorbe în vânt.

Plecările în străinătate:

fabrica de măcinat nervii

A URMAT ODISEEA PLECĂRILOR ÎN STRĂINĂTATE. Demersurile durau aproape un întreg an universitar. Era prudent să le încep în octombrie pentru a le încheia în vara următoare (şedinţele Comisiei, respectiv colocviile organizate de noi se petreceau de regulă în iulie sau august). Aveam nevoie mai întâi de o invitaţie, mi-o trimitea Carbonell (deşi, în calitatea mea de secretar general, ar fi fost cât se poate de natural să mi-o trimit eu însumi! Mă îndoiesc totuşi că mi-ar fi luat-o cineva în considerare pentru obţinerea vizei).

Bine, venea invitaţia. Prima aprobare trebuia să o dea Facultatea. Desigur, o dădea: niciun risc la acest nivel. Urma aprobarea numărul 2: Universitatea. Aici cădeau primele capete. În ce mă priveşte, nu riscam prea mult nici la acest nivel: eram totuşi secretarul general al unei Comisii internaţionale. Mai departe, a treia etapă: Centrul Universitar de Partid. A patra: Comitetul de Partid al Municipiului Bucureşti. A cincea: Ministerul învăţământului. A şasea (adăugată la un moment dat): Consiliul Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie, condus de însăşi Elena Ceauşescu („cercetează, dragă, cercetează”); desigur, cei care semnau erau adjuncţii ei. Dacă reuşeai să depăşeşti întreaga serie de obstacole, urma faza ultimă: serviciul de paşapoarte, care îţi aproba sau nu cererea de viză; în principiu, potrivit legii, în termen de două luni; în fapt, aşteptarea se putea prelungi până la trei-patru luni. Toate astea, la un loc, alcătuiau o foarte eficientă maşinărie de tocat nervii.

Rareori mi s-a întâmplat – din vreo zece ieşiri din ţară în intervalul 1980 – 1989 – să meargă totul lin, încet, foarte încet, desigur, dar fără vreo poticnire. De regulă, trebuia să se poticnească undeva. Îi durea în cot, pe unii

sau pe alţii, de funcţia mea internaţională. Ei ştiau că e mai puţin riscant să respingi decât să aprobi. Dacă omul pleca din ţară, se puteau întâmpla multe (inclusiv să nu se mai întoarcă; „rămasul în străinătate" era marea teamă a tuturor politrucilor). Dacă nu-l lăsai să plece, nu se întâmpla nimic!

Un exemplu. În vara anului 1983, Comisia a organizat un mare colocviu la Montpellier (în fieful lui Carbonell). Am participat şi eu, pe cât puteam, la organizarea acestui eveniment; pregătisem şi un număr special din *Analele Universităţii*. Am reuşit de asemenea să introduc în program mai mulţi istorici români, printre ei Ştefan Ştefănescu şi Ştefan Pascu (rectorul Universităţii din Cluj). Propria mea invitaţie a fost însă respinsă, la nivelul Comitetului de Partid al Municipiului Bucureşti. Fără explicaţii, respinsă, atâta tot. Am stat la decanat, zile după zile, pe capul lui Ştefănescu, pentru a încerca să dregem lucrurile. Telefonând fără încetare, cu greu l-a găsit pe „şeful" sau pe „şefuleţul" respectiv, care avea în grijă aprobările (şi mai ales respingerile). Abia i-a spus despre ce e vorba, că razz-ul a şi fost schimbat în *da*. La nici cinci minute după intervenţia ltd Ştefănescu, au telefonat la Rectorat, şi Rectoratul a telefonat la mine acasă, unde i-au comunicat mamei că am primit avizul favorabil. N-avuseseră niciun motiv să mă respingă; pur şi simplu, aşa le fusese mai la îndemână.

N-a fost singura situaţie de acest gen. Cum nimeni nu se grăbea să dea o aprobare, mai era şi riscul unor întârzieri. Noroc cu telefoanele lui Ştefănescu!

Noroc şi cu Carbonell. A intrat fără reticenţe în jocul meu. Viza pe paşaport se acorda strict pentru ţara unde te duceai şi pe intervalul de timp care rezulta din invitaţie. Pentru un colocviu de trei zile, se îndurau să dea cel mult o săptămână, socotindu-se şi timpul consumat pe drum. Or chiar că nu aveam de gând, după chinul de un an de zile pentru obţinerea vizei, să-mi petrec aproape tot timpul în reuniuni sau în colocvii, iar restul în tren. Ar fi fost teribil de frustrant. Trebuia neapărat să stau mai mult, să iau

contact de adevărat cu lumea occidentală şi mai ales să ajung de fiecare dată şi în Franţa, chiar dacă întâlnirea „reală” din anul respectiv se desfăşura în altă ţară. Carbonell m-a înţeles perfect. De fiecare dată, invitaţia pe care mi-o trimitea cuprindea, pe lângă locul şi data întâlnirilor efective, un adaos (consistent!) cu totul fictiv care înşiruia activităţi imaginare la care aş fi fost invitat în Franţa (nu e frumos să minţi într-o societate liberă, dar să minţi un regim totalitar e adesea necesar şi chiar lăudabil). Dispuneam aşadar de un supliment de două-trei săptămâni, uneori până la o lună, în deplină libertate, zile pe care le petreceam, parte cu Helga, o dată la Nancy, de cele mai multe ori prin Munţii Vosgi (între Alsacia şi Lorena), desigur şi la Paris unde, de fiecare dată, un obiectiv important era Biblioteca Naţională (aflată încă în vechiul ei sediu, pe strada Richelieu). Cât despre muzeele de artă (Luvru, Musée d’Orsay şi atâtea altele), le-am vizitat în nenumărate rânduri.

Încerc acum să reconstitui şirul întâlnirilor „adevărate”. Cea dintâi, cu biroul Comisiei, la Paris, în februarie 1981. Tht în 1981, peste vară, o nouă întâlnire la Milano, invitaţi de Bianca Valota, profesoară la Universitatea din Milano şi, nu în ultimul rând, nepoată, prin mamă, a lui Nicolae Iorga. S-a discutat, printre altele, editarea unei reviste, ajungându-se la semnarea contractului cu editura Jaca Book; primul număr avea să apară în 1982; o revistă bianuală, purtând nu mai puţin de patru titluri, de fapt acelaşi titlu în patru limbi: *Storia della Storiografia*. *Histoire de l’Historiographie*. *History of Historiography*. *Geschichte der Geschichtsschreibung* (în primul număr mi-a apărut articolul „Romantisme et esprit critique dans l’historiographie roumaine à la fin du XIXE et au début du XXe siècle”). De la Milano am trecut, prin munţi, cu trenul, până la Nancy, dar asta era deja în afara programului oficial!

Următoarea reuniune a biroului a avut loc în vara anului 1982, la Göttingen, la invitaţia lui Karl-Dietrich Erdmann, preşedintele Comitetului Internaţional de Ştiinţe

Istorice. Anul următor, în iulie 1983, primul colocviu organizat de Comisie, la Montpellier, a avut tematica „Istoriografia în lume la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX”. Cu această ocazie m-am retras din funcţia de secretar general, aproape imposibil de îndeplinit de la Bucureşti, primind-o în schimb pe aceea de vicepreşedinte (cum se ştie, vicepreşedintele, de regulă, nu are prea multe de făcut). S-a instalat ca secretar general Wolfgang Mommsen (un descendent al marelui Mommsen, el însuşi un istoric apreciat). Fiind director al Institutului de Istorie German din Londra, ne-a invitat în 1984 în capitala Marii Britanii. Am traversat atunci cu vaporul Canalul Mânecii (nu exista încă tunelul feroviar). În 1985 ne-am întâlnit la Stuttgart, locul de desfăşurare al Congresului Internaţional de Ştiinţe Istorice. (Am reuşit să pun pe masă cu acest prilej un volum intitulat *Études d’historiographie*, pe care Universitatea din Bucureşti a binevoit să mi-l publice, în condiţii grafice satisfăcătoare; Carbonell şi Iggers se numărau printre colaboratori, alături de numeroşi alţi istorici din diferite ţări.) în 1986, reuniunea s-a desfăşurat la Düsseldorf, unde era profesor Wolfgang Mommsen. În 1987, din nou la Milano şi la casa de vacanţă din munţi (dincolo de lacul Como) a Biancăi Valota. În 1988, un nou colocviu, la Paris, organizat de Carbonell. Şi, în sfârşit („în sfârşit” în ceea ce mă priveşte), în 1989, tot la Paris, în cadrul unui simpozion consacrat bicentenarului Revoluţiei Franceze.

Deja însă, programul meu personal se desfăşura, în cea mai mare parte, pe cont propriu, în afara Comisiei, îmbinând latura turistică (eram „însetat” să văd cât mai mult: peisaje, oraşe, muzee...) cu preocupările mele profesionale de tot felul. Franţa am parcurs-o în lung şi-n lat. În 1987 a venit rândul Italiei; dispuneam de vreo zece zile între reuniunea de la Milano şi întâlnirea cu Helga, în Austria. Am descins de la Milano la Florenţa, unde timp de trei zile am vizitat temeinic muzeele. Apoi am petrecut încă vreo trei zile la Orvieto, unde ţineam neapărat să ajung pentru a vedea, în Catedrala oraşului, celebra frescă

a „sfârşitului lumii” pictată de Luca Signorelli (între 1499 şi 1504). Am vizitat apoi, în mare goană (şi pe o căldură înăbuşitoare), Roma, inclusiv Vaticanul, şi, în sfârşit, Napoli, reuşind să merg, în încheiere, şi la Pompei. De la Napoli, o nesfârşită şi chinuitoare călătorie cu trenul (o noapte întreagă în picioare pe culoar), până în Austria, la Innsbruck, unde era stabilită întâlnirea cu Helga.

În 1988, am realizat un circuit rapid prin Spania. Fusese vorba de o reuniune a Comisiei la Madrid. Invitaţia reală a devenit însă fictivă, fiindcă, pur şi simplu, s-a renunţat la această întâlnire. La mine figura însă, cu acte în regulă, pe cererea de paşaport, în consecinţă am primit viză şi pentru Spania. Ar fi fost păcat să o ratez, aşa că de la Paris am pornit cu trenul spre sud, până la Madrid. Am vizitat nu numai Madridul (şi muzeul Prado, în primul rând), ci şi locurile celebre aflate în apropiere: fabulosul Toledo şi Escorialul, magnifica reşedinţă a lui Filip II. Apoi, din nou cu trenul, la Barcelona (unde, firește, mai întâi de toate am admirat Sagrada Família). Şi, în sfârşit, revenirea în Franţa.

Axa principală a călătoriilor mele a fost aproape de fiecare dată Bucureşti – Paris, traseul clasic al Orient Expresului. De ce cu trenul? Din mai multe motive. Mai întâi, nu sunt un mare amator de călătorii cu avionul (deşi am zburat, mai ales după 1989, de sute de ori). Sigur, era şi mai ieftin. Un motiv temeinic era însă şi acela că mă puteam opri în câteva locuri interesante: Viena, Salzburg, München, Strasbourg... Austria, cel puţin, aşa am vizitat-o, în repetate rânduri, când singur, când cu Helga. Salzburg a devenit oraşul nostru preferat, nu doar din Austria, ci dintre toate locurile unde ne-am aflat împreună. Şi, în sfârşit, iarăşi un argument important (chiar „vital”) în favoarea trenului, erau „cumpărăturile”. Mă întorceam cu un număr impresionant de valize şi sacoşe, greu de transportat cu avionul! (Semănăm oarecum cu Gheorghe Ioniţă, la întoarcerea din inspecţie). Erau, desigur, multe cărţi, dar şi o gamă întreagă de produse de strictă necesitate, care se cam „rarefiaseră” în România. Cafeaua,

în primul rând, înlocuită în ţară cu faimosul „nechezol”. Ajunsesem să mă întorc cu nu mai puţin de zece kilograme de cafea, cam cât ar fi fost, cu oarecare economie, raţia anuală (pentru două persoane: mama şi cu mine). În rest, ce nu aduceam? (în funcţie şi de conjunctură.) într-un an, timp de câteva luni, dispăruse săpunul din magazinele bucureştene; am adus, în consecinţă, o duzină de săpunuri. Altă dată nu se mai găseau becuri; am adus şi becuri. Am venit odată încărcat şi cu câteva pungi de făină (nu ştiu dacă dispăruse până şi făina, sau voia mama mea o făină de mai bună calitate, pentru cozonaci!). Să nu uit lâna; maică-mea tricota (pulovere, pleduri…), iar materia primă necesară o aduceam tot eu, din „lumea liberă”.

Călătorii, aproape toţi, aveau pregătit câte un mic cadou pentru vameşi. Eu nu le-am dat niciodată nimic, iar ei, chiar şi aşa, m-au lăsat să intru în ţară cu tot ce aduceam. O singură dată, mi s-a confiscat un obiect „suspect”. Cumpărasem un pistol de jucărie (e drept, o bună imitaţie de pistol adevărat); îmi fusese solicitat pentru un copil. Cum l-a văzut, vameşul l-a pus deoparte. „E de jucărie”, am intervenit eu. „Poate fi adaptat”, a venit răspunsul. Adaptat, pe naiba! Bănuiesc că i l-a dat lui fiu-su.

Ruta Orient Expresului oferea o suită de privelişti cât se poate de instructivă. Văzută din tren, România arăta ca vai de ea. Primul şoc era la trecerea în Ungaria: satele, câmpurile se înfăţişau aproape ca în Occident. Iar Austria, pentru cineva venit din România, arăta de-a dreptul incredibil: totul era curat şi zugrăvit în culori vii, casele cu flori la ferestre, multe dintre ele cu piscine, maşini pretutindeni… Am călătorit odată alături de un mic grup de copii care, însoţiţi de profesoara lor, mergeau în Franţa, invitaţi nu mai ştiu de cine şi unde. Printre ei, un băieţaş care, odată trecută frontiera austriacă, nu-şi mai dezlipea ochii de la fereastră; spera să vadă canguri, şi a fost tare dezamăgit să afle că Austria şi Australia sunt totuşi ţări diferite. Le spusesem dinainte să privească cu atenţie cum se schimbă peisajul trecând din România în Ungaria şi din

Ungaria în Austria. Am fost luat deoparte de profesoară, care mi-a spus, pe un ton destul de sever, să nu mai vorbesc aşa în faţa copiilor. Într-adevăr, îmi defăimasem ţara: cum să arate Occidentul (şi până şi Ungaria) mai bine decât România?

Dacă m-am gândit vreodată să nu mă mai întorc? Bineînţeles că m-am gândit, ca mai toţi românii care treceau graniţa. N-am făcut însă niciun pas concret în această direcţie. Pe de o parte, nu puteam să o las singură pe maică-mea (cum apartamentul era pe numele meu, risca să fie dată afară), pe de altă parte, nici nu eram convins că Occidentul mă va primi cu braţele deschise. Cred că am ales varianta cea mai bună. Până la urmă, mi-am împlinit mai bine cariera în România, e drept, într-o Românie eliberată la un moment dat de comunism şi deschisă spre Occident. Ce s-ar fi ales din viaţa mea şi din „ambiţiile" mele dacă nu s-ar fi prăbuşit comunismul?

Dicţionarul marilor istorici odată înfiinţată comisia, etapa următoare, din punctul meu de vedere, era marele dicţionar al istoricilor. Nu mă gândisem prea mult la dificultăţile unei asemenea întreprinderi. Trebuia să-mi găsesc colaboratori, cel puţin unul pentru fiecare ţară, urmând ca aceştia, la nevoie, să se adreseze şi altor colegi sau să mi-i recomande. Asta presupunea un schimb epistolar aparent interminabil (încă nu exista Internetul!). Aş fi avut nevoie de un secretariat, şi nici aşa n-ar fi fost uşor. Eram singur, eu făceam totul şi, fireşte, strict pe banii mei, care nu erau prea mulţi. În plus, ca în orice stat totalitar care se respectă, corespondenţa mergea ca vai de lume (bănuiesc că o mai studiau şi alţii). O scrisoare trimisă din Bucureşti putea să facă vreo două săptămâni până în Franţa sau trei săptămâni pentru a ajunge în Statele Unite; şi tot atât scrisoarea de răspuns. Aşa că îi scriam unui istoric, care îmi fusese sau nu recomandat, întrebându-l dacă ar fi interesat să colaboreze la măreaţa operă. Dacă accepta, era minunat. Putea însă să accepte şi apoi să se răzgândească, încurcându-mă de-a binelea. Sau să nu accepte, şi eventual să-mi recomande pe altul.

Acesta putea, la rândul lui, să accepte, sau să nu accepte, să se răzgândească şi să recomande sau să nu recomande pe altul… Cam aşa am dus-o, ani la rând. S-au adunat, în cele din urmă, peste 200 de colaboratori. Nu cu toţi am ţinut legătura direct, probabil însă că numărul celor cu care am schimbat scrisori se apropie de o sută (şi, de regulă, nu o singură scrisoare, ci un du-te-vino epistolar permanent, fiindcă mereu mai apărea câte o nedumerire sau câte ceva de pus la punct).

Mai trebuia ţinut seama şi de dimensiunile fiecărei istoriografii naţionale. În mod evident, nu toate ţările puteau fi puse pe acelaşi plan. Pentru România, am ales soluţia de mijloc (în cea mai bună variantă a ei): 23 de istorici, aproape toate articolele fiind scrise de mine (spre comparaţie, germanii figurează cu 66 de istorici, francezii, cu 65… ungurii, cu 21… islandezii, cu 2). Ce s-ar fi întâmplat dacă nu un român ar fi dirijat lucrarea? Ce să se întâmple? Ar fi apărut probabil doar doi-trei istorici români, şi încă şi mai probabil, niciunul!

O problemă complicată s-a arătat a fi uniformizarea textului. Dacă l-aş fi lăsat pe fiecare să scrie în legea lui, am fi avut în cele din urmă o duzină de abordări diferite. Am stabilit, de la bun început, dimensiunea articolelor şi structura fiecăruia dintre ele (biografia istoricului, opera, ideile, o succintă bibliografie…). Trei pagini (de câte 2000 de semne) erau acordate celor mai importanţi dintre istoricii avuţi în vedere; urma categoria celor cu două pagini, şi, în sfârşit, a treia categorie (cei mai „mici” dintre cei mari) cu o singură pagină. Am scris şi am trimis fiecărui colaborator trei articole „model”, pentru a ilustra categoriile respective. Aproape „mură-n gură”, s-ar zice. Cei mai mulţi s-au conformat şi mi-au trimis, adesea, articole excelente.

Spre mirarea mea, am avut mult de furcă cu unii colaboratori care n-au reuşit, în ruptul capului, să scrie fix o pagină, două sau trei. Am primit şi articole de şase pagini sau chiar mai lungi, pentru nume de importanţă secundară. Pe unele le-am returnat cu rugămintea de a fi

amputate; pe altele le-am masacrat eu însumi, cu mare satisfacţie.

Pe lângă destule motive de enervare, aveam parte din când în când şi de câte o întâmplare amuzantă. Multă vreme n-am găsit pe nimeni în Australia, în schimb apăruse un colaborator din Noua Zeelandă. L-am întrebat, în disperare de cauză, dacă n-ar putea să ia asupra sa şi articolele privitoare la istoricii australieni. Mi-a răspuns aproape indignat şi pe un ton sarcastic, atrăgându-mi atenţia asupra faptului că neozeelandezii nu sunt australieni, ci o naţie distinctă! Până la urmă, am rezolvat şi cu Australia, cu colaboratori australieni get-beget.

Nici faza ultimă nu a fost mai relaxată. Erau enorm de multe greşeli, pe care n-am fost capabil să le înlătur singur, în întregime. Simţeam pur şi simplu că nu mai pot! Iar corecturile care veneau, în pachete destul de voluminoase, urmau un traseu diferit faţă de corespondenţa obişnuită, ajungând la vamă, de unde trebuia să le recuperez; iar când le trimiteam eu îndărăt, trebuia să merg la un oficiu de poştă special, unde aveam de completat un formular în patru exemplare şi aşteptam apoi să-mi vină rândul la o coadă adesea respectabilă.

Cel puţin căutarea unei edituri nu mi-a dat prea multă bătaie de cap. Prin Iggers, am ajuns la Greenwood Press, o editură americană destul de cunoscută, specializată în tot felul de dicţionare. S-a convenit ca eu să fiu „Editor-in-Chief”, iar alături de mine să apară numele lui Iggers şi al lui Keith Hitchins (la cel din urmă apelasem eu, ştiindu-i bine competenţele şi seriozitatea).

S-a mai alipit pe parcurs şi Ellen Nore, profesoară la o universitate mai modestă (cum sunt multe în Statele Unite), care ar fi trebuit să se ocupe de forma finală a lucrării. Din păcate, n-a fost o alegere prea fericită; contribuţia ei la „desăvârşirea” dicţionarului s-a dovedit aproape nulă.

Lucrarea a apărut până la urmă în două volume, materia fiind decupată cronologic. Cel dintâi, *Great Historians from Antiquity to 1800* (417 pagini) în 1989, iar

cel de-al doilea, *Great Historians of the Modern Age* (840 de pagini), în 1991. Din păcate, prea multe greşeli s-au strecurat în forma finală (nici Ellen Nore, nici editura n-au făcut nimic pentru a le remedia). În compensaţie, informaţia adunată e enormă şi multe articole sunt excelente.

Peste Ocean

ÎN 1986 AM FĂCUT ŞI MARELE SALT PESTE OCEAN, cheltuielile călătoriei în Statele Unite fiind suportate de Greenwood Press; scopul urmărit era acela de a mă consulta cu principalii colaboratori ai *Dicţionarului marilor istorici*. Viza americană am căpătat-o fără dificultăţi, nu înainte însă de a primi o „derogare", dată fiind calitatea mea de „comunist". Era încă în vigoare în America o lege din anii '50 care interzicea intrarea comuniştilor pe pământ american. În sfârşit, a fost doar o formalitate în plus!

Mai înainte participasem la şedinţa Comisiei de la Düsseldorf, de unde trecusem în Franţa, aşa că spre America am pornit de la Paris. Dată fiind diferenţa de fus orar, a fost cea mai lungă zi din viaţa mea! mai întâi, şase ore de la Paris la New York, apoi încă o oră sau două de la New York la Buffalo, unde mă aştepta Iggers. În continuare, acasă la Iggers, de fapt nu chiar în casa lui, ci a unui coleg plecat în Japonia pentru un an de zile; Iggers o ocupa provizoriu, dar se simţea ca la el acasă (am putut constata cât de uşor, în orice caz mult mai uşor decât noi, europenii, se mută americanii dintr-un loc în altul; în fond, aşa s-a făcut America). După o scurtă odihnă, ne-am îmbarcat în maşina lui Iggers şi am pornit-o spre Niagara, la vreo 30 de kilometri distanţă de Buffalo. Un mic vapor făcea curse pe lângă cascadă. N-am vrut să ratez această aventură şi m-am îmbarcat, Iggers aşteptându-mă la mal. Am primit şi o pelerină cu glugă, care s-a dovedit foarte utilă, în apropierea cascadei (desigur, nu chiar sub ea!) apa căzând peste noi ca o ploaie torenţială. În sfârşit, masa de seară, la un restaurant, tot lângă cascadă. Şi toate astea, într-o singură zi, de la Paris la Niagara!

N-are rost să reamintesc toate detaliile sejurului la Buffalo. Ne-a vizitat şi Ellen Nore, cu care ocazie am avut o mică „şedinţă" privitoare la *Dicţionar*. În rest, „program de voie". La capătul unei săptămâni, am luat avionul spre Chicago. Şi, din Chicago, trenul, spre Urbana, oraşul lui Hitchins. Universitatea din Urbana e una dintre cele mai mari şi mai renumite din Statele Unite. Ocupă jumătate din oraş, risipită în nenumărate pavilioane. Semn distinctiv: peste tot veveriţe, le vedeai căţărându-se pe ziduri, păreau a fi la fel de numeroase ca studenţii. Hotelul meu – un turn înalt – era de-a dreptul luxos. Am ţinut la Universitate o conferinţă, nu mai ştiu despre ce, probabil ceva legat de istoria României. Într-o seară am fost invitat, alături de Hitchins şi de alţi câţiva prieteni de-ai lui la o familie de universitari. În toiul conversaţiei, o doamnă m-a întrebat ceva despre cutremurul din România. Am început să-i povestesc: cum s-a cutremurat Bucureştiul în 1977. Ce 1977, a replicat doamna, vă întreb despre cutremurul de azi! Aşa am aflat de seismul din august 1986, aproape la fel de puternic ca acela din 1977, din fericire cu efecte mult mai puţin dramatice. Toată seara am fost copleşit de grijă. Ajuns la hotel, am încercat, ore în şir, să telefonez la Bucureşti; în zadar, liniile erau supraaglomerate. În sfârşit, am reuşit, spre dimineaţă; slavă Domnului, mama m-a asigurat că nu se petrecuse nicio nenorocire.

La Urbana, am lucrat în câteva rânduri în biblioteca universităţii. Tocmai pregăteam cartea despre „sfârşitul lumii", şi am găsit aici lucrări interesante, privitoare îndeosebi la apocalipsa nucleară şi la catastrofele ecologice. M-a uimit faptul că biblioteca era deschisă tot timpul, inclusiv peste noapte. Şi, nu mai puţin, posibilitatea de a merge singur în depozit şi de a alege cărţile pe care le doream. Aveam o boxă rezervată, cu cheia respectivă, singura obligaţie fiind aceea de a lăsa cărţile acolo, adică de a nu le mai duce îndărăt în depozit (unde, dacă le-aş fi aşezat greşit, cu greu le-ar mai fi găsit cineva).

După o săptămână, drumul înapoi. Mai întâi, din nou,

cu trenul, la Chicago. Am vizitat rapid marele oraş, în două rânduri, la ducere şi la întoarcere, doar câteva ore de fiecare dată. Mi-am făcut însă o idee despre cum arată; am fost la Muzeul de Artă şi m-am plimbat pe lângă impunătorii zgârie-nori aliniaţi de-a lungul lacului Michigan.

În sfârşit, două-trei zile petrecute la New York (şi prin împrejurimi, invitat de un coleg american). Am vizitat Muzeul Metropolitan, m-am plimbat prin Central Park şi am urcat într-unul din cele două turnuri gemene ale World Trade Center care aveau să cadă victime atacului terorist din 11 septembrie 2001.

Aşa s-au scurs 15 zile. La capătul lor, înapoi la Paris.

Cum am ajuns pe planeta Marte de câtva timp, HELGA şi cu mine ne tot gândeam să scriem ceva împreună. Dar ce? René Guise, un coleg de-al ei, de la Universitatea din Nancy, alcătuise o echipă cu care îşi propunea să cerceteze călătoriile pe Lună (călătoriile fictive, se înţelege). Ce-ar fi să ne alăturăm şi noi acestui grup? mi-a propus Helga. „Poate găseşti ceva pe această temă în literatura română”. Cum să nu? Aveam chiar în biblioteca proprie *Un român în Lună*, romanul „astronomic” publicat în 1914 de Henri Stahl. Tatăl meu fusese – cred că am mai scris despre asta – un apropiat al lui Stahl. Am recitit romanul, nu chiar strălucit în plan literar, dar construit pe o ipoteză interesantă: românul se întâlneşte pe Lună cu un marţian. Ce căuta marţianul acolo? Era în căutarea unei planete mai primitoare, condiţiile de viaţă pe Marte, o lume îmbătrânită, aflată spre sfârşitul ciclului său vital, devenind tot mai greu de suportat. Nu ştiam pe atunci că tema era frecventă în epocă; se „descoperiseră” faimoasele „canale” de pe Marte, şi ele păreau să susţină existenţa unor „locuitori” mult mai evoluaţi, biologic şi tehnologic, în comparaţie cu pământenii noştri. M-a străfulgerat o idee. „Lăsăm Luna în seama lui René Guise”, i-am scris Helgăi, „noi ne vom ocupa de marţieni”. Şi am început să mă documentez (pentru început la Biblioteca Academiei, foarte bogată în

cărţi de secol XIX), descoperind atât texte de ficţiune (nenumărate, *Războiul lumilor* al lui H.G. Wells fiind cel mai cunoscut), cât şi lucrări de popularizare ştiinţifică, precum cele ale lui Camille Flammarion, susţinător neobosit al „pluralităţii lumilor locuite”, cu accent special tot pe planeta Marte. Mi-am completat lecturile la Biblioteca Naţională de la Paris, în timp ce Helga identifica la rândul ei tot felul de alte cărţi pe aceeaşi temă, îndeosebi în spaţiul cultural german. Am scris o primă versiune, în franceză, căreia ea i-a adăugat contribuţia germană, traducând apoi totul în germană, editura cu care se înţelesese fiind Heyne Verlag din München (într-una din călătoriile mele, am mers şi eu cu ea la München, unde am stat de vorbă cu îngrijitorul colecţiei, Wolfgang Jeschke, foarte încântat de ideea noastră cu marţienii). În sfârşit, cartea a apărut în 1984, sub titlul *Das Jahrhundert der Marsianer* (*Secolul marţienilor*). Unii au văzut-o ca pe o contribuţie în domeniul science-fiction; în ce mă priveşte, am considerat-o în primul rând o investigaţie istorică, plăsmuirile marţiene de tot felul avându-şi sursa în imaginarul nostru, al oamenilor de pe Terra. Marte era ecranul pe care se proiectau visuri, proiecte, ideologii… cât se poate de terestre. A fost primul meu pas în „istoria imaginarului”, domeniu pe care l-am descoperit „de capul meu”, fără vreo pregătire teoretică sau metodologică. Mai târziu, aveam să citesc lucrarea clasică a lui Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, ca şi alte contribuţii în acest vast domeniu, punându-mi eu însumi întrebări de ordin teoretic. Deocamdată, a fost o aventură intelectuală, desfăşurată în deplină libertate.

Venise, în sfârşit, vremea să public o carte în franceză (limba mea de cultură!). Aşa am trecut de la „secolul marţienilor” la „explorarea imaginară a spaţiului”, cu alte cuvinte, pe lângă Marte, alăturând şi celelalte planete, fiecare cu imaginarul său, precum şi alte ficţiuni cosmice, precum catastrofele de tot felul şi scenariile apocaliptice.

Am oferit *L’Exploration imaginaire de l’espace*, mai

întâi, editurii Flammarion (înfiinţată de fratele lui Camille Flammarion, astronomul şi teoreticianul „pluralităţii lumilor locuite”). După o primă reacţie încurajatoare, a urmat scrisoarea de refuz. Trebuia neapărat să-mi schimb tactica, altminteri, contactând editurile una câte una, riscam să treacă anii din refuz în refuz. Am scris simultan la cinci edituri. Patru m-au refuzat (una cred că nici nu mi-a răspuns). În schimb, de la editura La Découverte am primit un răspuns de-a dreptul entuziast (scrisoarea din 6 mai 1985 semnată de Fanchita González Batlle, cea care avea să se ocupe de redactarea cărţii). În sfârşit, după unele amânări, *L'Exploration, imaginaire de l'espace* a apărut, în toamna anului 1987. Recenzii au fost destul de multe, toate binevoitoare, unele elogioase… Vânzările însă, din păcate, mai curând mediocre…

Între timp, cu punct de plecare tot în imaginarul cosmic, dar lărgind mult problematica, am abordat, într-o nouă carte, tema „sfârşitului lumii”, urmărind-o sub toate aspectele (şi nu sunt puţine!) din Antichitate până în prezent. Avea să apară, tot la Découverte, sub titlul *La Fin du monde: Une histoire sans fin*, în toamna anului 1989, cu câteva săptămâni înainte de „sfârşitul comunismului”.

Autor de science-fiction la FEL ca domnul Jourdain, personajul lui Molière, care făcea proză fără să-şi dea seama, se pare că şi eu, fără să ştiu, am devenit pentru unii cititori autor de science-fiction. Adevărul e că *L'Exploration imaginaire de l'espace* se sprijină, în bună măsură, pe acest gen de literatură, în parte, şi câteva dintre cărţile ulterioare (La *Fin du monde*, *La Mythologie scientifique du communisme*, *Entre l'Ange et la Bête: Le mythe de l'Homme différent*…). Din punctul meu de vedere, literatura SF era numai o sursă pentru istorie, pentru un anume gen de istorie, pe care am încercat mai târziu să o teoretizez, sub titulatura „istoria imaginarului”. Ceea ce îşi imaginează oamenii nu e mai puţin semnificativ decât ceea ce fac, şi de multe ori fac una sau alta în funcţie de ceea ce îşi imaginează. Cert este că am citit în acei ani o mulţime de cărţi de science-fiction, mai mult de nevoie,

aş spune, decât din plăcere. Cine vrea să vadă latura SF a demersului meu e liber s-o ia în considerare. Probabil că, indiferent de intenţiile mele, *L'Exploration imaginaire de l'espace* a stârnit mai mult interes printre amatorii de science-fiction decât printre istorici. Chiar, cum să se ocupe istoria de extratereştri? Sunt întru totul de acord, istoria n-are a se ocupa de extratereştri, care, între noi fie vorba, nici nu există, dar de imaginarul extratereştrilor, de ce nu, în măsura în care acesta exprimă idei, proiecte, fantasme cât se poate de omeneşti. I-am studiat nu de dragul lor, ci pentru a-i înţelege mai bine pe oameni.

Cert este că, spre sfârşitul anilor '80, am fost „adoptat" de mişcarea SF din ţară şi am participat chiar la un simpozion, la Timişoara, cu puţin înainte de Revoluţie. SF-ul câştigase teren în România şi pentru că, mai curând decât literatura „realistă", putea să exprime idei şi atitudini mai puţin convenţionale, uneori chiar de-a dreptul „subversive", cu scuza sau alibiul că simt ficţiuni, şi atâta tot.

Mulţi ani mai târziu, în 2000 mai precis, am primit un telefon (neaşteptat) de la Cristian Tudor Popescu, care m-a solicitat să-i prefaţez o carte cu povestiri SF. Prima mea reacţie a fost să-i explic că n-am competenţe în materie. Dimpotrivă, mi-a spus, unii au murit, alţii au plecat din ţară ori s-au lăsat de genul ăsta de literatură, în concluzie, asta era ideea, „sunteţi singurul care a rămas!". Ce era să mai spun, m-am executat. Sper să nu-l fi dezamăgit prea tare prefaţa mea!

În anii '80, în acest context „ştiinţifico-fantastic", a revenit şi Jules Verne în preocupările mele. M-am înscris în Société Jules Verne, luând legătura cu doctorul Olivier Dumas, preşedintele acesteia, şi cu doamna Cécile Compère, secretarul general. Am şi publicat o serie de articole în revista societăţii (*Bulletin de la Société Jules Verne*). Primii paşi spre ceea ce va fi, mulţi ani mai târziu (în 2005), o carte despre Jules Verne, care, îndrăznesc să spun, cred că mi-a ieşit destul de bine.

Câţiva francezi

ÎNTÂMPLAREA E STĂPÂNĂ PE DESTINELE NOASTRE. Ce-ar fi fost dacă nu m-aş fi întâlnit cu Macûrek? Fără el, n-aş fi ajuns la Fraga şi nu m-aş fi ocupat ani de zile de mişcarea naţională a românilor transilvăneni. Şi, cu siguranţă, n-aş fi revenit la Fraga în 1977, n-aş fi cunoscut-o pe Helga, n-aş fi avut revelaţia planetei Marte şi nu m-aş fi cufundat în istoria imaginarului. Probabil că, spre liniştea multora, n-aş fi ajuns să scriu nici *Istorie şi mit în conştiinţa românească*.

Spuneam că am găsit singur calea (calea mea proprie) spre miturile istorice, alegând ca teren de încercare planeta Marte, demers aparent curios pentru un istoric, dar care s-a dovedit în cele din urmă pe deplin justificat De la *Explorarea imaginară a spaţiului*, drumul a fost neted până la

Istorie şi mit. Ceea ce nu înseamnă că n-am avut de învăţat şi de la alţii. Carbonell mi-a întărit convingerea în relativitatea construcţiilor istoriografice, pe care, desigur, o observasem şi eu, urmărind mersul studiilor istorice, de la o perioadă la alta şi de la un istoric la altul. Poţi afirma – spunea el – cu egală îndreptăţire: „Franţa este o ţară mare" şi „Franţa este o ţară mică". Ştia prea bine că istoria se scrie în multiple feluri şi nu poate fi desprinsă de ideologie şi de întregul complex sociocultural.

În materie de mitologie istorică, m-au interesat cu deosebire contribuţiile lui Christian Amalvi (un apropiat al lui Carbonell, iniţial conservator la Biblioteca Naţională din Paris, apoi profesor de istorie contemporană la Universitatea din Montpellier). Începând cu cartea sa despre eroii istoriei Franţei (*Les Héros de l'Histoire de France: Recherche iconographique sur le panthéon scolaire de la troisième République*, 1979), Amalvi a studiat sistematic şi pe baza unei întinse documentaţii procesul de „mitificare" prin care au trecut diverse personalităţi şi evenimente. M-am bucurat să-i pot publica chiar eu (în *Étude's d'Historiographie*, 1985) un interesant studiu despre „mitul celor două Franţe". Am reţinut de la el încurajarea că aşa ceva se poate face. Sigur, se face în

condiţii mai bune în Franţa decât în

România, unde prea mulţi români se sperie dacă te atingi de istorie, dar asta e deja o altă chestiune.

Mi-au folosit în demersul meu şi repetatele discuţii pe teme de imaginar pe care le-am avut de-a lungul anilor cu Jean-Bruno Renard. Şi el profesor (de sociologie) la Universitatea din Montpellier, mi-a fost recomandat de Carbonell (cu ocazia colocviului din 1983 desfăşurat la Montpellier) pe motiv că se ocupa, ca şi mine, de extratereştri! Nu era de altfel singura lui preocupare; a scris şi o carte despre „benzile desenate" şi a abordat o varietate de „legende urbane".

Funcţiona în Franţa o extinsă reţea de Centres de Recherche sur l'Imaginaire (părintele lor fondator fiind Gilbert Durand), care reunea, în mai multe universităţi, sociologi, antropologi, profesori de literatură… mai puţin istorici. Aveam să devin eu „istoricul", dar asta după 1989. Gilbert Durand se certase straşnic cu Jacques Le Goff pe teme de imaginar şi, una peste alta, să nu vadă istorici în faţa ochilor! M-am întâlnit în câteva rânduri cu el, la diverse colocvii. Ajunsese la o vârstă înaintată şi tocmai se căsătorise cu o tânără chinezoaică, specializată şi ea, firește, în imaginar. „Domnule istoric", aşa mi se adresa, maliţios.

Un deceniu cumplit

CÂTE S-AU PUTUT ÎNTÂMPLA ÎN ANII '80! Toate S-au adunat şi s-au complicat. Ani de zile îmi făcusem norma exclusiv cu orele de istoriografie. Două ore de curs săptămânal, în calculul normei ora de curs fiind socotită dublu, aşadar patru ore, şi tot două ore de seminar, la patru grupe, aşadar opt ore. În total, 12, exact atât cât era norma. Situaţia s-a degradat treptat. Cele patru grupe s-au redus la două, iar baza de calcul pentru ora de curs a scăzut la o oră şi jumătate. Asta însemna: 3 + 4 = 7. Norma trebuia acum „peticită", ca să ajungă la 12 şi chiar mai sus, adăugându-se tot felul de ore suplimentare, cândva plătite, acum doar „muncite". Se introdusese la toate facultăţile, indiferent de profilul lor, un curs de

Probleme fundamentale ale istoriei patriei şi partidului (în vederea educării studenţilor în spirit patriotic). N-am avut încotro şi a trebuit să preiau un asemenea curs, şi nu oriunde, ci tocmai la Facultatea de Fizică, instalată la Măgurele, alături de reactorul nuclear. Studenţii la Fizică erau extraordinar de mulţi, cred că două serii de fizică „pură" şi una de fizică tehnologică, aşa că trebuia să repet cursul pentru fiecare dintre ele. Mergeam la Măgurele, de două ori pe săptămână, luând un autobuz hodorogit de la marginea Bucureştiului (din Ghencea) pentru a parcurge cei câţiva kilometri. Era o plăcere să-l aştepţi, uneori destul de mult, pe ploaie sau pe viscol. Am încercat să fac un curs decent, evitând pe cât posibil concesiile ideologice. Teribile erau şi examenele, care îmi înghiţeau cel puţin o săptămână, fiindcă trebuia să stau de vorbă cu vreo 400 de studenţii Am răsuflat uşurat când, după câţiva ani, am reuşit să revin în Capitală, predând acelaşi curs la Facultatea de Biologie, pe cheiul Dâmboviţei. Ara rămas uimit cât de puţină istorie ştiau studenţii de la diverse facultăţi. Unii n-aveau nici cea mai mică idee despre istoria românească, deşi o parcurseseră la şcoală.

Nici cu orele astea nu mai reuşeam să-mi fac norma întreagă, aşa că am primit şi alte cursuri, opţionale, facultative... mai ştiu eu? Singurul „adaos" care mi-a folosit întrucâtva a fost un curs de „Geografie istorică". L-am conceput ca pe o istorie a raporturilor dintre om şi mediu, cu capitole referitoare la climă, la resurse naturale, la epidemii... în această privinţă m-a ajutat mult familiarizarea cu „Şcoala de la *Annales*" (Lucien Febvre scrisese o carte clasică pe teme de geografie istorică: *La Terre et l'évolution humaine*, Fernand Braudel acordase un spaţiu larg geografiei atât în *Le Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe* II, cât şi în *Civilisation matérielle, économie et capitalisme*, iar Emmanuel Le Roy Ladurie scrisese o istorie a climei, *Histoire du Climat depuis l an mil*, şi un important studiu despre factorul microbian: „L'unification microbienne du monde"). Din toate astea, a ieşit o carte: *Probleme de*

geografie istorică, pe care, în lipsă de editor (ca întotdeauna), am publicat-o, în 1985, tot la Tipografia Universităţii Bucureşti; n-a fost nici măcar tipărită, ci litografiată, în 100 de exemplare. Mai târziu, am folosit o parte din material în cartea, publicată în Franţa, *L'Homme face au climat*, 2004 (în traducere românească, *Omul şi clima*, 2005).

La Facultate, n-am putut depăşi condiţia de lector până la sfârşitul epocii comuniste. „Blocajul", de altfel, nu mă privea doar pe mine. Începând din 1980, nu s-au mai făcut nicăieri avansări în sistemul universitar. Era o nedreptate flagrantă, care, în ce mă priveşte, se traducea şi printr-o jenă financiară permanentă.

Aproape toţi banii mi se duceau pe ratele plătite pentru cumpărarea apartamentului.

De la un an la altul, viaţa devenea tot mai complicată. Începând cu pâinea cea de toate zilele. Oamenii, aşezaţi la cozi nesfârşite în faţa magazinelor alimentare goale, aşteptau să se aducă ceva, orice. Nici maică-mea, nici eu nu am stat la asemenea cozi. Încercam să ne descurcăm cu ce aduceam din inspecţii şi din străinătate (de la Paris, de pildă, diverse brânzeturi şi mai ales zeci şi zeci de plicuri cu supe deshidratate). Maică-mea descoperise la o coadă „rezonabilă" aşa-zişii „cârnaţi de bere", cam suspecţi de felul lor, pe care îi împărţeam cu câinele. Câinelui chiar că-i plăceau. Nici din ăştia nu puteai să iei prea mulţi, că urlau cei din coada cozii că nu mai ajung şi pentru ei.

Noaptea, în Bucureşti, întunericul era de nepătruns. Ce frumos se vedeau stelele! Lumina în locuinţe se oprea câte o oră pe seară, cartier după cartier, prin rotaţie. Doar o oră, încă era bine în comparaţie cu restul ţării. Asta se petrecea la noi între 7 şi 8 seara; aveam lumânările pregătite.

Frigul, în locuinţe şi birouri, era garantat pe toată durata anotimpului rece. Acasă, peste cămaşă şi pulover, purtam un cojoc, la care nu renunţam nici noaptea, în pat. Frig, desigur, şi la Facultate, unde cei mai mulţi dintre colegi stăteau cu paltonul pe ei la orele de curs şi de

seminar. Nu le-am urmat exemplul, socoteam că trebuie să păstrez o anumită ţinută, continuam aşadar să mă prezint în faţa studenţilor în „costum-cravată”; la capătul a două ore, dârdâiam de-a binelea. Aceeaşi atmosferă glacială şi la Biblioteca Academiei, unde continuam să merg din când în când. Îngheţau mâinile: fiecare rezista cât putea.

În anii ’60 şi ’70, televiziunea ne obişnuise cu programe de oarecare calitate. Erau apreciate îndeosebi serialele de tip *Dallas* sau *Forsyte Saga*. Le urmăream şi eu ca tot românul. Pe la mijlocul anilor ’80, gata, s-a terminat distracţia. A rămas un singur program de televiziune (fuseseră două, de bine, de rău), redus şi acesta la două ore, între 7 şi 9 seara. Începea cu un buletin de ştiri (Ceauşescu şi soţia), continua cu un scurt (toate erau scurte!) program artistic („Cântarea României”), se mai dădea şi un film, dar numai pe jumătate, din lipsă de timp (continuarea, în ziua următoare), şi se încheia, firesc, cu jurnalul de noapte (Ceauşescu şi soţia). Oricum, nu aveam parte, în ce ne priveşte, de întregul program, fiindcă, după cum spuneam, lumina se stingea la noi între 7 şi 8, aşa că nu ne mai rămânea decât o oră, la care de regulă renunţam fără mari regrete. Unii bucureşteni îşi adaptaseră antenele pentru a-i prinde pe bulgari, se pare că programul lor de televiziune era excelent (şi nici n-avea cum să fie altfel, în comparaţie cu al nostru). În ce mă priveşte, am optat pentru soluţia cea mai simplă: să nu mă mai uit la televizor şi gata!

O singură dată am fost invitat la Tfeleviziunea Română, ca să spun două vorbe despre Comisia de Istoriografie. O voce feminină mi-a transmis, prin telefon, invitaţia, apoi m-a întrebat puţin neliniştită: „Aveţi mustaţă?”. Am recunoscut că nu aveam. „Foarte bine, mi-a explicat, fiindcă tocmai am primit dispoziţie să nu mai primim pe nimeni cu mustaţă”. Interesant că nu se gândise la barbă; părea de la sine înţeles că nicio persoană cu barbă n-ar fi îndrăznit să se prezinte la televiziune; puteau însă să se strecoare purtătorii de mustaţă; de acolo venea primejdia!

Cât despre doamne, „femeia cu mustaţă” neintrând în discuţie, cuvântul de ordine era să nu apară cu bijuterii, oprelişte pusă în seama Elenei Ceauşescu.

Regimul părea că se joacă de-a enervat românii. Apăruse tot cam pe atunci un joc pentru copii, „Nu te supăra, frate”. Dar cum să nu te superi? Chiar, cât se putea rezista? Acum ştim răspunsul: până în decembrie 1989.

Povestea cu maşinile de scris e un exemplu tipic de asemenea sâcâială. Fiecare fericit proprietar al unei asemenea maşinării trebuia, o dată pe an, să o ia în braţe şi să meargă cu ea la o secţie de miliţie, unde avea să dea probe de scris, evident, pentru identificarea la nevoie a originii unor texte duşmănoase (manifeste împotriva regimului şi aşa mai departe). Eu aveam un Remington, de prin anii ’30, moştenire de la tatăl meu. Eram închişi într-o sală şi supravegheaţi de miliţieni, într-o manieră nu întotdeauna excesiv de amabilă. Odată, m-am trezit acasă cu o „miliţiancă”. Nu ştiu de ce nu mă prezentasem sau nu primisem convocarea… n-are importanţă. Avea misiunea să mă ducă, cu maşină cu tot, la circa de miliţie. Mi-am luat Remingtonul şi după ea! Am dat proba, după care am fost lăsat să zburd în libertate. La bloc, se şi dăduse alarma: l-au ridicat pe domnul Boia!

Încercaţi să puneţi toate astea una lângă alta, şi veţi constata că abia mai aveam vreme să respir. Tot mai multe ore la Facultate, întreaga nebunie cu plecările în străinătate, dicţionarul marilor istorici, inspecţiile de grad, cărţile publicate în Germania şi în Franţa, convocările tot mai dese la militărie, dificultăţile vieţii de zi cu zi… mă întreb cum de am reuşit să le duc pe toate.

Evadam, pe cât posibil, din neplăcuta realitate, mama mea şi cu mine, citind pe nerăsuflate cărţi franţuzeşti, cu generozitate trimise sau aduse de Helga, sau cumpărate de mine odată ce-am început să ies din ţară. Pe lângă romane „serioase”, am devorat aproape întreaga serie (să fie spre o sută de volume) a aventurilor comisarului San Antonio, parodii de literatură poliţistă, scrise de Frédéric

Dard, într-o limbă franceză „reinventată”.

Seară de seară, ascultam cu regularitate Vocea Americii (emisiunea în limba română). Am putut urmări astfel filmul întreg al destrămării regimurilor comuniste în Polonia, Ungaria, Cehoslovacia… în presa românească nu se sufla o vorbă despre ceea ce se petrecea la doi paşi de noi, de jur-împrejurul ţării. România părea imobilă. Până într-o zi, când totul a explodat, cu o violenţă neînchipuită.

Sub lupa Securităţii

S-A întâmplat, cred, în 1973. Era greu să nu se întâmple, ţinând seama de multiplele mele raporturi cu „străinătatea”, toate în afara oricărui cadru instituţional românesc. Pe lângă legăturile profesionale, se mai adăugase peste vară şi o prietenă finlandeză pe care o cunoscusem la mare. Pe scurt, mi-a telefonat tovarăşul Manea, de la Securitate, convocându-mă la o întâlnire. Nu puteam să o refuz, aşa că m-am dus. Era o cameră, să-i zic, „conspirativă”, într-un bloc, demolat între timp, cam pe unde este acum staţia de metrou Izvor. Tovarăşul Manea dorea de la mine o declaraţie privind raporturile mele cu „străinii”. Ce era să fac? Nu cred că ar fi fost o idee bună să refuz.

Acesta a fost începutul, dar şi tipicul permanent al unor declaraţii pe care a trebuit să le dau din când în când, mai rar la început, şi mai frecvent odată cu înmulţirea raporturilor mele cu străinii, mai ales odată cu constituirea Comisiei internaţionale de istoriografie. S-au perindat mai mulţi securişti, printre ei absolvenţi ai Facultăţii de Istorie. Unul dintre aceştia, I.C., avea să se ocupe de mine ani de-a rândul.

Câteva precizări cred că sunt utile. Nu am semnat niciun angajament. (Nici nu mi s-a cerut aşa ceva!) Nu mi s-au cerut informaţii despre români, nici despre cei din ţară, nici despre cei stabiliţi în Occident. Nu mi s-a cerut să mă întâlnesc cu cineva anume. Aveam doar obligaţia să le spun din când în când cu cine m-am întâlnit. Nu mi s-a cerut niciodată nicio informaţie alta decât ceea ce comunicam eu însumi (relatările mele erau foarte succinte,

de genul „X e o persoană care simpatizează România, e preocupat de următoarea temă de cercetare…”). Cum să interpretez toate acestea? Impresia pe care am avut-o atunci şi o am şi acum este că se urmărea monitorizarea mea, în aşa fel încât să ştiu că sunt monitorizat şi să nu trec dincolo de linia „roşie”.

Nu mi s-a pretins mai mult nici după ce am început să călătoresc în Occident. În ce mă priveşte, am evitat să mă întâlnesc cu românii plecaţi din ţară, mai ales că proiectele mele erau internaţionale, şi nu româneşti. Destul de curios rămâne faptul că nu s-au arătat preocupaţi de „extinderea” cu ajutorul lui Carbonell a perioadelor petrecute în străinătate. Justificarea zilelor respective ar fi trebuit să li se pară suspectă. Vărul meu, Bogdan, se stabilise la Paris, şi în repetate rânduri am locuit la el. Pe unchiul meu, Mihai, l-am vizitat adesea. Bineînţeles că nu am declarat nimic în legătură cu ei şi, în genere, nimic despre perioadele acestea „suplimentare” (inclusiv despre întâlnirile cu Helga). Aş fi foarte curios să aflu dacă securiştii ştiau sau nu de acestea. Dacă ştiau, mă întreb de ce nu au reacţionat în niciun fel, iar dacă nu ştiau înseamnă că lucrau totuşi cam superficial.

Era prin 1988, la scurt timp după ce-mi apăruse în Franţa *l.’exploration imaginaire de l’espace*, o performanţă care îi impresionase până şi pe securişti (îşi imaginau probabil că porţile editurilor se deschideau automat în faţa mea). Mă sună I.C.: „O persoană foarte importantă ţine să vă întâlnească”. Locul stabilit: restaurantul Opera. Şi, să vezi şi să nu crezi, cine îmi apare în faţa ochilor: Alexandru Tănăsescu, pentru prieteni, Bebe. Îmi fusese coleg la Istorie, dar nu-l mai revăzusem de la terminarea facultăţii, aşa că nu ştiam nimic despre cariera lui. Ajunsese mare ofiţer de securitate, n-am idee dacă era deja general sau avea să devină mai târziu. Nu pot spune că în anii facultăţii aş fi fost chiar prieten cu el, dar ne cunoşteam, schimbaserăm câteva vorbe. Mi-l aminteam ca pe un băiat blonziu, slăbuţ şi puţin timid. Între timp, căpătase fireşte siguranţă, dar mai ales se îngrăşase aproape neverosimil.

De ce a vrut să mă vadă? Cine ştie, i se făcuse dor de mine! Mi-a făcut totuşi o propunere, una singură: „Dacă reuşeşti să publici în Franţa o carte despre Mihai Viteazul, să ştii că vei avea paşaportul permanent în buzunar şi vei putea să călătoreşti când vrei, oriunde”. Oare chiar credea în mod serios în bazaconia asta? Niciun editor francez nu ar fi publicat o asemenea carte, căci subiectul nu interesează pe nimeni în Franţa. Bineînţeles că nu m-am gândit niciun moment să scriu aşa ceva. Poate că şi Bebe mi-a propus doar ca să se afle în treabă. De atunci nu l-am mai văzut. Din vechea Securitate a trecut în cea nouă, cu grad de general şi funcţii importante. A rezistat până la mijlocul mandatului lui Emil Constantinescu, în 1998, când a fost scos la pensie. Nu se putea în NATO cu Bebe Tănăsescu! Din câte am auzit, după aceea a intrat în afaceri şi a murit înainte de a împlini 60 de ani. Rămâne întrebarea, fără răspuns: m-o fi protejat în vreun fel?

În afara „autodenunţurilor” mele, am motive să cred că eram urmărit în multiple feluri. Locuiam încă în Cotroceni, când o vecină a venit alarmată la maică-mea să-i spună că îi călcase pragul un securist ca s-o întrebe dacă organizam „chefuri” cu străini. Mai mult decât faptul că eram urmărit m-a impresionat primitivismul acestor oameni, în viziunea cărora „cheful” era forma supremă de socializare. Într-un dosar aflat la CNSAS, privitor la Facultatea de Istorie, unde sunt şi câteva file (neinteresante) referitoare la mine, am dat de o notă prin care securistul respectiv raporta că apartamentul meu din Militari era complet mobilat. (Fuseseră cazuri când cei decişi să rămână în străinătate îşi vânduseră mobila înainte de a pleca.) Securistul intrase probabil la noi în apartament cu motivul să verifice ceva, gazele, telefonul, o fi lăsat şi vreun microfon, cine ştie. Îmi amintesc şi de adevăratele interogatorii cărora mă supunea periodic un prieten, cu destinaţie atât de transparentă, încât mă gândeam că o face poate înadins, ca să mă pună în gardă. În orice caz, un dosar „Lucian Boia” nu există la CNSAS. Vor găsi poate ceva (sau nu vor mai găsi) cei „de după

noi”. Sigur, peste toate, mai era şi corespondenţa mea, abundentă e puţin zis, care stătea la dispoziţia celor care doreau să-şi vâre nasul în ea.

În decembrie 1989, am sperat în primul moment că, odată cu comunismul, se va fi prăbuşit şi Securitatea. Se pare însă că nu a fost chiar aşa. Onorabila instituţie a trecut (cu tot cu generalul Tănăsescu) fără mari pierderi în postcomunism. M-am dumirit repede când l-am auzit la telefon pe I.C. ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. I-am spus simplu să nu mă mai caute căci s-a terminat cu puterea lor. Nu s-a dat însă bătut cu una, cu două! Timp de un an, mi-a tot telefonat, stricându-mi buna dispoziţie de fiecare dată. Apoi s-a convins că nu mai avem ce să ne spunem şi a încetat. Pentru mine toată această insistenţă era dovada clară că Securitatea mergea înainte. Din fericire, nu mai putea să zdrobească destine. Sau – cine ştie?

Am ţinut să reconstitui raporturile mele cu Securitatea, fiindcă îmi permit să cred că ştiu mai bine decât alţii despre ce a fost vorba. Circulă pe seama mea tot felul de poveşti stupide, „medalia de aur” revenindu-i unei franţuzoaice care îşi „aminteşte” cum făceam eu de gardă la hotelul unde locuia, pentru a nu o scăpa din ochi; de asemenea, cum la Arhivele Statului, priveam peste umărul ei, ca să văd cu ce se ocupă; şi cum nu lăsam să i se adreseze cei care nu dispuneau de o aprobare specială pe care ar fi trebuit să mi-o arate. Mă întreb cum cineva cu scaun la cap poate să creadă aceste inepţii demne de o parodie de film poliţist în care „spionul” face boacăne peste boacăne pentru a atrage atenţia tuturor că este agent secret.

În loc de încheiere: scurt elogiu al libertăţii

NU fusesem deloc SIGUR că aveam să trăiesc şi după comunism; nici că voi depăşi la Facultate condiţia de lector. Totuşi, lucrurile astea s-au întâmplat. E uşor să le „prevezi după”. La vremea lui, comunismul părea veşnic. Nu se întrevedeau soluţii de ieşire. Nici cei mai fermi adversari ai lui nu-şi închipuiau că se va prăbuşi, aşa,

deodată. Ca întotdeauna, istoria a mers „după capul ei” şi ne-a făcut acest cadou. Pentru mine, ce şansă extraordinară! De când visam să fiu liber, liber cu adevărat!

Pe cât am putut, mi-am amenajat şi în comunism mici spaţii de libertate, inevitabil însă limitate şi aflate sub supraveghere. Acum, puteam să-mi reclădesc viaţa şi cariera strict pe terenul libertăţii. Respectaţi-mi libertatea, şi jur că nu mai cer nimic altceva!

Cuprins început de carieră 5
Macůrek 7
Napoleon III: un subiect amânat 12
Simpozion româno-cehoslovac 15
Şase luni de militărie 18
Cum am ajuns să înot în Şiret 23
August 1968 28
Primele zile la Praga 34
…Şi următoarele câteva luni 37
Intermezzo slovac 42
Sfârşitul Primăverii 44
Românii la Praga 47
Descoperirea Transilvaniei 52
Povestea primei mele cărţi 59
Budapesta 62
Ce am mai făcut în Ungaria 67
Alte preocupări 70
Eugen Brote şi doctoratul 73
O şansă neaşteptată: istoriografia 78
Privind spre America 82
Noua istorie franceză 85
Analele Universităţii 88
Cum se falsifică un text 91
Anul marelui cutremur 94
Vacanţă la Praga 98
Inspecţii şi sacoşe 101
„Cercetează, dragă, cercetează” 106
Linia Muşat-Ardeleanu 112
Parisul, în sfârşit 117

Comisia de istoriografie 123
Plecările în străinătate:
fabrica de măcinat nervii 126
Dicţionarul marilor istorici 137
Peste Ocean 142
Cum am ajuns pe planeta Marte 146
Autor de science-fiction 150
Câţiva francezi 153
Un deceniu cumplit 156
Sub lupa Securităţii 164
În loc de încheiere: scurt elogiu al libertăţii 171

La preţul de vânzare se adaugă 2%, reprezentând valoarea timbrului literar.

Josef Macůrek (în dreapta), alături de Constantin C. Giurescu şi de slavistul Traian Ionescu-Nişcov (fotografie făcută de Lucian Boia spre sfârşitul anului 1967, cu prilejul unui colocviu româno-cehoslovac).

La Mediaş, împreună cu prietenul meu Hans Schuster, în 1972.

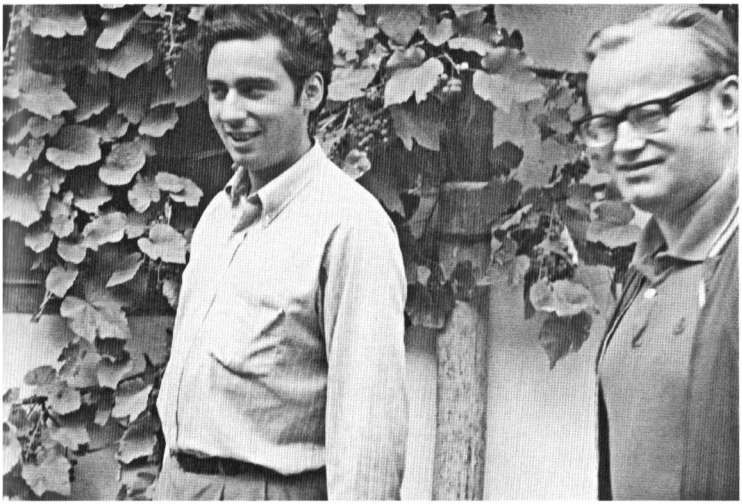

I atunci, absolvenţii de facultate urmau să efectueze, după încheiereadiilor, un stagiu militar de şase luni, la capătul cărora deveneau ofiţeri g-ezervă”. (1968).

La 27 de ani (fotografie pentru o legitimaţie, făcută la Budapesta în 1971).

„Cei șapte magnifici“.

CIŞKOştOVT. Nl «C* AKHHM16 Vio
ST» DtMH MOPSXTOI SOOAUSTKXtOi ZEXT
Lucian Boia
Dr. Teeneacu 12, Sector VI
Stiaate tovarăşe.

Direcţia Institutului de istorie a ţărilor soclaliate europene ČSAV Va invită la şedere de otudii la Cehoslovacia în durata de 2 luni. Cheltuielile şederii Dumneavoastră va achita Academia Cehoslovaca de 5 fiinţe. În timpul şederii Dumneavoastră veţi primi 1600 Kčs lunar. Şederea Dumneavoastră Cazare o vă va asigura şi va achita „SilAV.

Informaţi-no /ins la sfârşitul lunii august c. dacă

primiţi propunerea noastră şi dacă $ puteţi cape şederea 1. e

directorul Institutului

Invitaţia pentru bursa oferită la Praga şi cele câteva rânduri prin care Josef Macůrek anunţa extinderea acesteia la şase luni.

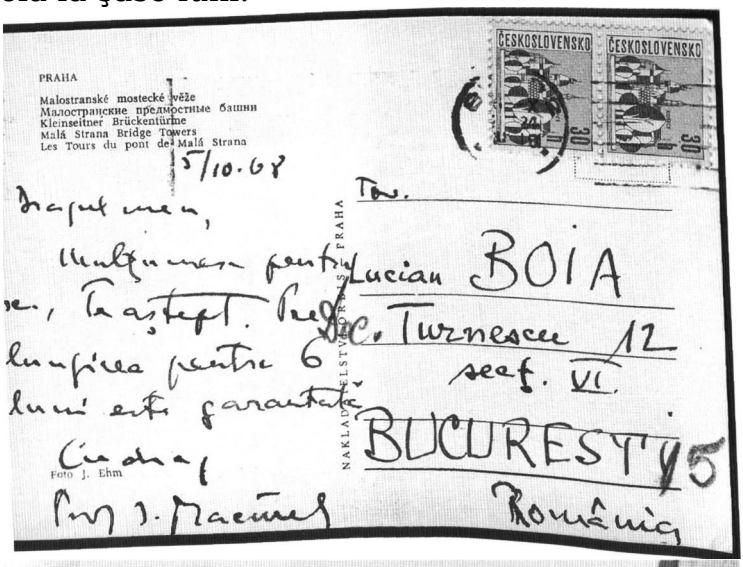

La Sinaia, în decembrie 1968, cu ocazia Colocviului româno-cehoslovac.

Alte imagini din timpul Colocviului din 1968.

Înfiinţarea Comisiei internaţionale de istoriografie, în august 1980. *Sus, de la stânga la dreapta*; Georg G. Iggers, Charles-Olivier Carbonell, Lucian Boia.

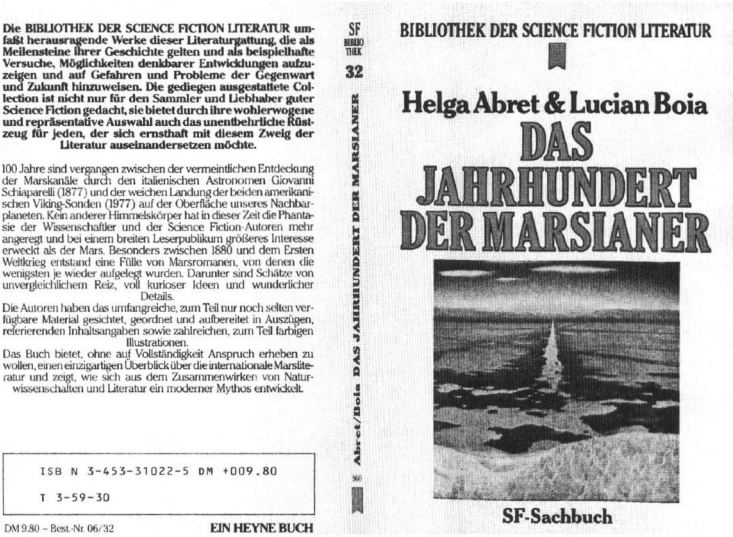
Die BIBLIOTHEK DER SCIENCE FICTION LITERATUR umfaßt herausragende Werke dieser Literaturgattung, die als Meilensteine ihrer Geschichte gelten und als beispielhafte Versuche, Möglichkeiten denkbarer Entwicklungen aufzuzeigen und auf Gefahren und Probleme der Gegenwart und Zukunft hinzuweisen. Die gediegen ausgestattete Collection ist nicht nur für den Sammler und Liebhaber guter Science Fiction gedacht, sie bietet durch ihre wohlerwogene und repräsentative Auswahl auch das unentbehrliche Rüstzeug für jeden, der sich ernsthaft mit diesem Zweig der Literatur auseinandersetzen möchte.
100 Jahre sind vergangen zwischen der vermeintlichen Entdeckung der Marskanäle durch den italienischen Astronomen Giovanni Schiaparelli (1877) und der weichen Landung der beiden amerikanischen Viking-Sonden (1977) auf der Oberfläche unseres Nachbarplaneten. Kein anderer Himmelskörper hat in dieser Zeit die Phantasie der Wissenschaftler und der Science Fiction-Autoren mehr angeregt und bei einem breiten Leserpublikum größeres Interesse erweckt als der Mars. Besonders zwischen 1880 und dem Ersten Weltkrieg entstand eine Fülle von Marsromanen, von denen die wenigsten je wieder aufgelegt wurden. Darunter sind Schätze von unvergleichlichem Reiz, voll kurioser Ideen und wunderlicher Details.
Die Autoren haben das umfangreiche, zum Teil nur noch selten verfügbare Material gesichtet, geordnet und aufbereitet in Auszügen, referierenden Inhaltsangaben sowie zahlreichen, zum Teil farbigen Illustrationen.
Das Buch bietet, ohne auf Vollständigkeit Anspruch erheben zu wollen, einen einzigartigen Überblick über die internationale Marsliteratur und zeigt, wie sich aus dem Zusammenwirken von Naturwissenschaften und Literatur ein moderner Mythos entwickelt.
ISB N 3-453-31022-5 DM +009.80
T 3-59-30
DM 9.80 – Best.-Nr. 06/32
EIN HEYNE BUCH
SF
HEYNE
THEK
32
Abret/Boia DAS JAHRHUNDERT DER MARSIANER
BIBLIOTHEK DER SCIENCE FICTION LITERATUR
Helga Abret & Lucian Boia
DAS
JAHRHUNDERT
DER MARSIANER
SF-Sachbuch

„La fel ca domnul Jourdain, personajul lui Molière, care făcea proză iară să-şi dea seama, se pare că şi eu, iară să ştiu, am devenit pentru unii cititori autor de science-fiction”.

LUCIAN
BOIA
EUGEN
BROTE
1850
1912
editura
litera

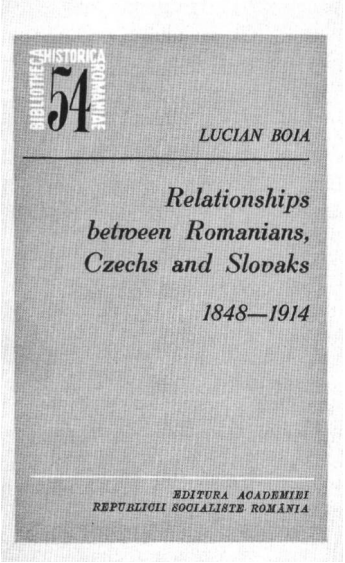
BIBLIOTHECA HISTORICA ROMANIAE
54
LUCIAN BOIA
Relationships
between Romanians,
Czechs and Slovaks
1848—1914
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

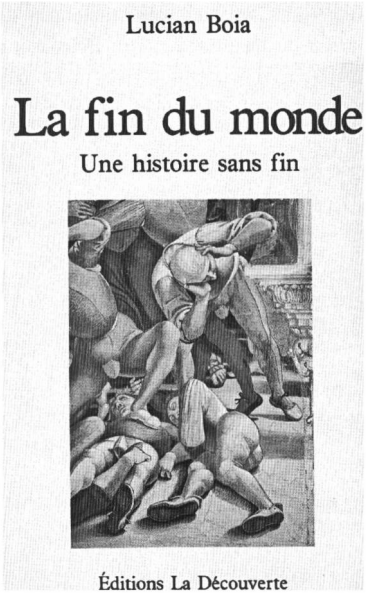

Câteva cărţi publicate înainte de 1989.

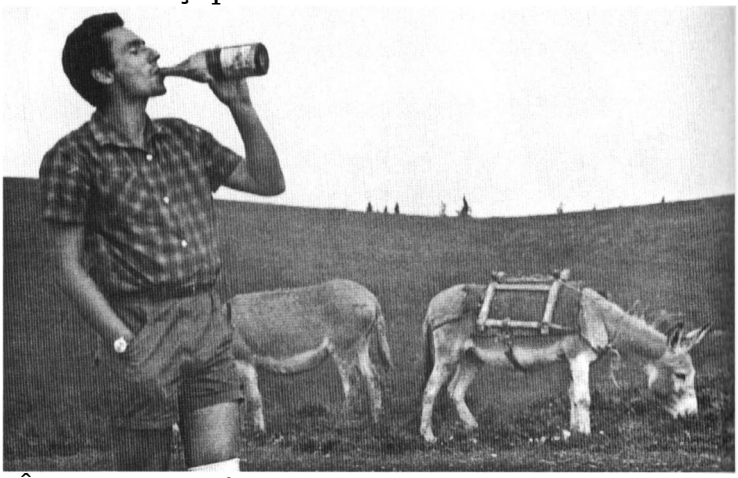

„În 1970, s-a încheiat şi cariera mea de «alpinist», cu o ultimă expediţie în munţii Ciucaş”. Iată-mă alături de doi măgăruşi şi bând dintr-o sticlă apă pură de izvor.

Colocviul Comisiei internaţionale de istoriografie, Stuttgart, 1985. De la stânga la dreapta: Lucian Boia, Bianca Valotă, Charles-Olivier Carbonell, Wolfgang Mommsen, Georg G. Iggers, Hans Schleier.

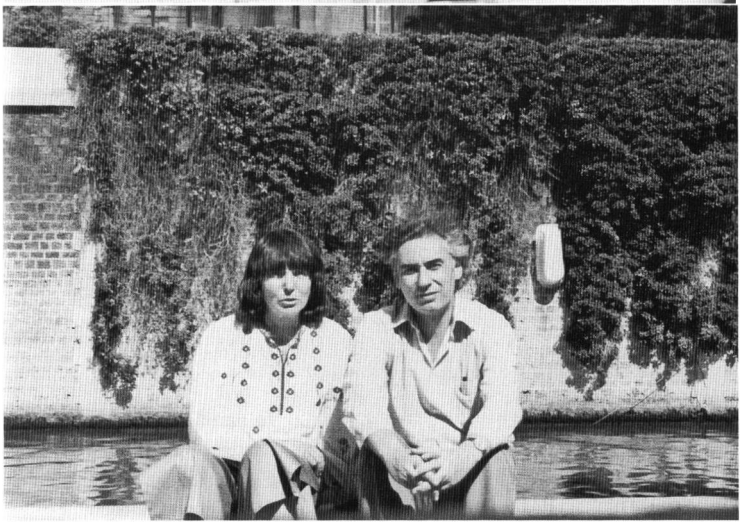

„Prietenia cu Helga s-a dovedit indestructibilă”. La Paris, pe malul Senei, lângă catedrala Notredame.

Printre cărţi, în camera mea din Cotroceni, 1974.

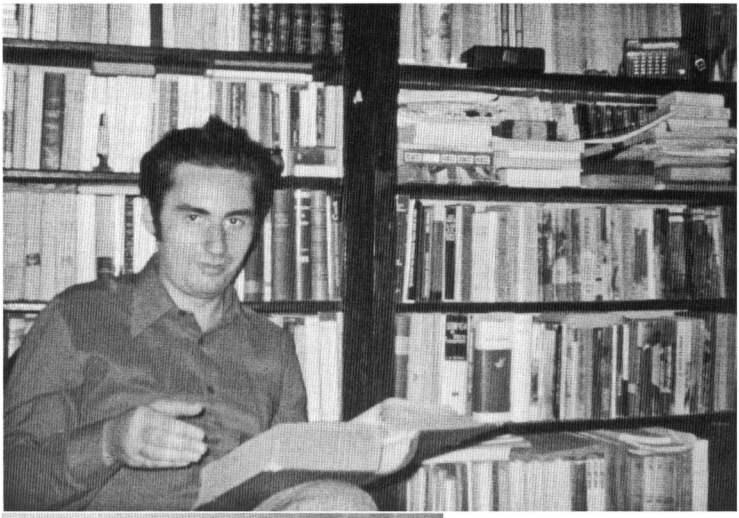

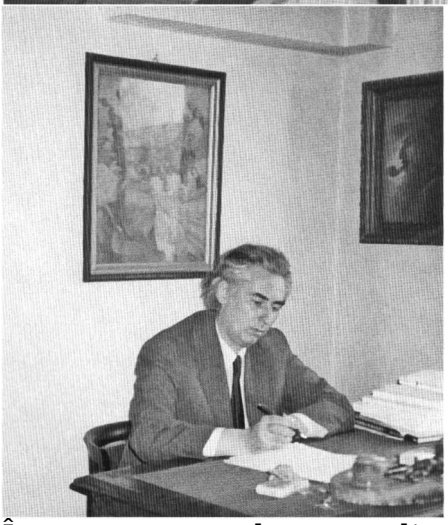

În apartamentul nostru din cartierul Militari.
Sus: La masa de lucru.
Jos: Cu mama mea.

Din seria de autor

LUCIAN BOIA:

Cum am trecut prin comunism: *Primul sfert de veac*

De la Dacia antică la Marea Unire, de la Marea Unire la România de azi în jurul Marii Uniri de la 1918: *Naţiuni, frontiere, minorităţi*

Primul Război Mondial: *Controverse, paradoxuri, reinterpretări*

Suveranii României:

Monarhia, o soluţie?

Cum s-a romanizat România

Mihai Eminescu, romanul absolut: *Facerea şi desfacerea unui mit*

Strania istorie a comunismului romanesc (*şi nefericitele ei consecinţe*)

Un joc fără reguli:

Despre imprevizibilitatea istoriei